İNSANCIL

AYLIK
KÜLTÜR
SANAT
DERGİSİ

YIL: 2 SAYI: 19

NURHAN TUNAKAN

BİR CİNAYET HABERİ

8.000 TL. (KDV DAHİL)

MAYIS 1992

• Sahibi - Yazıişleri Sorumlu Yönetmeni
BERRİN İSTANBULLUOĞLU

• Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

• Genel Yönetmen Yardımcısı
MUSTAFA SERCAN

• Kurum Yönetmeni
ESER GÜNÇE

• Görsel Yönetmen
CEMİLE ÇAKIR

• Katkıda Bulunanlar
NAZAN KARACA
NİHAT ATEŞ
SADIK ALBAYRAK
HATİCE TUNCER
İSA ÇELİK
İBRAHİM AKYÜREK
SEDAT TOSUNOĞLU

• GENEL DAĞITIM:
GAMEDA

• Yönetim Yeri: Mollafenari Sok. Nadir Han No: 40-42 Kat:5 34410 Cağaloğlu/İST
Tel: 511 79 94
Posta Çeki No: 666 043

Dizgi Sarmal Dizgievi - 522 45 78
Baskı: Pirmat

TALAT MATBAACILIK
Tel: 518 13 92 - 518 15 19

Abone olmak için PTT'den 666 043 Nolu Posta çeki hesabına Berrin İstanbulluoğlu adına 80.000 TL. yatırmanız yeterlidir. (Öğrenci - Öğretmen 70.000 TL, Yurtdışı: 50 Mark)

İnsancıl'a gönderilen ürünler, yayımlansın ya da yayımlanmasın geri verilmez.

İÇİNDEKİLER

Cengiz Gündoğdu
Bir Cinayet Haberi ... 1
Afşar Timuçin
Kolaycılığın Sonu ... 3
Nihat Kumser
Terk Edilmiş Deniz (Şiir) ... 4
A. Necmettin Borteçin
Bazan Irmaklar Yatağında Akmaz... Taşar ... 5
Emine Erbaş
Benim Güzel Çamaşırhanem (Şiir) ... 6
İlker Belek
Toplumsal Bilinç ... 7
Alaattin Topçu
Sancımanın Sonu (Şiir) ... 9
Hilmi Büyükşekerci
Karartma Geceleri ... 11
Berrin Taş
Bilinç Gezgini ... 14
Ahmet İnan
Schopenhauer'da Estetik Kurtuluş ... 15
Ali Ersin Günçe
Varır mıyız Çocukluğumuza (Şiir) ... 17
Sennur Sezer
Şiirde Anlam Sorunu ... 18
Neşe Yaşın
Şiir Üzerine Çeşitlemeler (Şiir) ... 19
Murat Tuncay
Tiyatro ve Din ... 20
Deniz Güner
Şiirler ... 25
Hasan Ali Toptaş
Yalnızlık Üstüne Yalnızlıklar ... 26
Hayri Kako
Gündem Proletarya (Şiir) ... 27
Özdoğan Gündüz
Delizof'un Defterinden ... 28
Oğuz Uçak
Yağmur (Şiir) ... 29
Kenan Sarıalioğlu
Felsefe Açısından Fotoğraf ve Resim ... 30
Yusuf Çotuksöken
Prof. Dr. Talat Tekin'le Söyleşi ... 31
Ahmet Necdet
Gün Yüzleri IV (Şiir) ... 33
Sinan Öner
Steinbeck'in Mektuplarında Amerikan Tarihi ... 34
Erich Kaestner
Kibritçi Çocuk (Şiir) ... 35
Nail Kaptan
Uzak Yol Kaptanından Mektup ... 36
İsmet Kür
İki Öykü ... 38
Zerrin Taşpınar Şahin
Kar Güzeldir (Şiir) ... 39
Özdemir İnce
Bir Mektup ... 40
Ali Balkız
Bir Sigara Yakımlı Alev (Öykü) ... 41
Cemile Çakır
Yabancılaşma (Şiir) ... 43
Cengiz Gündoğdu
Yıldız Güncesi ... 44
Kitap ... 49

BİR CİNAYET HABERİ

Geçen gün gazetelerde bir cinayet haberi okudum. Kırk yaşlarında bir baba gazetenin haberine göre 'gayrimeşru' çocuk doğuran 17 yaşındaki kızını öldürmüş. Issız bir yere götürmüş boğmuş. Böylece 'namus'unu kurtarmış.

Bu haber bir süredir **İnsancıl**'da başlattığımız... İnsancıl Okuma Tiyatrosu'nda her hafta gündeme getirdiğimiz dil sorunun önemini bir kez daha gösteriyor...

Bu haberde çok uzun yıllar kullanılan bir kelime var. **Gayrimeşru.** Bu kelime toplumun bütün katmanlarında bir gerçekliğin durumunu gösteriyor bize. Bir yanda **meşru** olanlar var... öte yanda gayrimeşru olanlar. **Meşru**'ya karşı olan her şey hiç tartışmasız birden bire **gayrimeşru** oluyor... Böyle bir durumda toplumun bütün güçleri gayrimeşrunun üstüne yürüyor.

Peki ama neyin **meşru** neyin **gayrimeşru** olduğunu kim saptıyor... Nasıl oluyor da bir insanın bilincinde bazı durumlar **meşruya** karşı gayrimeşru sayıldı. Yine bazı insanlar bilincin **meşru** - **gayrimeşru** çizgisinde **namusunu** kurtarıyor.

Bunun üstünde durmalıyız. Çünkü dil hayatın çeşitli süreçlerini bize 'işte şu... şöyledir' diye gösteriyor. Biz dilin bu etkisiyle olumlu ya da olumsuz bir tavır alıyoruz bazen hiç düşünmeden... bazen pek az düşünerek...

Bir toplumda insanların resmi ya da kabul görmüş bir yöntemle çocuk yapmalarına hiç itirazım yok. Ama bu yöntemi kimler **meşru** ilan ediyor da bir başka yöntemi **gayrimeşru** ilan edip genç bir babanın genç kızını boğarak öldürmesine kültürel ortamı hazırlıyor. Üstelik babanın bu edinimi **gayrimeşru** çocuk doğuran kızını diye haberleyip hasarlı bilinçlerde 'Helal olsun namuslu adam" onayını harekete geçiriyor.

Yüzlerceyıl önce insanları hizaya getirmek için uydurulmuş kelimeleri hayatın ta kendisi gibi kullanmak... Bu kelimelerle beğenmediğimiz bir durumu çirkin göstermek... dahası bir başka hayat biçimini seçenleri mahkûm etmek çok sık kullanılan 'çağdaş demokrasinin' hangi açısına giriyor.

Tekrar ediyorum. Bütün yasakları kaldırsak bile antidemokratik bir üslubu barındıran bu dille demokrasiyi kuramayız biz.

Şöyle bir düşünelim. Bu antidemokratik... kısıtlayıcı dil yüzünden neler geldi başımıza... Hayatın akışı içinde sürekli değişen durumları antidemokratik dil yüzünden mutlaklaştırdık. Geçici durumun mutlaklığına inandık. Değişim diyenleri bize öğretilen en tatsız kelimelerle suçladık... değişim diyenlere hayatı zindan ettik. Toplumsal boyutta işleyen bu cehennemî mekanizma kişisel hayatımıza kadar cehennemî alevlerle yürüdü. 'Meşru' sayılanın dışında kalan her türlü adımı... kelimeyi... bakışı, suçladık.

Şunu söylemek istiyorum. Yazı yazan herkesin... bu ister bir muhabir... ister bir yazar olsun dilin gerçekliği saptıran antidemokratik üslubuyla mücadele etmesi gerekiyor.

Eli kalemli bir insanın gerçekliği saptıran bir dili benimseyip insanları yanılsamalı bir hayatın içinde yaşatmaya hakkı yoktur... Biz bunu çok önceden görüp, evlenmeden çocuk yapan genç kızın durumuna **gayrimeşru** diyeceğimize 'bir hayat biçimi' diyebilseydik genç baba **gayrimeşru**'nun güdümlediği namus dürtüsüyle kızını boğmazdı.

O cinayet haberini okurken hissettim. Öldüren bendim... ama öldürülen de bendim... Bütün şairlerin... bütün yazarların bunu hissetmesini istiyorum. işte bundan ötürü gerçekçi demokratik bir dil mücadelesi için **İnsancıl**'da bir kez daha not düşünüyorum. Unutmayın genç kızı boğan ipin öbür ucu bizim elimizde.

İyi günler...

Cengiz GÜNDOĞDU

İNSANCIL OKUMA TİYATROSU
MAYIS AYI ETKİNLİKLERİ

GENEL YÖNETMEN
CENGİZ GÜNDOĞDU

21
REKİN TEKSOY
SİNEMA VE GERÇEKLİK
2 Mayıs 1992, Cumartesi, Saat: 15:00

22
GÜNAY AKARSU
Konuşmacılar: **Cengiz Gündoğdu, Mustafa Sercan**
Okuyanlar: **Özcan Yazıcı, Berna Durmaz, Nihat Ateş, Sadık Albayrak, Necmettin Borteçin**
9 Mayıs 1992, Cumartesi, Saat: 15:00

23
İZZET KILIÇLI (Öyküleri)
Yöneten: **Sadık Albayrak**
Okuyanlar: **Nihat Ateş, Berna Durmaz, Özcan Yazıcı**
16 Mayıs 1992, Cumartesi, Saat: 15:00

24
DESCARTES FELSEFESİ-AFŞAR TİMUÇİN
Yöneten: **Sadık Albayrak**
Okuyanlar: **Berna Durmaz, Necmettin Borteçin**
23 Mayıs 1992 Cumartesi Saat: 15:00

25
BERRİN TAŞ (Şiirleri)
Yöneten: **Cemile Çakır**
Okuyanlar: **Nihat Ateş, Berna Durmaz, Necmettin Borteçin.**
30 Mayıs 1992, Cumartesi. Saat: 15:00

Yer: **FIRAT KİTAP GALERİSİ** Yasa Cad. Üzerlik Sok. No: 11 Kat: 3 Kadıköy/İst.Tel: 349

KOLAYCILIĞIN SONU

Afşar TİMUÇİN

Flaubert **Madame Bovary**'yi şu kadar zamanda yazmış, Balzac roman yazıyorum diye geceyi gündüze katarmış. Kant'ın özgeçmişi çok kısa: Königsberg'de doğdu, Königsberg üniversitesinde okudu, Königsberg'de aralıksız çalıştı, Königsberg'de öldü. Descartes elden ayaktan uzakta çalışabilmek için öz yurdunu bıraktı. Platon ve Aristoteles'in bilgi birikimine bir göz atın, onca bilginin nasıl alınabildiğine, nasıl özümlenip nasıl geliştirilebildiğine şaşarsınız. Picasso'nun resmi, Baudelaire'in şiiri, çağdaş sinemayı oluşturan yapıtların tümü büyük bir çalışkanlığın, bilinçli bir çalışkanlığın ürünüdür. Mozart'ın kısacık ömründe yazdıkları, düşünüldükleri ya da tasarlandıkları süreler bir yana, kaç insan ömrüne sığar. Acaba Beethoven neden gençliğinde, müzik çalışmalarının en etkin döneminde edebiyat fakültesinin sıralarını aşındırmış? Heidelberg'de kürsü sahibi olma önerisini geri çeviren Spinoza gözlük camı yontmakla geçen zamanlarından arta kalan en küçük zaman kırıntılarını bile yazmaya, düşünmeye, tartışmaya ayırmış, neden?

Akılsızlıklarından. Çünkü onlar kurnaz değillerdir, dolayısıyla kurnazlığın büyük olanaklarından yararlanma gücüne sahip değillerdir. Flaubert derdine yansın, burada hem de ülkenin tüm sorunlarını çözümlemecesine üç beş ayda koca bir romanı bitirip atan ev hanımları var. Biri o zamanlar Balzac'a beyinsiz olduğunu söylemeliydi. Ne demek sabahlara kadar aralıksız kahve içerek roman yazmak? Hem de kahramanlarının ruhsallıklarını yaşamak, onlarla ölüp onlarla dirilmek koşuluyla. Gerçekte ne Descartes'ın, ne Baudelaire'in, ne Platon'un, ne Aristoteles'in kendini o kadar hırpalaması gerekiyordu. Bir yerlerden daha kolay bir şeyler, insanı yormayan, üzmeyen bir şeyler pek güzel çıkarılabilirdi. Hele o Descartes'in **cogito**'yu bulana kadarki çırpınmaları, ölümlü dünyada değecek şey değildir. Ama, öyledir, batı insanı kurnazlığın kısa yollarını bilmediğinden aklın uzun yollarından gitmiştir. Onlar da bizler gibi kurnazlığın yollarını bilselerdi böylesine üzülüp yorulmayacaklar, kendilerini böylesine hırpalamayacaklardı.

Türk sinemasının büyük bir bunalım içinde olduğu söyleniyor. Bunu söyleyenler bu işin baş sorumluları. Efendim, diyorlar, sinemamız büyük bir bunalım içindedir. Neden? Orasını es geçiyorlar. Yıllar yılı sürdürülen basit duygu sömürüsü gelip buraya dayanacaktı. Bu sömürünün suçlusu da bizleriz. Böyle demiyor kimse. Sinema salonları artık yerli filme yüz vermiyormuş, bunalım biraz da o yüzdenmiş. Efendim, yabancı filimler şu ya da bu yolla ülkeye öylesine hızlı ve hesapsız giriyormuş ki... Pekiyi ya duygu sömürüsü? Ondan kimse sözetmiyor. Fakir kızı önce gönder gazinoya zengin et, evlendir sonra zengin çocuğuyla, olsun bitsin. Kör et gözlerini bir garibin, sonra uydurma bir hesapla yeniden ışığa kavuştur, daha sonra sal gazinoya, orada şarkıcı olsun, kazansın paraları... Bu yalana yıllar yılı kandı insanlar, bu yalana üstelik avuç avuç gözyaşı döktüler. Sinemalarda, hele yazlık sinemalarda hıçkırıklar göklere tırmanırdı. O hıçkırıklardan ne büyük paralar kazanıldı. Bu paralar bugün ortada yoksa kim ne diyebilir?

Aynı şey tiyatroda da görülüyor. İnsanlar artık kendilerine hiçbir bilgi vermeyen, hiçbir görüş kazandırmayan oyunların peşine gitmekten bıktılar. Zararsız tiyatro oyunu formülü sonuna kadar tutacak değildi ya. Gün oldu salonlar bomboş kaldı. Kim bilir, o zaman tiyatrocu da izleyicisine küsmüştür, onun ilgisizliğine bozulmuştur. Hatta nerede beni anlayabilecek izleyici bile demiş olabilir. Resmi tiyatrolar da özel tiyatrolar da çöküntüye uğradıkça devlet elini cebine atmak durumunda kaldı. Oysa ne acıdır ödenekli sanat yapmak, ne acıdır onun sanatçıya yükleyeceği duygular. Şimdi sinemacı da aynı şeyi istiyor, devlet tiyatroları nasıl besliyorsa bizi de beslesin diyor. Oysa taşıma suyla değirmen dönmüyor, tiyatroların bir elleriyle aldıkları öbür elleriyle uçup gidiveriyor. Geriye kocaman bir düş kırıklığı kalıyor.

Gerçek anlamda bilime, felsefeye, sanata gönül vermiş kişiler, bu alanların gerektireceği çabaları sonuna kadar göstermek zorundadırlar. Oysa bizde bütün bu alanlar her şeyleriyle yanlış anlaşılmışlardır. Bilim denildiği zaman üniversitede bir yer kapmak, orada erkenden ünler ve ünvanlar edinmek, kürsülere, bölümlere, bilim dallarına, sanat dallarına başkan olmak anlaşılır. Felsefe denildiği zaman gene üniversitede "ben söylüyorum ama sen aklın varsa hiçbir şey anlama" ilkesine göre kurulmuş felsefe bölümlerinde yuvalanmak ve oralarda ciddi hiçbir üretimde bulunmadan gizemli ve buğulu bakışlar ve çetrefil davranışlar altında düşünür gibi yapmak anlaşılır. Sanata gelince, o her şeyden önce bir esin sorunu ortaya koyduğu ve ancak doğuştan ayrıcalı kişilere nasip olduğu için biraz daha değişik bir görünüm ortaya koyar öbürlerine göre. Bu yüzden sanatta bohem yaşayışı esastır. Her gece belli bir yerde, ara sıra belirsiz bir yerde ihvanı toplayıp çekeceksin kafayı, kafayı çekerken ipe sapa gelmez "derin" sözler edeceksin, bu arada çevrene ayak, sidik, cıgara vesaire kokan kızlar sokulacak. Onlara sanatın özünü

TERK EDİLMİŞ DENİZ

Elle getirilip konulmuş denizin üstüne güneş
Ufukta ipsiz bir balon gibi duruyor
Ben kumsaldayım
Denizin ve güneşin kesiştiği noktada
Saat sabahın altısı
Ve uyuyor yaprak kımıltısı

Kumlar yeni yeni uyanıyor
Deniz yeni yeni
Terk edilmişliği yapıların, yeni

Nihat Kumser
Gazi Magosa-Maraş / KIBRIS, Ağustos '89

NEVHİZ

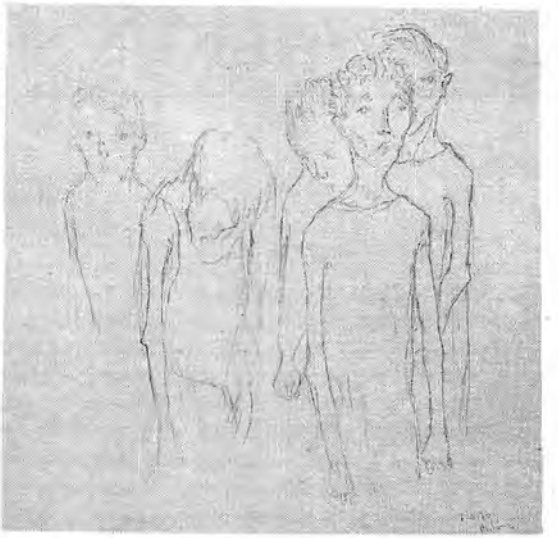

anlatacaksın, hatta yaşam dersleri vereceksin. Parasızlıktan yakınacaksın, hem parasız olduğunu hem her geceyi meyhanede geçirdiği bilenler varlığına parmak ısıracaklar. Ara sıra ortaya koyduğun ve dünya ölçülerinin iyice altında olsa da büyük yapıt diye yutturduğun bir ürün yıllarca konuşulacak, belki ödül de alacak, çünkü senden iyisinin olmadığı senden iyisine yer verilmediği bir alanda egemensin.

Yalnızca bilimde, felsefede, sanatta değil, kültürün en devingen alanı olan siyasette de tablo aynıdır. Her zaman çok şeyler yapacakmış gibi durmak ve hiçbir zaman yalapşap sözler etmekten ve geldigeçti bir takım kararlar almaktan öteye geçmemek gerekir siyasette. Bunun böyle olduğunu biz yıllar önce, siyasete çocukça bulaştığımız on sekiz yirmi yaşlarımızda anladık. Biz bir iki yılın içinde ağzı yanmış gibi ayrıldıksa, bir daha dönmemecesine koptuksa siyasetten, bunun tek anlamı gerçek anlamda siyaset yapmanın olanaksızlığıdır. O hep bir şey yapacakmış gibi durup hiçbir şey yapmayanlar tekkeyi beklediler ve çorbayı içtiler. Bugün de hiçbir şey yapmamakta, ama her an bir şey yapacakmış gibi durmaktalar. Bizimse öyle bir çorbada hiçbir zaman gözümüz olmadı. Siyasal partilerin alt kademelerine nice insanlar gelir gider, onlar girdikleri kapıdan az zaman sonra yandım deyip çıkarlar. Onlar yani en alt basamaktan bir basamak daha çıkmayı düşünmeden geriye dönenler en azından her siyaset sözü edilişte gülümsemeyi öğrenmiş kimselerdir. Bu böyle oldukça demokrasi bir tartışma adabı olmaktan ötede bir kelle hesabı olarak anlaşılacaktır.

Sinemayı devletin kurtarabileceğini düşünmek çocukluktur. Devlet düşünceye ve sanata el attı mı ancak onu kendine göre biçimlemek için el atar, bu dünyanın her yerinde böyledir. Oysa bugün devletin biçimleyebileceği bir sinema yok ortada. Fakir kızla zengin oğlan ilişkisinin neresini biçimleyeceksiniz? İyi sanat ve doğru düşünce yapmak isteyenler devletten ancak gölge etmemesini isteyebilirler. Sinemayı iyi sinemacı kurtaracaktır, izleyiciyi aptal yerine koymayan, sağmal inek yerine koymayan bir sinemacı ya da sinemacılar. İnsanı tanıyan, insanın geçmişini bilen, insanı bir duyan ve düşünen varlık olarak çok iyi kavramış gerçek sanat adamları. İzleyiciyi hafife almayan, sinema sanatının inceliklerini iyice öğrenmiş kimseler. İzleyici bir sanat yapıtında kendini açıklanmış bulur da onunla ilgilenmez mi? İnsan bir sanat yapıtında kendini görür de o yapıta sırtını döner mi?

İnsanın değerini bilen, geceyi gündüze katıp çalışmayı da bilen, kendini meyhane köşelerinde yıpratmayan sanatçılar gelecek. Onlar kurtaracak sinemayı, romanı, şiiri ve her şeyi. Göreceksiniz, bilimde felsefede yeni atılımlar olacak. Korkunun, çekinikliğin, bananeciliğin acı meyvalarıyla beslenmeyen gerçek insan araştırmacıları sanatta yeni biçimler, yeni duyarlıklar yaratacaklar. Yeni insanlar gelecek, kendini vazgeçilmez duymayan, alçakgönüllü ve dirençli insanlar. Bunlar yepyeni romanlar, yepyeni şiirler yazacaklar. Olacak bu. Bizim yeniden Sait Faik'lerimiz, Memduh Şevket'lerimiz olacak. Onlar gelene kadar uydurma yapıtlarla yetineceğiz, sözde kadın duyarlığını anlatan filimlerle, sözde toplumsal olayları irdeleyen romanlarla, bir avuç boş sözden başka bir şey olmayan şiirlerle. İnsanın kolaycılıktan kurtulduğu, insana gerçekten önem verdiği yerde yeni atılımlar olacak. O insanlar şimdi yok ortada. Belki de henüz ilkokul sıralarında çarpım tablosunu ezberliyorlar. Ama gün gelecek, o insanlar sanata ve her şeye ağırlıklarını koyacaklar. İnsanlığın koca kalıtıyla beslenmeyi göze alan her kişi bu topraklar üzerinde unutulmaz yapıtlar verecek. Ben'in amaç olmadığı, paranın tek değer olmadığı yepyeni bir dünyada yepyeni insanlar yepyeni şeyler yaratacaklar.

BAZAN IRMAKLAR YATAĞINDA AKMAZ... TAŞAR!..

A. Necmettin BORTEÇİN

"Hakikati bulan, başkaları farklı düşünüyorlar diye, onu haykırmaktan çekiniyorsa, hem budala hem de alçaktır. Bir adamın' benden başka herkes aldanıyor' demesi güç şüphesiz, ama sahiden herkes aldanıyorsa o ne yapsın?
"Danlel de Foe.

UZLAŞMAYACAĞIZ

Yaşamımdaki otuzbirinci eylülü yaşıyorum. Birkaç saat önce başlayan bu eylül yaşadıklarımın içinde en farklı olanı. Bir çok şeyin tanımını bulduğu... sonsuzda kesiştiği bir eylül. Sekiz saattir yağmur yağıyor. Aralıksız... sessizce. Sessizce izliyorum yere inişini yağmurun. Karanlık, yıldızsız bir gecede. Farklılığımın ayırdına bir kez daha varıyorum. Farklı olmanın acısını ve sevincini duyumsuyorum bir kez daha...

Geçenlerde bir dostum, "Sen hiç farklı olduğunu düşündün mü" dedi. Evet dedim. Hem de pek çok kere. Belki de yaşamımın her anında. Düşünmekle de kalmadım. Bunu içten duydum. Bedelini hep ödedim ama. Ödemeyi de sürdürüyorum. Soruyu soran da farklı olmanın bedelini ödüyordu. Bu bedeli hep ödemesini istiyorum...

Bu iş, bedel ödemekle de kalmamalı. Söylenmeli de. Evet. Ben, senden farklıyım. Biz sizden farklıyız. Farklı olmayı da sürdüreceğiz denmeli. Tek tip insana... tek tip kafaya... sistemin istediği tipte düşünüp, yaşayan... düşünmeye üşenen herkese. Biz farklıyız. Gelin korkmadan söylemeye başlayalım bunu. Bizi incitmelerini, alaya almalarını göze alarak. Hayır diyelim. Hayır, üzgünüm ama farklıyız biz... Sizlerden biri, sizin gibi düşünen biri değiliz. Duyumsadıklarımız bunlar bunlar... şunları şunları düşünüyoruz... özlediklerimiz şöyle şeyler. Üzgünüz, sizinkilere uymuyor mu. Olsun. Sizinkiler de bize uymuyor. Bu anlamda bir uzlaşma zorunluluğumuz yok sizinle... Uzlaşmayacağız.

HERKESÇİLER ÇOK KIZIYOR

Bir tartışmada, "Bu, dünyanın her yerinde böyledir" diyen birine, hayır dedim... Bu, dünyanın her yerinde böyle sanılıyor... Böyle olmasıyla böyle sanılması arasında çok büyük fark var. Sen herkesten daha mı iyi biliyorsun dedi. Evet, daha iyi biliyorum dedim. Benim, herkesten daha iyi biliyor olmam kimilerini çok eğlendirdi. Kimilerini kızdırdı. Kızanlar benimle konuşulamayacağını ileri sürdü. Onlara, herkesçi diyorum. Onlara göre, bakış açım farklı olamazdı. Farklı şeyler duyumsamamalıydım. Önceden belirlenmiş, dikte ettirilmiş doğrulara ve değişmezlere inanmamı istiyorlardı. İnanmıyorum diye alay ettiler... kızdılar. Yine de ben, şanslı olduğumu düşünüyorum. Ya Bedreddin'in çağdaşı olsaydım. O zaman öldürürlerdi. İnsanlığın bu ilerlemesi beni sevindiriyor. Artık, farklı insanlar hemen öldürülüvermiyor. Önce aşağılanıyor. Dışlanıyor. Susturuluyor. Öldürülmek için daha çok çaba harcamak gerekiyor.

Farklı olduğunu düşünen insanların ezikliğini düşünüyorum. Sessiz bir içe dönüklüğü yaşıyor pek çoğu. İçe dönüklük, bir süre sonra teslimiyeti getiriyor. "Yoksa yanılıyor muyum... yoksa onlar mı haklı" soruları başlıyor. Susmak, bunu söyleyemiyor olmak yalnızlığı artırıyor. O yüzden söylenmeli. Apaçık... Ben senden farklı düşünüyorum... herkes senin gibi düşünse bile... Herkesçilere bu anlatılmalı.

ÜÇ KARŞIHERKESÇİ

İ.Ö 70 yılları. Köleliğin, asilzadelerin yabanıl duygularının doyumu için gladyatörlerin birbirinin kanını dökmelerinin uygarlıkla eşdeğer tutulduğu yıllar. Gladyatörlük okullarının açıldığı, insanların dövüş horozu derkesine düşürüldüğü Roma Uygarlığı yılları. Arenalarda insanların birbirine hayvanlar gibi saldırıp öldürmeleri herkes için normal... Gladyatörler bir yazgı olarak boyun eğmiş bu iğrenç yapıya. Kabullenmiş. Spartakus çıkıyor tam bu sırada. Hayır bu böyle olamaz... bu yapı yıkılmalı diyor. Tam altı Roma ordusu bu farklı insanın direnci ile aşılanmış insanların önünde yıllarca yenik düşüyor... Sonunda, Spartakus ve doksanbin yol arkadaşı yok ediliyor. Ama, her biri farklılığın yoluna birer taş koyuyor.

1416 yılının Aralık ayı. Osmanlı uleması Haydar Herevi, Simavna Kadısı oğlu Şeyh Bedreddin'e soruyor. "Ben, güneşe hükmeder, dünyayı değiştiririm diye telkin edermişsin,

"BENİM GÜZEL ÇAMAŞIRHANEM"

Dünyayı güzelleştirirsin, biraz da senindir
sevgin ve yumruğunla
insan genç bir seyircidir
bakar oyuncusuna bulanık suda

Tanrının gözü önünde
en büyük izleyenin
siz ne güzelsiniz be
üstüne düşüyorsunuz
kirliliğin

Küçük sözlerle etkileyici
bir takastır belki
biraz daha yerliyerinde bir şeylerin
ve tanrının gözü önünde
beni sev der gibi

Emine ERBAŞ

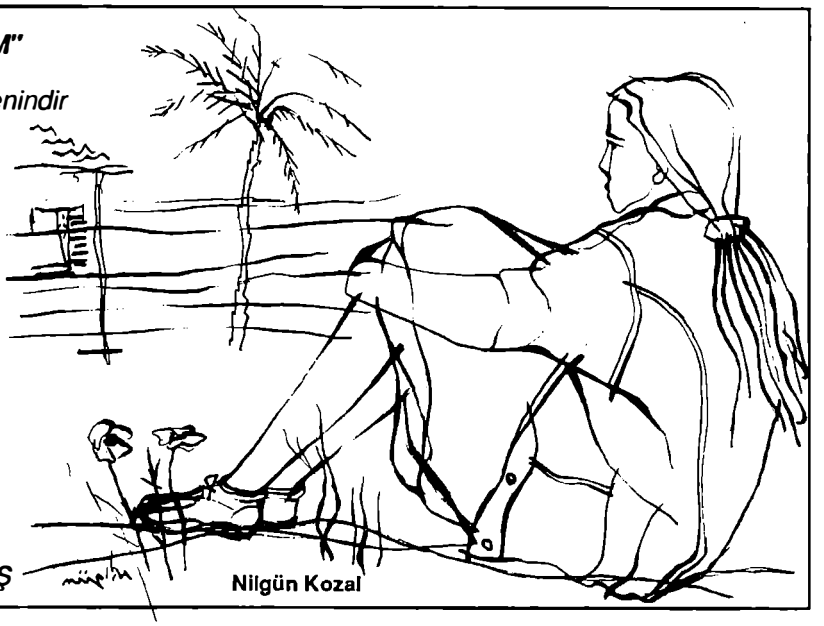

Nilgün Kozal

Bedreddin Mahmud! İblis gururunla kendini peygamber mertebesinde tutarmışsın." Bedreddin yanıtlıyor, "İnsan, kendi kafasında yer almayan bir düşünceyi başkalarına nasıl telkin edebilir? Ben hakikat güneşine değil, hakikat güneşi bana hükmeder. Dünyayı da bu güneşin ışığı değiştirir." Bedreddin, dünyasal ve göksel her şeyin aslının, "Tâbiyet" ve "Itaat" olduğunu söyleyen Seyid Şerifi'yi ise şöyle yanıtlıyor... "...bilim gücümüzle ve evrenin birliği yasası üzerine olan bilgimizle dünyayı adeletsizlikten, adil olmayan egemenlikten kurtarmaya giriştik." Bedreddin'e, söylediklerini geri al! Yanıldığını kabul et! dediler. Etmedi. "... madem ki biz yenildik, şimdi bütün bu konuşmalar boşadır... Verin şu fetvanızı!" dedi. Fetvayı verdiler. Çünkü, bu dünyanın her yerinde böyleydi. Doğru olan, değişmez gerçek, herkesçi kafa bunu buyuruyordu. Bedreddin'i astılar. Çünkü Bedreddin, açıkça farklı olduğunu söylüyordu. İnsanları farklı düşünmeye, farklı şeyler duyumsamaya yöneltiyordu. İşin kötüsü bunu başarabiliyordu da... Osmanlı tahtının, din ulularının, eşraf sultasının siyasal ve ekonomik çıkarlarını tehlikeye atabilecek kadar farklı hem de... Böylesi farklılığın bedeli yok edilerek ödetildi. Bir taş daha kondu farklılığın yoluna... bugünlere doğru uzanan...

Yıl 1616. Galilei'ye de aynını söylediler. Çık ve yanıldığını, savunduklarını lanetlediğini söyle. Yerkçekiminden habersiz Ptolemaios'jos'un yerin evrenin merkezinde olduğu görüşü, Aristoteles'in, yerin durağan olduğu görüşü ile çelişen ve onu kabul etmeyen Kopernikçi bilim adamı Galilei, durağan olan güneştir, yer, kendi ve güneşin çevresinde dönüyor. Evrenin merkezi falan da değildir deyince, herkesçi Aristoteles takımı Galilei"yi engizisyona ihbar etti. Çünkü bu, herkesin düşündüğü gibi, daha da kötüsü kilisenin, sistemin dikte ettirdiği türden bir düşünce değildi. Farklıydı. Papalık, Galilei'yi susturmak istedi. Sürgün... hapis... Yılmadı Galilei... Çalışmalarını sürdürdü. Her gözlemi, her yazdığıyla farklı olmanın yoluna bir taş daha koydu... İnatla.

ÖZGÜR İTAAT

Aradan bin yıllar, yüz yıllar geçti. Artık ne gladyatörler ne padişah kuyrukçusu ulemalar ne de engizisyonlar var. Bu ilk ve ortaçağ kurumlarının tümünü yıktı kapitalizm. Yerine yenilerini koydu. Biraz düşününce, çağdaş gladyatörleri de ulemaları da engizisyonları da çevrenizde göreceksiniz. Hepsinin üstü, sistemin ahlaki değerleriyle örtülü olsa da. Biraz aralayın o örtüyü... göreceksiniz. Hepsini. O örtü, örtüyü aralamak isteyenlere vatan haini diyor... ama vatan hainliğini kurumlaştırıyor. Orospu diyor... ama, orospuluğu kurumlaştırıyor... insan diyor... insansızlığı kurumlaştırıyor... Bu ikilemin bunalttığı... yıldırdığı insanların direnme gücü sıfırlanıyor. Beyinlerini, duyumlarını dumura uğratıyor... İnsanlar farklı olmaktan korkuyor. Sistemin ahlaki değerlerine teslim oluyor. Buna, ikna diyenler, uzlaşma diyenler de var. Ama gerçek anlamını televizyondaki bir forumda bir konuşmacı bilinçaltını dışa vururken dile getiriyor. "İnsanlar özgürce ittaat etmeli" diyor. Ürperiyorum... İşte çağdaş bir engizisyon... çağdaş bir ulema mantığının insanları getirdiği nokta bu. Özgür itaat...

BEDREDDİN'İN GÖZLERİ

Yağmur sürüyor... oniki saattir. 575 yıl önce Serez'in Bakırcılar Çarşısı'nda Bedreddin'in çıplak ve cansız bedenini ıslatan da böyle bir yağmur muydu. Bedreddin'in yüzü, elleri, omuzları böyle mi ıslanmıştı. Balkondan uzanan ellerimi Bedreddin'in saçlarında gezdiriyorum. Gözlerini düşünüyorum. Ne renkti. Ürperiyorum. Emin olduğum bir şey var. Bu, dünyanın her yerinde böyledir diyenlere dikmiş gözlerini bakıyor. Karar veriyorum. Onları... herkesçileri Bedreddin Destanı'yla yanıtlayacağım.

TOPLUMSAL BİLİNÇ

İlker BELEK

Toplum bilincini incelemek son derece ilginç ve önemli bir konudur. İlginçtir. Çünkü: her olgu, süreç vb.inde olduğu gibi insan bilgisi dahilinde olup, gelişmeye ve geliştirilmeye açıktır. Kısacası insana aittir ve insana ait herşey de (yabancılaşmamış) insan için ilginçtir. Önemlidir. Çünkü: Egemen kapitalist ideoloji her türlü insani değeri atomize ediyor, marjinalleştiriyor. Posasını çıkarıp, bir kenara atıyor. Karşı konulmadığı sürece, karşı konulmaz biçimde kendi kurallarını egemen kılıyor. Bilimsel bilginin içini boşaltıyor. Kavramlara kendi ideolojisini yüklüyor. İnsani duyguları küntleştiriyor, aşındırıyor. Bu nedenle karşı koymak gerekiyor. Yaşamın her alanını bilimsel yöntemle işlemek, sömürgen sistemin her türlü ideolojisini, politikasını deşifre etmek, yaşamı ilerici ve kesinlikle işçi sınıfından yana formüle etmek, tavır koymak, inisiyatif kullanmak zorunlu oluyor.

Bütün bunlar "Herkesten Yeteneği ölçüsünde, Herkese İhtiyacı Kadar" ülküsünü kendi gündemi yapmış bütün, inanç, bilinç ve ideolojilerin binbir türlü azgınca saldırıya uğradığı günümüzde daha da önemlidir. Sistem kendi gücünün "yıkılmazlığı" yanılsamasını zihinlere kazımak istiyor. Bugününün buz gibi dondurulmuş bir görüntüsünü ebedi kılmak istiyor. Varolan tüm değerlerin, inançların, duyuş, düşünüşlerin kısacası bilincin değişmezliğine oynuyor. Toplum bilincini kendine tabi ve sınırlı kılmak istiyor.

OLMAYACAK, YAPAMAYACAKLAR. Çünkü tarih başka türlü belgeliyor.

Şimdi, yöntem'e, diyalektik-materyalizm'e daha da sıkı sarılmanın, daha yaratıcı, daha işlevsel, daha çalışkan daha seveçen olmanın zamanıdır. Toplum bilincini toplumsal- tarihsel gerçekliğini belirleyenin iktisat/siyaset nesnelliği olduğu gösterilmelidir. Her şeyin bir nedeni vardır ve herşey DEĞİŞİM içindedir. DEĞİŞECEKTİR, DEĞİŞMEZ DENİLENLER. İŞTE BU DEĞİŞMEYECEKTİR.

Sistem, toplum bilincinde varolan ve çok eski çağların damıtılmış nüveleri olarak görüntülenen, kardeşçe sömürüsüz, insani ilişkilerin izlerini örtmeye, yok etmeye yöneliyor. Kimi kez ve daha sağ ideolojilere seslenirken tüm süreci kaba saba, bölük pörçük ederek ve olması gerekli ilişkileri yok sayarak. Kimi kez ve daha "sol" ideolojilere seslenirken de: Toplum bilincinde varolan her türlü nüveyi "din" diye sıfatlayarak.

Daha önceki bir çalışmamda şöyle demiştim:

"... İlkel bilinç formasyonlarının çeşitli amaç ve kapsamlarda irdelendiği pekçok çalışma bulunmaktadır. Bunlarda büyü, totemizm, şamanizm, din gibi çeşitli kategorilerin varlığı dikkat çekmektedir. Dikkati çeken bir diğer nokta bu alanda varolan karmaşadır. Bu tarihsel kategorilerden herbirisi ya olduğu gibi ve başlı başına genel bir ilkel bilinç formasyonu tanımı yapılmak için kullanılmakta ve böylece de formasyon diğerlerinin yerine de ikame edilerek diğerleri görmezden gelinmekte ya da birden fazla formasyon yaşayan ve yaşamış ilkel toplumların bilinci olarak ele alınmakla birlikte aralarındaki (olması gerekli) diyalektik ilişkinin kurulması çabası gözetilmemektedir.

"Gözlenen bir diğer önemli nokta, irdelenen bilinç formasyonlarının herbirisinin, neredeyse yalnızca ilkel toplumlar arasında geniş ölçekte yaşıyor oluşlarına bağlı olarak, din diye kabul edilişleridir. Buna göre, büyü de, totemizm de, şamanizm de bir tür dindirler ve dinle aralarında olsa olsa bir nicelik farkı bulunabilir. Sonuçta, bu yaklaşımların demek istedikleri, kabaca ve örneğin: Totemizm biraz daha az bir dindir ve din de totemizme göre biraz daha çok bir dindir şeklinde özetlenebilir. Oysa ki göstermeye çalışacağımız gibi bunların herbirisi apayrı anlamlar içermektedirler. Öte yandan aynı yaklaşıma göre ilkel bilinç tamamen ruhlar, cinler, periler, doğaüstü güçlerle doludur ve neredeyse %100 oranında gerçeğe tekabül etmez. Kanımızca bu, yeni keşfedilmekte olan topraklarda yaşayan toplumların bireylerini insanla hayvan arasında garip varlıklar olarak söylentileştiren ilkel kapitalizmin fetihci-sömürgeci mantığını çağrıştırmaktadır. Ne de olsa garip varlıkların, aynı derecede garip bir bilinç dünyaları olabilir!" [1].

İşte bu tam da emek sürecini karalamaktır. Görmek gerekir, tüm sınıfsız toplum boyunca bilincin nasıl biçimlendiğini ve ayırmak gerekir, kirlenmiş, sınıflı ideolojilerden. Bu Yöntem'imizi güçlendirecektir. Tarih anlayışımız gelişecektir. Bugün bile içinde yaşadığımız toplum kesitinde milyonlarca yıl öncesinin pekçok kalıntısı vardır. Kapitalizmin yıvışık, bireyselleşememiş, ama bireycileşmiş bilinciyle marjinalleştirilmiş de olsa. Bunların örneklerini vermeyi ve daha somut düzlemde incelemeyi, olanak olduğunda bir başka yazının konusu yapmaya söz vererek, şu anda konuya teorik bir açımlama getirmenin uygun olacağı kanısındayım. Bu açılım başlangıçta muhakkak gereklidir de.

TOPLUMSAL BİLİNÇ FORMASYONU, toplumun, doğal ve toplumsal hareketleri kavrayış ve onlara yaklaşım biçimidir. Olayları yalnızca duyumlarla algılayışı değil, aynı za-

manda bu algıların zihinsel yorumlanmasını, genellenmesini, bir yaşam felsefesi oluşturulması ve bunun pratize edilmesini de içerir. Bu süreci tarihsel anın iktisadi-siyasal nesnelliği belirler. Üretim ilişkilerinin tüm toplum düzeyinde benzer özelliklerle cereyan edişi gibi bilinç de toplumsal boyutludur. Her dönemin egemen üretim ilişkilerine tekabül eden egemen bir bilinç formasyonu saptayabilmek olasıdır. Bu anlamda egemen üretim ilişkileri içindeki maddi kategorilere (sınıflara) karşılık gelen bilinç formasyonlarından söz edilebilir.

İlk çağlardaki ve kabaca Mezopotamya'ya kadar olan tarihsel dilimin bilinç yapılarına toplayıcı, avcı, hayvancı, tarımcı üretim biçimlerinin damgasını vurduğu söylenebilir:

Üretimin yeni yeni gerçekleştirildiği dönemlerde, ne toplum kendisini çevreden, ne de insanlar kendilerini toplumdan ayrı varlıklar olarak tanımlayabilirler. İnsanın kişiliği ve toplumsal hareket henüz ortaya çıkmaktadır. Doğal çevrenin çok sınırlı olarak insanın üretimci pratiğine sokulabilirliği bilincin de geriliğini koşullar. Yaşamsal maddi gereksinimlerin doyurulması, kısaca yaşamak kaygısı ön plana çıkar, bilinci doldurur [2,3,4]. Bilgi birikimi deneme yanılmaya dayalıdır ve kendi çapında bilimsel olup, ne olursa olsun nedensel ilişkileri gözetmektedir [5,6]. **Bilinç somut olayları yine SOMUT BİR YAKLAŞIM'la sistematize etmek çabasındadır.** Fakat bu çaba olayların yüzeysel dış görünüşleri ile sınırlı kalmaktadır. Böylece şeyler simetrik-asimetrik yönlerine, merkezde-periferde, altta-üstte oluşlarına göre yani İKİLİ KARŞITLIKLAR temelinde gruplandırılmaya çalışılmaktadır. Kısaca, BENZETME VE TAKLİT ilkel bilincin temel özellikleridir (5,7,8,).

Benzetmeci bilinç kendisini iki şekilde ortaya koymaktadır:

1) İlkel düşüncede, bir zamanlar yan yana bulunmuş ya da birbirlerinin çeşitli kısımlarını oluşturmuş parçalar, sonradan çeşitli nedenlerle ayrılmış da olsalar, birbirleriyle halen ilişkilidirler. Şöyle ki: Bunlardan birisi üzerinde yapılacak bir işlem aynen diğerini de etkileyecektir.

2) Benzetmeci düşünceye göre, bir olayın ya da gerçekleşmesi istenen bir sonucun taklidi yoluyla o sonuca ulaşılması olasıdır.

Ne olursa olsun, o zamanda bile, bilinç sınıflama, kategorizme etme kaygısı içindedir. **Olaylar NEDEN-SONUÇ ilişkileri içinde kavranır.** Ancak, düşüncenin ilkelliği rastgeleliklerin nedensellik ilişkisi olarak değerlendirilmesine neden olur. Bu özelliğiyle ilkel bilinç ZORLAYICI'dır. Bu bilinç yapısına SİHİRCİ denilebilir [6,9].

Sihirci bilinç çok uzun zaman alan ve çok fazla sayıda tekrarlanan, bilinçsiz deneme-yanılma niteliği taşıyan bir sürece dayanmaktadır. Bu süreçte, harekete uymayan düşünce unsurlarının, belli bir deneme yanılma silsilesinden sonra ayıklanmış olması gerekir. Aksi durumda üretime tekabül etmeyen, onu geliştirmeyen düşünce yapısı oluşur ki, herbir insanın yaşamının sonsuz değerlilikte olduğu ilkel sürünün buna tahammül edemeyeceği açıktır. Bu nedenle ilkel bilinç MADDİ ve SOMUT'tur. Bu bağlamda BİLİMSEL olduğu da söylenebilir.

Üretimin gelişimi: Avcılığın ortaya çıkışı, toplumun doğaya olan bağımlılığının av hayvanlarına sınırlanışı anlamına gelmektedir. Bu gelişme, toplumun kendisini (doğadan) ayrı bir varlık olarak tanımlayışı sonucunu getirir. İnsan toplumu doğanın içinde, fakat ondan giderek farklılaşan bir oluşumdur.

Doğanın ve toplumun kendilerine özgü yasaları vardır. İnsan daha çok ürettikçe toplumsallaşmakta ve toplum kendisini doğanın dışında bir yere koymaktadır. Grup psikolojisinin, klan yapısının oluşumu, bir yanıyla da bu türden bir soyutlamaya işaret etmektedir. Bu soyutlama yalnızca insan zihninde ve toplum bilincinde ortaya çıkan bir olgu değildir. Öncelikle gerçek yaşamda, maddi üretim sürecinde gerçekleşmektedir. Zihindeki yalnızca gerçeğin yansısıdır.

Ancak avcılıkta doğrudan yiyecek üretiminin olmadığını da unutmamak gerekir. Halen, doğanın hazır sunduklarının peşinde koşulmaktadır. Doğaya doğrudan bağımlılık, bu kez daha fazla oranda hayvanlara karşı olmak üzere, sürmektedir. Yaşam belli bir ya da birkaç hayvan türü üzerinden gelişmektedir. Bu hayvanlar mağaralarda resmedilen ve sihirle etki altına alınmak istenen hayvanlardır. Geyik vb. avlanarak öldürülmekte ve insan yaşam bulmaktadır. Hayvanın çeşitli dokularında birikmiş olan her türlü enerji, insan organizmasında dönüşmekte ve yeni bir canlıya insana yaşam vermektedir. İlkel insan, bu sürecin ayrıntılı biyokimsayal dinamiklerini bilemese bile, ölümle yaşam, avladığı hayvan türüyle kendi yaşamı arasındaki diyalektik ilişkiyi hergün yaşamakta, kavramaktadır. Böylece doğanın içinde gelişen toplumsallaşma süreci, artık toplumun kendisini en çok avladığı hayvanla özdeşleştirdiği aşamaya gelmiştir. Bu hayvan türü, onu avlayan klan tarafından TOTEM olarak kabul edilecektir. Toplum kendisini totem hayvanıyla özdeşleştirecektir. İşte bu algılayış TOTEMİZM olarak adlandırılabilir [10]. Totem kutsaldır. **Ama bu kutsallıkta DOĞAL OLMAYAN hiçbir unsur yoktur.** Etiyle, canıyla topluma yaşam veren hayvan türü, aynen böyle kavranmakta, ATA sayılmaktadır. Totemci bilinç, olayların nedenlerini açıklamada bir ileri aşamayı dile getirir. Şeyler arasındaki ilişkiler daha bir düzenlilik içinde kavranmaktadır. Bu özellikleriyle totemci bilinç de bilimseldir.

Hayvancılık: Hayvan üretimi ile birlikte doğaya ve avcılıkta görülen belli hayvan türlerine ASALAK BAĞIMLILIK AŞILMIŞTIR. Üretim pratiğine başka hayvanlar (üstelik tamamen insanın üretimci yeteneğinin denetiminde olmak üzere) eklenmişlerdir. Artık topluma yaşam veren başka canlı türleri de vardır. Diğer bir açıdan bakılırsa, daha geniş bir doğa parçası artık insanın pratik eyleminin konusu olmaktadır. İnsan da, genişleyen çalışma konusu içinde eskisine göre daha aktif ve etkindir. Böylece insanın ilgilenimini eskisi gibi yalnızca hayvanlar değil, tüm doğal fenomenler oluşturmaya başlamıştır. Geniş yaylalarında hayvanların otladığı dağlar, tüm toplumla birlikte hayvan ve bitkilerin su gereksinimini karşılayan nehirler, dünyaya yaşam veren güneş, içinde av peşinde koşulmakta olan ormanlar vb. totem hayvanlarının yerini almıştır.

SANCIMANIN SONU

Hangi yaranın derinliğindedir yaşam?
bugün özellikle bugün
siren sesleriyle uyanan kasabanın kaygısı
hangi yaranın derinliğindedir bugün?

sorular çoğaltır gözlerdeki sancıyı
kaçış yoktur kendinden öte kaçış asla!
durgun suda boğulmak bir yana bir yana
yeraltında yaşam

ağlayacağım; sesimin akustiği de bozuk
konuşmanın güçlüğü iticiliği alfabenin
hangi yaranın derinliğindedir bir savaş
tahta sandığında annemin?

aklımı aklımın sığınağı işgüzarlık
işlenen cinayetlerin atari oyunlarında: cnn
cinnet getirir velhasıl teknoloji
girdisi olur insansızlaştırmanın

sokaklar tehna ya jiletle bileğini kesiyor bir asker
sonra diğerleri bir mermiyle deliyor alnını
oysa suçları suçsuz olmaktı: kendilerince
ödüyordular bedelini kabullenmenin

hangi yaranın derinliğindedir yaşam?
hangi yaranın derinliğinde savaş?
ve hangi yaranın derinliğinde teknoloji?
sorular evet sorular çoğaltır gözlerdeki isyanı...

Alaattin TOPÇU

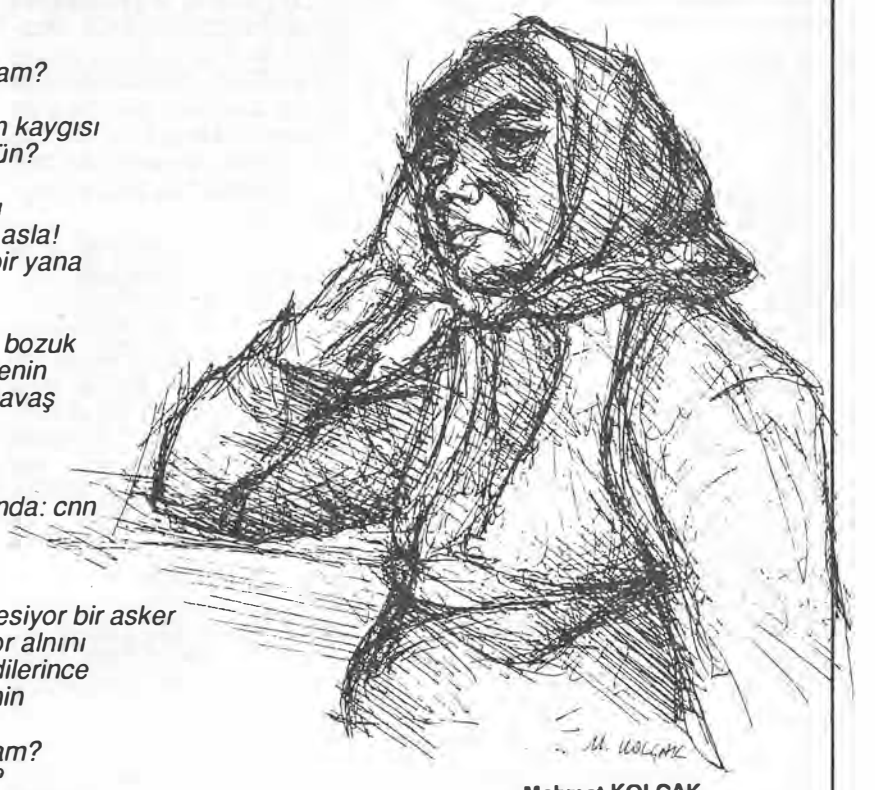

Mehmet KOLÇAK

Üretim süreci içerisinde hayvanın öneminin azalmasıyla birlikte, evreni-yaşamı belli bir nesnenin somut varlığı üzerinden, somut-doğrudan-yüzeysel deterministik yaklaşımlarla açıklamaya yönelik düşünce yapısı da yıkılmaya başlamıştır. İster hayvan, ister güneş, ay, orman, dağ gibi doğal bir fenomen olsun, artık bunların hiçbirisinin somut varlıklarıyla olayları açıklamak mümkün görünmemektedir. Toplumun atası (İşte orada parlayarak duran, hergün yeniden gördüğümüz, duygularımızla hissettiğimiz, başkaca bir özelliğini ya da gücünü kavrayamadığımız halde) güneştir diyebilmek olanaksızdır. Çünkü bu haliyle güneş de, avlanarak yenen, böğüren, çığlık atan hayvanlardan hiç de farklı değildir. **Bu mantık, üretimle avcılığın getirdiği asalak yapıdan kurtulma sürecinde zaten aşılmıştır.** Tek bir doğal olayın değil; aynı zamanda başka ve birden fazla sayıdaki doğal olayların da, somut varlıklarıyla yaşamın nedeni olmayacakları böylece anlaşılmıştır. İşte bu aşamada bir başka olgu ortaya çıkar. Madem ki artık doğal varlıklar somut kutsallıklarını yitirmişlerdir, o halde bunlar (toplumsal yaşantının ayrılmaz parçaları olan gök, ay, yer, nehir, dağ vb.) aynı zamanda ruhları da olan canlı varlıklar olmalıdırlar. Doğal varlıkların sahip oldukları ruh elle dokunulmaz, kavranılamaz, açıklanamaz, ancak apriori olarak kabul edilen bir olgudur. İşte **doğal varlıklar artık bu türden SOYUT BİR KUTSALLIK'la yüklenmeye başlamışlardır.** Bu kutsal varlıkların toplumsal yaşantıda oluşturdukları yapıya KÜLT adı verilmektedir. Güneş Kültü, Dağ Kültü gibi, Yaşamı, doğal varlıkların ruhsal-kutsal yapılarıyla açıklayan bu bilinç formasyonuna ise ŞAMANİZM denilebilir.

BU HALİYLE DÜŞÜNCE İLK KEZ, BİLİNEBİLİR OLARAK DEĞERLENDİRİLEN DOĞANIN DIŞINA KAYAR. Bu durumuyla şamanist bilinç bilimsel niteliklerini yitirmeye başlayan ilk düşünce tarzıdır.

Tarihte, Mezopotamya ve tarımsal üretim bir dönemeçtir: Sınıflı topluma doğru giden bir dönemeç. Toplum ilk kez yönetenler ve yönetilenler diye bölünür. Kral bu yapıdaki en üst ve aslında tek otoritedir. Alt ve üst yapının tek yönlendiricisidir.

"Çok gelişmiş bir tarım uygarlığında piramidin tepesinde bir ... kral meydana gelir ve bütün toplumsal gücü elinde toplar görünür. Kölenin kendisiyse ...kralın elinde tuttuğu toplumsal emeğin gücüyle karşılaştırılırsa pek küçük görünür. Birlik halinde köle, çok büyük bir gücü, piramitleri kurma gücünü elinde tutmaktadır. Fakat bu güç, köleye kendi gücü gibi gelmez, o gücü yöneten ...krala aitmiş gibi görünür. Bundan dolayı da köle kendi ortak

gücü önünde küçülür, kralı tanrılaştırır, tüm yönetici sınıfa kutsal gözüyle bakar. Bu kendine yabancılaşma, onu ortaya çıkarmış olan mülkün yabancılaşmasıdır ancak. Kölenin duyduğu küçüklük duygusu yalnızca köleliğin değil, aynı zamanda köleliğin var olduğu ve büyük toplumsal gücü sağladığı bir aşamaya gelmiş olan toplumun gücünün belirtisidir. Bu güç, kölenin karşı kutbunda, Mısır'ın, Çin'in, Japonya'nın ve Sümer, Babil, Akad kent devletlerinin tanrı-krallarının görkemi ile dile gelir"[11].

TOPLUMUN SINIFLI YAPIYA ULAŞMASI İLE BİRLİKTE, YERYÜZÜNDEKİ DÜZEN, SOMUT GERÇEK YAŞANTININ İŞLEYİŞİ DÜŞÜNCEYE DE YANSIMAKTA VE TOPLUM İÇİNDEKİ YASAKLAR, EMİRLER, CEZALAR SİLSİLESİ DÜŞÜNSEL DÜZLEMDE DE YAŞAMAKTADIR. İşte bu DİNSEL BİLİNÇ'tir. Dinsel bilinç, o zamana kadar olana göre çok daha üst düzeyde bir soyutlama aşamasını, düşüncenin tam olarak somut gerçeklikten kopuşunu dile getirmektedir. Bu soyutlama, toplumsal hareket içerisinde yönetenlerin üretenlerden soyutlanması ile çakışmakta ve kral kutsanmış olmaktadır.

Dinin yaratıcısı toplumsal sınıflaşmadır. Daha ilkel toplumların komünal yaşantısı içerisinde rastlanması olanaksız olan yalvarma, ya karma arasında yaşamaya başlamıştır. **Sınıfsal çelişkiler bir inanç sistemi haline gelmiştir.**

Artık, hareketin yasaları kralın kişiliğinde somutlanan doğaüstü güçlerin belirleyiciliğinde görülmekte, böylece doğanın ve toplumun yasaları önceden kestirilemez, denetlenemez olmaktadır. Evrendeki herşeyi önceden tanrının planlayarak öngördüğü ve onun iradesinin insanlara sunulan bir yansıması olduğu düşünülür. Bu formülasyon DİN'dir ve KADERCİ'dir. **Kitlelere sunulan bu bilinç ile, aynı zamanda yönetenlerin düyevi gücü ve sınıflı toplum yapısı da KUTSANMIŞ olmaktadır.** Sınıflı toplum içinde, doğrudan maddi üretimi gerçekleştiren kitleler kendi pratiklerinin bilimini üretmek sürecinden koparlar. Üretim sıradan tekrarlar ve kralın kutsal iradesinin emri durumuna gelir. **BİLİMDEN KOPAN BEYİNLER DONUKLAŞIR. KİTLELERİN PRATİKLE DOPDOLU OLAN ZİHİNLERİNİN YERİ DİNLE, KADERCİLİKLE DOLDURULUR. HERŞEYİ OLDUĞU GİBİ KABULLENEN, BAŞKALARININ İRADESİNE OLDUĞU GİBİ BOYUN EĞEN BİLİNÇ YAPISI İŞTE BÖYLE ORTAYA ÇIKAR. Bu anlamda, DİN SİHİRCİ-BİLİMSEL BİLİNCİN YADSINMASIDIR.**

Tam burada bir noktanın altını çizmek gerekiyor: Tarihsel gelişimleri içinde bilinç formasyonları birbirleriyle etkileşirler. Bir önceki formasyon bir sonraki içinde KALINTI olarak yaşar. Bu, sonrakinin daha öncekini kendi formülasyonları içinde ve kendi çizgisinde kullanması biçiminde olur. Daha önceki bilinç formasyonu biçimsel olarak varlığını koruyor olsa da, sonuncusunun özüne uygun biçimde görüntülenir. Bir başka açıdan yaklaşılırsa, daha sonra gelişen bilinç formasyonu kendisinden öncekini kuşatır, içine alır. Öte yandan her bilinç formasyonu kendi içinde geleceğe yönelik NÜVELER de içerir. Bu nüvelerin nesnelliğini, her bir üretim tarzı içinde beliren gelecekteki üretim tarzının kendine özgü ilişkileri oluşturur. Böylece belli bir tarihsel anda, üstyapı içindeki bilinç organizasyonuna bakılacak ve kaba bir yaklaşımla organizasyondan enine bir kesit alınacak olursa, o tarihsel koşulların karakteristiği olan bilinç formasyonu ile birlikte diğerlerinin kalıntısal izlerine ve geleceğin nüvelerine de rastlanır.

İşte bu noktada işçi sınıfı aydınına düşen görev, **bir yandan sınıfsızı ve gelecekte kesinlikle ve fakat daha üst düzeyde tezahür edecek olanı sürekli olarak öne çıkarmak, bu unsurları kendi bilimsel yönteminin malzemesi yapmak, bir yandan da tam da bu üst düzeydeki tezahürlerin bugünden ortaya çıkmış nüvelerini sürekli işlemektir.** İşçi sınıfı bilincinin oluşturulması, kendi nesnelliğinin koşulladığı zeminde ortaya çıkma olasılıkları olan "HERKESTEN YETENEĞİNE GÖRE, HERKESE İHTİYACI KADAR" ilkesine yönelik nüvelerin potansiyelize edilmesinden ve bu ilkenin realize edilebileceği ortamın **İRADELİ** ve **AZİMLİ** yaratılmasından geçiyor.

O HALDE, BİR KEZ DAHA VE SÜREKLİ, ANCAK İŞÇİ SINIFININ MİSYONU OLMASI GEREKEN KARDEŞÇE SÖMÜRÜSÜZ BİR DÜNYANIN BİLİNCİ İÇİN, İŞÇİ SINIFININ KENDİSİ İÇİN SINIF BİLİNCİ YOLUNDA VE EN AZINDAN AYDINCA BİR SORUMLULUKLA VE BU SORUMLULUĞU ÖRGÜTLEYEREK İLERİ DEMEK GEREKİYOR. ÇÜNKÜ, DEĞİŞECEKTİR. Bugün insancıl olmayan herşey yıkılacaktır. Bunun maddi her türlü zemini vardır. Bu zemin değişimin olasılığıdır. **O halde olasılığı realize edecek İRADE gerekiyor.** Milyonlarca yıl boyunca bıkmadan doğayı dönüştürmüş, binlerce kez ulaşılmaz coğrafi kuytularda yitip gitmiş olsa da başka bir zaman ve mekan diliminde yeniden dirilmeyi başarmış **İNSANIN İRADESİ GEREKİYOR.**

KAYNAKLAR:

1– Belek, İ., Toplumsal Bilinç, Sorun Yayınları, İstanbul, 1. Baskı, Şubat 1991.

2– Aldrich, R.C., The Primitive Mind And Modern Civilization, AMS Press, New York, 1969.

3– Bergonioux, F.M., Notes On The Mentality Of Primitive Man, Social Life Of Early Man içinde, Aldine Pub, Company, Third Printing, 1966.

4– Boas, F., The Mind Of Primitive Man, Macmillan Company, Toronto, Revised Edition, 1938.

5– Alexeev, V.P., The Origin Of The Human Race, Progresse Pub., Moscow, 1986.

6– Malinovski, B., Büyü, Bilim ve Din, Varlık Yay., İstanbul, Ocak 1964.

7– Godelier, M., Perspectives in Marxist Anthropology, Cambridge Üni. Press, London, Second Edition, 1977.

8– Örnek, S.V., İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 2. Baskı, Ekim 1988.

9– Şenel, A., İlkel Topluluktan - Uygar Topluma, Birey ve Toplum Yay., Ankara 2. Basım, Mart 1985.

10– Thomson, G., Eski Yunan Toplumu Üzerine İncelemeler Tarih Öncesi Ege 1, Payel Yay., İstanbul, 2. Basım, Mart 1988, Çev: Üster, C.

11– Caudwell'in Illusion And Realisty'sinden aktaran: Thomson, G., İlk Filizoflar, Payel Yay., İstanbul, 1. Basım, Mayıs 1988, Çev: Doğan, M.

KARARTMA GECELERİ

Hilme BÜYÜKŞEKERCİ
Rıfat ILGAZ'A

Geceyi severim. Gece, gerçek yalnızlık demektir. Ama, gece, kendini züğürde vermeyen yosmaya da benzer. Eğer yarın emeğin gerekiyorsa, geceyi yaşayamazsın, boyun eğersin geceye. Ömürceğizi kısa, canım arkadışım Suphi Taşhan, belki güneşin doğuşunu, görmeden öldü; ışıklarda yatsın "Sen bana Ay'ı sor!... Bütün biçimlerini bilirim" derdi; zengin çocuğuydu... g ailemiz şiirdi, yoksulları dert etmiştik başımıza. Oysa insanlar, düşünmeden, otlar gibi, böcekler gibi, kösnü uğruna üreyip duruyorlardı; birilerine inanmışlardı, cephelerde, kan gövdeyi götürüyordu; birbirlerini öldürüp duruyorlardı, kimlik sormadan yapıyorlardı bunu. Öfkeleniyor olmalı insanlar, karşılıklı bir tüfek, top sesine... kendimi, onların yerine koyuyorum; hem de yaşlı halimle, şimdi... ayırd edemiyorum... bir kızmam... iki kızmam... üçüncüde kulağımın dibinden vınnn! diye geçiverirse mermi, hele yanıbaşımda ölüverirse bizden birisi... sanırım çekerim tetiği diyorum. Savaşa girmişliğim olmadı ama; buncası girip de, sandığımı, gerçekten yaptılarsa; ben niye onlardan farklı olayım? Onlar çamurdan da ben ışıktan mıyım? Yalnız şu var!? diye soruyorum kendi kendime: savaş nedir?... dövüş nedir?... diye soruyorum. Yönümü dönüyorum doğaya; doğa, dövüşlü... dövüş de özdeş arasında... doğa, yiyişli... otobur, otu; etobur, eti yiyiyor ve çok düzenli bir paylaşım var doğada, ne otobur, otu kökten yokedebiliyor; ne de etobur, otoburu... en dengesiz insanlar; çok da güçlüler.

İşte biz, ışıklarda yatsın, şair arkadaşım Suphi Taşhan'la bunları da gaile ederdik kendimize; gezinir dururduk İstanbul'un savaş yıllarında karartamalı gecelerini; "Sen bana Ay'ı sor... bilirim, bütün biçimlerini." derdi de güneşin doğuşunu bilmezdi. Ressam Abidin Dino da "Aşk -I sedva, gül - ü - bülbül çağı mı? Ölüyor isancıklar, savaş ateşlerinde. İnsanı sevsin insanlar, barışı sevsin. Şiire, aşk - ı - sevda, gül - ü - bülbül sokmayın" diye konferans çekerdi bize... kırk kuşağı şairlerince...

Geceyi severim. Gece, gerçek yalnızlık demektir. Yalnız... şu da var: şehirli iseniz, kır gecisiyle anlaşamazsınız. Yaban adamıysanız; çoban gibi, kırda tek başına bostan bekçisi, kır bekçisi gibi; geceyle - o ıssız, koca geceyle geçinmek zorunda kalıp ona katlanmaya alışmışsanız; o değişmez kır gecesi, öyle uslu, öyle sessiz, suskundur ki... bitkiler, görünmeseler de gündüz durdukları yerlerindedirler, geceye saklanıp karın doyurmaya çalışan hayvanların çoğu, küçük ve güçsüzdürler; seslerini öğrenmişseniz, seslerinden tanırsınız onları; insan kokusunu duyumsadıklarında hemen uzaklaşırlar, anlaşırsınız. Kara okyanus yalnızlığından ürkmeyen yaban adamı, şehirin süslü, fettâne gecesinden öyle korkar ki... öncelikle şehir insanlarından yana duyduğu söylenceler onu, kuşkucu ve yüreksiz yapmıştır. Namuslu, zeki, okuması yazması olan bir başçobanım vardı; güvenirdim ona; aslında sen yetiştirdin bu malı, sen götür komisiyoncuya, seni tanıttım al paraları, gel... bir de istanbul'da benim yerime sen yaşa, kimseden de aşağı kalma! derdim de – nurda yatsın - sıradan bir harcamayla geri gelirdi. Ne yaşamadın be kâhya!? diye üzülür sorardım; İstanbul gecesinden korktuğunu söylerdi. istanbul'da sabaha değin gece olmaz; güpegündüzdür İstanbul gecesi; sen ki yaz geceleri sürü yayıyorsun, şu zift karasında kırların, çoğu tekbaşına, ürkmüyorsun da... İstanbul'a varınca, doyurup karnını akşamdan, ya kapanıyorsun otele ya dönüyorsun gemiye... olmadı bu iş, olmadı kâhya!. hadi yanında para var... ver otelin emanetine ...ya da kalsın komisiyoncuda kalanı, al eyleneceğin kadarını, git istediğin yere, ertesi gün topla hesabı, çık yola...

– iyi dersin, yürekten söylersin ağam... sağol, gönül bırakma ama; benim korkum, buna engel... ben istanbul'un gecesinden korkarım. Kır olsun bana, gece olsun, Bağdat'a kadar giderim kır boyunca... ışıl ışıl olsa da şehirin gecesi; şehirin gecesinden korkarım, şehirin kır yakasından dolanır, sürdürürüm yolumu. Işıklı da olsa sokaklar, caddeler... bir yapının kapısı açılıverecek, çekiverecekler beni içeri sanırım.

* *

Acaba yaban adamı, şehir adamından daha korkak yapıda bir insan mıydı? Siz!... sizlere soruyorum; şehirde doğanlar, şehirde büyüyenler! hiç sınadınız mı, tekbaşınıza kendinizi, ıssız bir kır gecesinde? Ya siz ne yapardınız?... hiç düşündünüz mü?.. Merak ederseniz; bir deneyiniz lütfen!.. Gerçekten büyük bir sınav yaşıyor şehirli de kır gecesinde; öncelikle bunu, isteyerek yapamaz diyorum kendimce... başımdan geçti de ondan böyle konuşuyorum:

Köy çiftliğe, delikanlı yürüyüşüyle yirmi dakika, yaşlıcaya, yarım saat uzak sayılırdı. Ben çiftliğin sahibiydim ama; ilişkim de olsa, ne o yolda, gece tekbaşıma, ne de çiftlikte tekbaşımaydım; ille canyoldaşım olurdu. Kimseye çaktırmazdım; kırdaki o koca taş, kerpiç yapıların karanlığından olsun, kara kır gecesinin sıkı ağızlı suskunluğundan olsun, öylesine ürkerdim: şehirde doğmuştum, büyümüş, yaşamıştım; askerlik bitirmiş delikanlı olsam da yabana yabancıydım. Gecenin sessizliğinde, sıçan peşinde bir kedi, tavana atlasa, bina, top gibi gümlerdi. Laçka eski çerçeveler, dışarıda rasgele bırakılmış eşya, çeşidi karışık gürültüler

çıkarırlardı; hepsine yabancıydım. Yabancılığın en korkulu yanı, yarattığı yabancı düşlerdir. Sanırım her insan, önce kendi düşünden korkuyordur. Düşün, sınırsız bir büyümesi oluyor olmalı. Aslında düş, insanın hem gücü; hem güçsüzlüğü... bu perspektif, başladığı noktaya göre değişiyor olmalı; yerine göre yürekli, yerine göre korkaksınızdır. Yıllar sonra dinlediğim çobanım, şehir gecesinden korkuyordu. Ya ben, işte o gece de ben, tam onun tersine, kır gecesinden öylece korkmuştum.

Aysız bir ilkbahar gecesiydi. Çiftlik binasında anamdan yaşlı bir kocakarıylaydık... çiftliğin aşçısıydı; o yakın köydendi... erkek fatmanın biriydi, ne kırdaki yalnızlıktan, ne de çiftlikteki yalnızlıktan korkuyordu. Ölen kocası, kaptanmış; bir oğul büyütmüş, o da gemilerdeydi... eli ayağı tutarken çalışıyordu. Ben olayım, köylünün kadını, erkeği, kızı, kızanı olsun -hepimiz- onu, severdik. O da kadın, erkek ayırmazdı; aklına esti mi gider köy kahvesine, cıgarasını tüttürür, oturur keyf ederdi. Kahvede kadın var diye erkekler, istiflerini bozmazdılar; her erkek, biçemine göre laf ederdi; kimisi, sövgülü (argo) konuşurdu; alışıktı Ayşe abla öylelerine de; o da basardı kalayı yerine göre, hakaret değildi bunlar: çalımdı, bir anlamda içtenlikti, bir köy sıcağıydı... çırpı ateşi gibi, gelip geçiciydi.

İşte o aysız bahar gecesinde, aşçı kocakarıyla, gaz lâmbasının sarımtılı ışığında, kendimi, hiç de yalnız saymıyordum. İş gereği olacak (çok yıl geçti) işçilerimden de kimseler yoktu. Ayşe abla, çabuk çabuk dağınıkları toplayıp bitirdikten sonra, bana, tatlı yavaş bir sesle "Hilmi Bey! izin verirsen, ben, bu gece köye gitmek istiyorum. Hemen gidip dönerim. Fenerimin mumu bitmiş. Bakkal da geceleri açık. Gündüz, herkes, tarlada..." deyivermesin mi irkilivermiştim.

– Gaz feneri var ya çiftliğin!?..

– İyi ama; ben buna alışıkım. Köye çıkıyorum kimi geceler, komşularımı dolaşıyorum. Kolay oluyor bununla.

Kadın gidecekti; kararlıydı. İzin istemesi, saygı gereğiydi. Bir iş ilişkisi töresini, yerine getiriyordu... ben, bir işverendim; o, bir işçiydi. Pekiy!... beni, kırın yalnızlığından çekindiren neydi?... tekdüzeleşmiş yaban karanlığı, ayaklarımın ucunda, güvenilmez, bir köy köpeği gibi uyumuştu. Tiksiniyor muydum ondan?... belki de... saldırsa!?. Öldürebilirdim onu; davranışı belli bir kolaylıktı, o. Hiç teklemeyen silâhım vardı; kapılar kalındılar, üst kattaki yatak odam, tamıtamına koruyucu idi. Korkmama, hiçbir neden de yoktu. Aslında o odada, hep tekbaşıma yatmıyor muydum? Aşçı kadın, alt katta, benim yatak odamdan kimbilir kaç tane kerpiç kalın duvarla engellenmiş, düzayak, yerdüzü bir odada yatıyordu; göbeğe değin yüksekten başlayan, kafessiz bir penceresi vardı odasının, bir eski perde kapıyordu, ayıbını... o bağırsa, ben, duyamazdım; ben bağırsam, o... diğer işçilerin yatak yerleri, sahip için uygun bu iki kat yapının, oldukça uzağındaydılar. Bir bakıma yalnızlığa yabancı da değildim de niye bu aysız bahar gecesinde, o yaşlı kadına, kolaylıkla "tamam!" diyemedim?.. O gitmesin diye ve hiç düşünmeden "Gaz feneri var ya çiftliğin!?" dedim, onun isteğini tutsak ettim?.. onu direnir duruma da soktum? Oysa onun direncine yenileceğim de apaçıktı. O, bana, gününü, emeğini satmıştı; ödeşmiştik. Gece, onun hakkıydı. O hakkın-yalla/yalla-iki saatini, kendi özgürlüğüne ayırmıştı ve o halk olarak karşımdaydı; benden güçlüydü. Barış, bana kalmıştı. Boyun eğdim; pekiy dedim.

Dedim de, neden ona (gitme!) demek istediğim halde, sözümden dönercesine ve gene düşünmeden "Öyleyse birlikte gidelim!" dedim?... Beni zorlayan bir neden olmalıydı. Davranışımı beğenmesem de utancımı yenecek denli zordaydım; zorun nedenini sökmeye bile vaktim yoktu. Bir içgüdü beni, o yaşlı kadının yanına itiyordu sanki. Ben ki İstanbul'un kararmta gecelerini, bir uçtan bir uca yaşamıştım. Hele zift karası, aysız bir karatma gecesini, hiç unutamam:

Gülsüz, çiçeksiz, aşksız ama; bize göre gerçekçi, tümüyle insandan yana olduğundan sayımıyla toplumcu şiire yönelip çaba gösteriyorduk. Şiirlerimizden irkilenler oluyordu. Devlet, bizim gibilere sürüden ayrılan zararcı koyun gözüyle bakıyordu. Arada değneğini bize kaldırıyordu. Dünya, savaştan huzursudu. Devlet bizden, biz devletten... bunlar bana yetmiyormuş sanki... bir de üstüne üstlük, bir kıza aşıktım. Öyle zor bir aşktı ki bu; öncelikle kız, benden küçük bir kızcağız değildi, sınıf arkadaşıydık; kız olmasından ötürü, aşk yorumunda benden daha ergin olmalıydı. O aşkı, o yaşında, sorumluluk kavramıyla bile yürütmeyi düşünebilirdi... hem güzel, hem akıllıydı, Bu telörgüyü, ben de görüyordum. Ne var ki bana bahar inmişti; aşk orada şiirleşebilirdi. Şiirleşebilirdi şiirleşmesine aşkım; eğer şiirim asker olmasaydı. Dört şairdik biz, aynı kahvede, şairler diye görünen dört şairdik; yaş sırasıyla sayarsam: Rıfat Ilgaz, Niyazi Akıncıoğlu, Suphi Taşhan, (ben) Hilmi Büyükşekerci... Rıfat Ilgaz, doğasında hiç büyüklük taşımayan en tatlı insanlardan biri olmakla birlikte, yaşı benimkinden on yaş ilerdeydi. Niyazi Akıncıoğlu'nu Bursa Erkek Lisesi'nden beri tanımış olsam da aşk tarağında bezi yoktu. Suphi Taşhan, Bursa Erkek Lisesi'nden sınıf arkadaşımdı. Akş nöbetine Bursa'da tutulmuştu; hep bana anlatmıştı. Güzel ve akıllı bir kızı sevmişti; yaşları da yakın olmalıydı. Sonunda Suphi, suç işlemiş gibi olmuştu ve aşka başını çevirmiyordu. Şiiri, tam askerdi, Arada bana - borçluymuş gibi - ben istemesem de moral verirdi. En huzurlu bahçeyi Naim Katırcıoğlu,1 yaşça benden büyük olsa da yüreği hep çocuk kalmış, şiirini gizlemiş bir şairdi. Onun şiiri, bir maral yalnızlığında, hep eski yaşadığı yeşillerle gizliydi sanki... el içine çıkmayan, günü, gecesi, mevsimleriyle kaçan, değiştiği belirsiz, romantik bir hüzündü. Naim'in gönül kapısını ne zaman aralasam, içerde aşkı ağlar bulurdum. O, öyel dinlerdi ki... bir maral nasıl dinlerse en büyük sessizlikte çıt'ı, öyle dinlerdi dostunu. Aşkım, bir umut olarak, şiirime giremediyse de, bir tiyatro olarak Naim'le aramızda oynuyordu. Kimi ağıtlaşmış uzun tiratlar... kimi kısa sorular, yanıtlar... Çoğu kez sahne, Naim'in İstanbul, Lâleli'de Harikzedeler bloklarında (2) kaldığı pansiyon odası, oluyordu. Yakın oturuyorduk birbirimize, o yol üstündeydi. Ben üçyüz metre mi desem; dörtyüz mü desem aşağıda, Aksaray'ın düzünde, o zamanlar tramvay deposuydu, onun karşısında bir odada pansiyonerdim. İşte size, "Hele zift karası, aysız bir karatma gecesini, hiç unutamam "dediğim olay, o üç ya da dörtyüz

metrelik arada, Lâleli yokuşunun bitiminde başımdan geçti. Naim'de gece konğuydum. Gençlik söyleşilerine öyle dalmışız ki uykuyu unutmuşuz. Aklımıza saat geldiğinde, ikimiz de şaşırıp "eyvah!" deyip, serseliğimize gülüşmüştük. Gece yarısı geçeli, iki saattan fazla olmuştu. Şehir aysız, ışıksızdı. Lâleli yokuşunda sade benim - sessizliğe göre - iri düşen ayak seslerim vardı. Şehir, İkinci Dünya Savaşı'nın ölü kıpırtısızlığını yaşıyordu. Gençtim, bu ölüden korkmuyordum. Tekbaşıma, kendi kendimden mi korkacaktım? Ama, hiç de öyle olmadı. Yokuşun bitimindeydim ki, başka ayakseslerinin bir karaltıyı üstüme sürdüğünü farkettim; "Ulan keriz! kıpırdama! dur orda!" diye komut veriyordu bana... Zınk diye doruvermiştim. Adamın sesi o denli sert, kesin ve keskindi ki ...yapacağına yüzde yüz kararlı olduğu, tınısından belliydi. Atak pozla, hazırlıklı bir davranışla, hesaplaşmak için bana iyice yaklaştı; birden tepesi atmışçasına bağırdı, "Hay Allah be!... sen değilsin" dedi. İkimiz de şöyle derin bir nefes almıştık. Elinde, sakladığı bıçağı vardı. Yakında caddedeki tramvay durağından da daha üç kişi, hızlı hızlı yürüyerek, karşıma dikildiler. İlk tanıştığım konuşuyordu sadece "o keriz sandım bu delikanlıyı... bok yoluna bi kaza çıkacaktı elimden. İyi ki kaçak göstermedin delikanlı. Ha onu bi yapaydın... enseledim enseledim mesele yok... bi yumrukta bulurdum kendini yerde. Yok hızlı kaçtın! Öfkeliydim bu gece çok, bıçak da atabilirdim arkandan, şaşmazdı yeri, iki kürek kemiğinin arasını bulurdu, işin bitikti. İyi ettin de kaçak göstermedin. Yürekliymişsin. Sorması fazla olmasın ama; ne işin var bu saatte yollarda senin?" "Şurda yakında, bir arkadaşımla ders çalıştık ya..." diye kısaca yanıtlanmıştım. "Talebesin ha!?" demişti. "He!" demiştim. "Ulan kıyak delikanlıymışsın. Boyun küçük ama; yüreğin büyük..." deyip bana iltifat ediyordu. Dönüp arkadaşlarına "Gel de şu işe şaşma... tıpatıp aradığımız sanki... bu savaş yok mu?... bu savaş!... karartti dünyamızı. Bu karanlık, ne kötü yanlışlık yaptıracaktı, bana!... o yanlış, zehir ederdi dünyayı bana." diyerek hem kişisel, hem dünyasal üzüntülerini dile getirmeye çalışıyordu. "üzülmeyiniz bir gün barış da olur; ışık da... ben şimdi size, birer geçmiş olsun sigarası vereyim de başka laflar edelim" diyerek gönüllerini almıştım.

Sigaralarımız tüttürüyorduk, canciğer olmuştuk. Kumar oynuyorlarmış. Aralarına da bir minco almışlar; dalgaya süs olsun diye... öteki keriz, oturmamış kumara; isteğim yok, keyfim yok gibi laflar etmiş. Eh! demişler; gönlün sultan demişler; akıllarına bir kalleşlik, bir şüphe düşmemiş. Keriz de dalmış karıyla muhabbete. İnsanız ya demişler. Karıysa karı olsun... karı bulamazsa karşısında , susacak değil ya... erkek bulacak, erkekle konuşacak. Öteki it de arkadaşımızdı. Aslında karı, hiçbirimizin değildi. Başka dalga için de değildi; o da bir arkadaştı. Dokunmalık değildi; anlıyorsun ya!.. affedersin köpek değiliz, insanız... onu demek istiyoruz anlıyorsun ya? diyerek bana törelerinin inceliklerini açıklamaya çalışmışlardı. Süssüz, içtendi konuşmaları; hoşlanıyordum. İroniyle argo karışımı, tatlı bir dilleri vardı.

"Kumar dediğin tatlı bir illettir. Kaptırırsın kendini... ağır uykudan beterdir; ne kulağın duyar, ne gözün görür. İşte öyle bir tavını yakalamışlar, aramızdan vınlamışlar. Bir ara birşey mi gerekti ne? ulan o zaman farkettik... ne minco var ortada, ne de bizim arkadaş diye adam saydığımız köpek... ulan namussuz eşşeoğlu!... kumar istediği canın gir!.. karının canı istedi, girsin; oynayan kalkar, verir yerini arkadaşına. Her iş, yerinde, maksadına göre yapılır. Niçin toplandık biz? ne söz ettik?.. kumar dedik. Söz erkekliktir. Bitirimlikte olsun, zamparalıkta olsun - iyide, kötüde - her yolda, bir zakon vardır; başta saygı gelir. Kadın olsun; sayacaksın, isterse kendini satan kadın olsun; erkek olsun gene ayni şey... önce insanlık... insan bileceksin karşındakini. Adam bizi erkek yerine komadı. Ulan biz boynuzlu muyuz? Açmadıysa kır, git! Karı araklayıp ta gitmek, ne demeye gelir? İşte Bey kardeş! kafayı bozup da, bizi bu gece, yollara döken bu dert oldu, Seni de çok üzdük. Ya bir de yanlış yapaydık, vallahi kahrımızdan ölürdük." diyerek benden özür dilemeye çalışıyorlardı.

Benim hayat anlayışıma ne denli ters ve yabancı olsalar da, açık kalpliliklerine ısınmıştım. Gülerek ve candan, kısa kısa yanıtlıyordum onları. Ayrılırken ne iş yaptıklarını sordum. Birbirlerine bakışıp, ne diyelim dercesine gülüştüler. O ilk karşılaştığıma söz düştü, bana gülerek yaklaştı "Bizim mesleğimiz, adam dövmek! kardeşim!.." dedi ve ekledi "Biz senin mektebine gelsek oraya yakışmayız ama; sen bizim kahvemize gel ve de mektepte olsun, nerde olursa olsun, sana biri posta koymaya kalkarsa, şöyle işaret parmağınla işte bu! deyiver, işi bize bırak." dedi.

Bana kahvelerinin tarifini yapmışlardı, çete adını söylemişlerdi. Ben de adımı söylemiştim onlara, ayrılmıştık.

Şehirde kişinin başına ne hal gelirse gelsin, karşısına insan çıkar ve şehirli, insana alışıktır. Ben de hiçbir şehrin gecesinden korkmadım; karartmasından korkmadım, ışıklısından korkmadım; sürdürdüm gecelerimi. Ya kır öyle mi?.. Yaban öyle mi?.. Oralarda, gece, Mısırlı bir Firavun'la, hiç tanımadığınız bir dinazor'la vb.le karşılayabilirsiniz. Kırdaki Ay'sız bahar gecesinde, köye mum almaya giderken yaşlı kadınla, peşimize takılan, ardımıza döndüğümüzde iki ince uzun ayak üstünde davul bir karın, o karın üstünde bir metre boyun, o boyun üstünde bir kafa, bej bir giysiyle, beş adım aralıkta, hem de köy mezarlığının kıyısında dikilip, bize bakıp duran kimdi? İnanınız insan yapması da değildi, insan da değildi, hiçbir yaratığa da benzemiyordu; soluyordu, kıpırdıyordu, peşimiz sıra gelmişti. Ama, bunu şimdi anlatamıyacağım. Sonraya kalsın... anlatırım, merakta komam sizi... Gene görüşmek üzere, iyi geceler dileğiyle... hoşçakalınız!..

(Bu anı yazımı, sekseninci yaşı için, KARARTMA GECELERİ romanının yazarı, sevgili, şair arkadaşım RIFAT ILGAZ'a armağan ettim. Ocak 1992).

---

(1) Naim Katırcıoğlu, Ankara'dan hem şair Suphi Taşhan'ın, ünlü yazar, şair Mehmet Kemal'in de yakın arkadaşıdır. Ben, Hukuk'tayken o, iktisat'taydi. Felsefecilerimizden Miraç Katırcıoğlu'nun kardeşidir.

(2) Harikzedeler blokları dediğim büyük yapılara Lâleli'de Tayyare apartımanları da denirdi. Şimdi cadde üstünde büyük, eski yapı, turistik otel oldu.

BİLİNÇ GEZGİNİ

Berrin TAŞ

Doğuranın yanında genellikle birileri bulunur.
kimi doğuma yardımcı olur
kimi yanlış doğurtur.

*

Kendini öyle sık savunuyorsun ki... merak
ediyorum sakladığın nedir.

*

Zırhın sevmene engel oluyorsa sök at sana uymayan
ne varsa.

*

İçindeki dünyayı gerçeklemene yardımcı olduğu için
seviyorsun onu...
Ya seni olumlamasaydı...

*

Biz olmasaydık dışlaştıramazdın içindekileri
bu yüzden en az senin kadar
sorumluyuz neyi nasıl dışlaştırdığından...

*

Seni dinliyor kendini önemli duyumsuyorsun
Ya seni dinlerken düşündükleri...

*

Aydınlığı başkalarında ararken sen karanlıkta
kalıyorsun.
Işığını tüketme, kendine dön.

*

İçeriğinden kovuldu sözcükler
Geriye harfler kaldı uçuşan

*

Değerlerini tüketmek istemiyorsan harcama

*

Kendini verirken eksiliyorsan yanlış yerdesin.

*

Ağzınız aralıksız açılıp kapanıyordu
sözcükler özenle sıralanmıştı
ama sustuğunuz zaman
geriye anlam kalmadı.

*

Ona baktığında göremezsin, kendinde aramadığını

*

Geldiğim yolun sonundasın, gideceğim yolun başında

*

Burda durmak istemiyorum
Bu yüzden kapattım bütün kapıları
yeni başlangıçlara açmak için yüreğimi

*

Topladım birer birer, kendine kattığını sandığın
şeyleri... sonra onları senden çıkardım, geriye
sen kalmadı, para kaldı.

*

Konuşmuyorsam, bir şey bilmediğimden değil
söyleyemediklerimi işitmeni istiyorum.

*

Beni, kendini beğenmediğin için övüyorsan...
anlamıyorsun.

*

Kendini gizlemek için konuştuğun
nasıl da belli oluyor büyüklenmenden.

*

Kendini anlatırken, çok şey bildiğini ispatlamaya
çalışıyorsun.
Oysa ben, kendini bilmediğini görüyorum.

*

Ben... ben diyebilmek için neden hep sen... sen
diyorsun.
Bırak başkalarını aracı olarak kullanmayı,
kendi dilinle konuş.

*

Seçimlerin ve kararların sonucunda oluşmuyorsa yaşa-
mın, elinde kalanlar senin değildir.

*

Kendi sorumluluğunu, üstlenme hakkını kullanmıyorsan
her şeyin sana karşı olduğunu söylüyorsundur.

*

Yapabilme gücünü engellerinle sınırlıyorsan
şikayet etmeye hakkın yoktur.

*

Başkalarının yapıp ettikleri seni yolundan
alıkoyuyorsa, bu...
kurduğun yapının sağlam olmadığını gösterir.

*

Kimin ne dedigiyle, ne yaptığıyla öyle çok
ilgileniyorsun ki...
yapacak başka bir işin olmadığını
düşünmeye başlıyorum.

*

Sık sık birilerinin seni engellediğini söylüyorsun
bakışlarını bir de kendi içine çevir.

*

Seçimlerin sonucunda yaşamında oluşacak
değişiklikleri karşılamaya hazır değilsen, bekle...
aksi halde düşeceğin boşluk seni nereye
sürekler, bilinmez.

*

Hiç değişmeyecek olana güven duyabilirsin
ama istersen şöyle bir dokun kesinliğin duvarlarına
senin dışındaki güven nasıl da çürük anlarsın.

SCHOPENHAUER'da ESTETİK KURTULUŞ

Ahmet İNAM

19. yüzyılın romantik Alman filozofu Schopenhauer çok az sayıda felsefecinin, Freud ve birkaç edebiyatçının dışında, etkisini pek duyuramamıştır[1]. Kimilerine göre metafiziği tutarsızlıklar ve eksikliklerle doludur[2]. Yine de ben Schopenhauer'dan ahlak ve estetik alanında, onun metafizik dayanaklarını kabul edelim ya da etmeyelim öğreneceğimiz şeyler olduğunu ileri sürüyorum. İşte bu yazımda, ondan öğrenebileceğimizin ne olduğunu bir yanıyla ortaya koymaya çalışacağım. Görüşlerimin bir kısmını 24–27 Mayıs tarihleri arasında Hamburg'daki Uluslararası Schopenhauer Kongresinde yaptığım bir konuşmada **değişik bir bağlamda,** onun ölüm anlayışından kalkarak savundum. Buradaki düşüncelerim yalnızca Schopenhauer'in felsefesi ile sınırlı değil. Okur, metafizik kabullerin nasıl insanı belli dünya görüşüne ve yaşama anlayışına ittiğini, buna rağmen aynı dayanaklardan çıkarak, sistemin kavramsal örgüsü içinde kalıp, onun değişik bir yorumuyla, bu yaşayıştan nasıl başka türlü yaşama biçimleri elde edilebiceğini, sanırım bu kısa yazı çerçevesi içinde görebilekcektir. Burada metafizik (ontolojik), epistemolojik dayanakların yol açtığı etik ve estetik anlayışın ilişkisi de bizim için öğretici olabilir. Ben Schopenhauer'ın temel görüşlerine tümüyle katılmıyorum, ama biraz önce söylediğim gibi, ondan epey şeyler öğrendim. Schopenhauer'a saygısı olanların da öğrenebileceklerini düşününerek bu yazıyı yazdım.

Schopenhauer, felsefe tarihinin en karamsar filozofu diye bilinir[3]. Oysa, metafiziğinde dayandığı ontolojik ve epistemolojik dayanakların zorunlu bir mantıksal sonucu değildir, bu karamsarlık[4]. Bir yandan istemenin (Wille), o bilgiye gelmez, us ötesi, önlenemez amansız gücünü, diğer yandan bu istemenin **görünür olduğu, kendini ifade ettiği,** gösterdiği alan olan görünenler dünyası (Die Welt als Vorstellung)nın önceden belirlenmiş, katı zorunluluğunu yaşayan insan için bu, biri bilemediği için ürkütücü diğeri ise önceden belirlendiği için tatsız, sıkıcı dünyanın iki bakımdan verilişi karşısında, yaşama acılarla dolu, doyumsuzluklardan başka birşey değildir[5]. Üstelik, isteme bir ve herşeydir[6]. Evrende tüm görünenler, bu tek istemenin görünüşüdür. Bedenimiz de öyledir[7]. Biz, fizyolojik bir nitelik taşıyan beyinle ortaya çıkmış[8] bilincimizle, bu istemeyi farkederiz, yaşarız. Onu bilemeyiz, çünkü, bilgi bu kendi-başına-şey'in (Ding an sich)[9] dışındadır, ancak görünenler dünyasında ortaya çıkar. Yeter sebeb ilkesiyle (Der Satz vom zu reichenden Crunde) ve onun dörtlü köküne (**ratio esserdi, ratio fiendi, ratio cognoscendi, ratio agendi)** dayanan ilkelerle bu görünenler dünyası bilinir olur. Bu dünyada herşey şaşmaz ilkelerin ışığında olup biter.

Çok kısa olarak çizmeye çalıştığım bu, katı, belirlenmiş, bilinir dünya ile özgürlüğün olduğu, ama bilgi ilkelerinin geçmediği kendi başına şeyin, istemenin cenderesi altındaki insan için kurtuluş nasıl mümkündür? Schopenhauer önümüze birkaç seçenek sunmaktadır. Önce, bilgiyle, istemenin amansız gücü dizginlenebilir. Yine de bu çok zor bir iştir, istemenin susturulması sürekli olarak, tümüyle gerçekleştirilemez, dereceleri vardır. Ayrıca içimizdeki istemeyi yadsıyabiliriz (Abnegatio sui ipsus) [10]. Onu yok etmeye çalışırız. İteksizlik durumuna erişmeğe uğraşırız. Gövdemizin bütün isteklerinden arındığı "asketik" (Asketikas sözcüğünün "eğitim" anlamını hatırlamalı. Eski Yunancadaki askètès, kendini sürekli çabalarla yetiştiren biri demek) bir yaşama, acılarımızı dindirir, içimizde, öznelliğimizin çekirdeğinde bulunan isteme susturulursa, dünyayı gören nesnel bir göz oluruz. Bu kurtuluş yollarından ilki bilgiye, bilgiyi kullanan "Intellekt"e, anlık'a, zihine bağlıdır. Zihin her zaman istemenin gücü karşısında zayıftır. Bundan dolayı, bilgi yolunun sağlam bir güvencesi yoktur. İkinci yolsa, istemenin

bir olumsuzlanması, yadsınması, inkarıdır. Doğulu bilgilerce önerilen bu yol bizi hiçliğe tutsak eder. İki yolun da **olumsuz kurtuluş yolları** olduğunu söyleyebilirim[11].

Bana kalırsa, bütün bunların dışında Schopenhauer'da bir kurtuluş olanağı daha var. Şimdi adım adım bunu göstermeye çalışacağım:

a) İnsan oğlunun bireysel, önceden belirlenmiş bir **empirik karakteri** vardır[12].

b) Bu empirik karakter, insanın ait olduğu insan türünün, yani **kavranabilir** karakterinin (Intelligible Charekter) bütün özelliğini taşır[13].

c) Her tür, bir **Ideanın** görünür dünyada kendini göstermesi, ifade etmesidir[14].

d) Idea, istemenin değişik düzeylerde ve derecelerde nesnelleşmesiyle (objectification) ortaya çıkar. İdealar, görülerle (Anschauungen), sezgisel algılarla kavranırlar[15]. Bu anlamda tek bir insanda, insan türüyle ortaya çıkan, insanlık ideası yakalanabilir.

e) Üstelik, insan bireyleri birbirlerinden çok ayrı özellikler taşıdıkları için **isteme** onlarda bireysel isteme olarak belirlenir ve kişiler bir "özel idea" (besondere Idea) taşırlar[16]. Bu nokta oldukça tartışmalı olmasına rağmen, ileri süreceğim sav açısından önemlidir. Bir ve herşey olan istemenin nasıl olup da bireylerde idea olarak ortaya çıktığı sorusu burada önemli oluyor; çünkü, idea görünenler dünyasında "tür" olarak kendini gösteriyor.

f) Bu yukarıda sözü edilen zorluğun çözümü "estetik yaşantı"nın incelenmesine dönülerek bulunabilir. Şiirde ve plastik sanatlarda, sanat yapıtı, tikel olmasına karşılık bir ideanın görünür olduğu varlıktır. Bir resimi seyreden kişi, resimdeki ideayı, o resmin içeriğinden, tikel , bireysel yapısından kalkarak genel formunu, ideasını yakalayabilir. Sanat yapıtındaki "idea'yı yakalayabilmek sıradan birinin işi değildir. Ancak dahiler bu işi başarabilir ve bu kavrama süresini uzatabilir[17].

Yine de her insanın kendine göre bir kavrama derecesi ve gücü olduğunu da söyleyebiliriz.

g) Demek ki, tek tek olan nesneler, sanatta olduğu gibi, görünür oldukları, taşıdıkları ideayı yansıtabilirler. İnsan bireyi, insan türünün yetkin bir **temsilcisi** olduğu sürece, insan ideasını içinde taşır[18].

Öyleyse özel ideasına sahip insan teki, ideaya sahip olduğu için, içinde bir **tümelliği** taşıyordur.

h) İşte bu nokta, can alıcı bir önem taşıyor: İnsan bireylerini "idea" olarak görebilmek. Kurtuluş burada. Karşımdaki insanın "özel idea"sını bir sanat yapıtını kavrar gibi kavrayarak, onun görünür dünyanın ötesinde ait olduğu insanlık ideasını (İdealar arasında bir sıradüzeni vardır. Özel idea, insanlık ideasının daha az yetkin bir örneği olabilir) yakalayabilir. Bu anda artık ideayı kavrayan kişi, tüm öznelliğinden, içindeki istemeden kurtulmuş, öznenesne ayırımı ortadan kalkmıştır. Artık isteme, büründüğü bireysellikten sıyrılmış, acılardan arınmıştır. İçimizdeki isteme silinmiş bir başka kişiyle onun ideası aracılığıyla birleşilmiştir. Ayrıca görünür dünyanın cenderesinden kurtulunmuştur: Çünkü artık, görünür dünya yasalarının işlemediği, zamanın akmadığı bir **idea** alanındayızdır.

Özel ideasını yakalayabildiğimiz kişi, görünür dünyada fiziksel olarak varolamayabilir de. Ölmüş bir kişinin "İdea"sını, fiziksel olarak **bıraktıklarından** kalkarak, kavrayabiliriz. Böylece kökü ölümlü insanın bilincine dayanan, onun algılama gücüne bağlı bir ölümsüzlük olanağı ortaya çıkıyor. İdeanın yaşanması, taşıdığı mistik yüke rağmen, insan bilincinin görünür dünyanın ötesine geçmesine yardımcı oluyor. Böylece, içimizdeki bencil istemenin zincirlerini çözebilmiş, fizik, fizyolojik, biyolojik dünyanın katı belirleyiciliğinin üstüne çıkmış oluyoruz: İşte kurtuluş.

Schopenhauer kendi sisteminin bu olağının yeterince fakrında değildi sanıyorum. Görünür dünyayı estetik bir nesne olarak algılayabilmenin herkesin harcı olmadığını düşündüğünden belki.

İşte ne denli önceden belirlenmiş ve değişmez olursa olsun, **empirik karekterimiz,** kendimiz ve dış dünya hakkındaki bilgimizin artmasıyla **kazanılmış** karakter (erworbene Charakter) haline dönüştürülebilir[19]. Edindiğimiz bu karakterle, kendimizi belirleme, çevremizi ve toplumumuzu farketme, **düzenleme, denetleme** olanağına sahibim. Evrendeki herşeyin kaynağı olan, bir ve herşey olan o amansız istemeyle başetmenin yolu buradan geçiyor. İdeaları kavrayarak. İdeanın farkına vararak. İdea oluşturma olanağından yoksunum, çünkü bu, intellektin işi değil. Ne denli hazır olarak verilmiş olurlarsa olsunlar, hele toplum, topluluk olarak ideaların farkına varıp, kendi içlerindeki savaşımlarını bilgimize katarsak, eylemlerimizi belirleyen 'motiv'leri yakalayabilirsek gücümüz artar. O zaman deyim yerindeyse, bilinemez, kendi başına yaşama - istemesine karşı, "idealarıkavarama-istemesi" oluşturabiliriz; doğrusu, Schopenhauer sisteminin elverdiği ölçüde. Nietzche'de olduğu gibi bir hakikat istemesi (Wille-zur-Wahrheit) olmasa bile, bu olanaklı dünyaların en kötüsünde başımıza bu işleri açan istemeyi dizginleyip, susturacak, belki de eğitecek bir isteme geliştirebiliriz.

Kurtuluşun (Die Heilsordnung) estetik yoldan olması, bâzı okurları gülümsetebilir. Mistik fantazi bir çözüm müdür bu? Yaşamanın bunca zorluğu böylece yenilebilir mi? Schopenhauer'in sisteminde, doğanın bu dehşetli gücü karşısında, bilgimizin ve bu bilgimizin ışığında geliştirebileceğimiz idea yaşantısı (Erfahrung) ile oluşturulacak tavır geliştirmenin dışında da yapabileceğimiz birşey yok gibidir[21].

NOTLAR

1) Schopenhauer'ın Nietzche ve Wittgenstein'a etkisi çok açıktır. Ayrıca Burkhardt, Wundt, Vaihinger, von Hartman ve Schoenberg'in düşüncelerinin gelişmesinde rolü önemlidir. D.H.Lawrance, Proust, Mann, Conrad, Tolstoy ve Samuel Beckett'in de Schopenhauer'dan etkilendiği söylenebilir. Bkz. m. Fox (1980:XVII), Windelband (1957: 549-550, 557-558, 573-574).

2) Hamlyn (1985:I); Jones (1975:147).

3) Olanaklı olan dünyaların en kötüsünde yaşadığımızı söyler (...die Schlechteste unter den möglichen sei). (WII, 747). Tüm yaşam bir acı çekmedir (Alles Leben Leiden ist). (WI, 426).

4) Örneğin, Russell (1964:759).

5)Örneğin, WII, 813-814.

VARIR MIYIZ ÇOCUKLUĞUMUZA

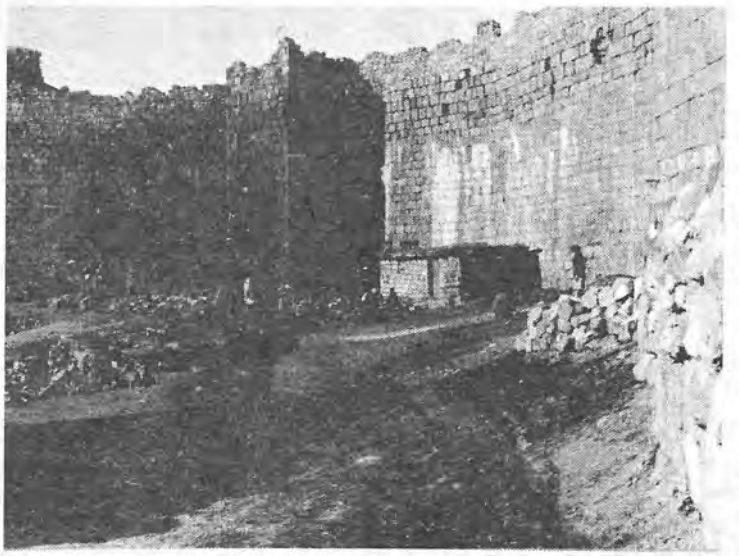

Turhan YAZGÜLÜ

Biter dediğim an yine başlıyor sancı
Kızgın yaz kasıp kavuruyorken
Kırık sevgiler ışıltısı günüm
Gecem anlatılmaz karanlık
Buz saçakları usum
Acı kalbimdedir

Biter mi bitmez mi işkencesi
Şişmiş tan ağarırken gözlerim
Çekilmiş köşesine et yığınım
Direnciyle mekiği olmuş aşkın
Dokuyup çıraklık kokuları burnunda
Ayaza durur gibi bin parça yüreğim

Bitmez acı sen öpmedikçe elimi
Vermezsen kentlerin anahtarlarını
Bizi deli eden kapılar
Bir öpseydin göğsümden belki açılırdım
kutlamaya başlardık her yaz, her mevsim
mayıs bayramlarını da sabahlara dek

Söz verdim masmavi olacak denizler
yeşiller pırıl pırıl çocuk başları gibi
sancısız özgürlüğü yaşamak
öpmek umutla geleceği
Ne kaldı yeşili ve mavilikleri okşamaya
Sen ceviz yaprağı kokusunu sever miydin
Hızlı trenleri, sıcak çorbalarını sabahın
Ağız kokuların, vanilyalar
Naftalinler o eski sandıkta
Can arkadaşım bir solukta yürürsek
Varır mıyız çocukluğumuza

Ali Ersin GÜNÇE

6) WII, 411

7) WI, 160, WII, 253.

8) WI, 223, 453... PPII, 323.

9) Kant'ın "kendi başına şey"i Schopenhauer'da "isteme" olarak yorumlanıyor. Schopenhauer'ın Kant eleştirisi için bkz. WI, Anhang, "Kritik der Kantischen Philosophie", pp. 559715,

10) WII, 781.

11) Ayrıca, ahlak alanında, bencillikten kurtularak başkalarının acılarını paylaşma (Mitleid) özelliğinin de bir kurtuluş olanağı olduğunu söyleyebiliriz. Bkz. "Über die Groundlage der Moral Ethik", III. cilt, s. 748 v. ö. İnsan sevgisi (caritas, agapé) de bilgiyle kazanılan bir erdemdir. O da yukarıda andığımız kurtuluş yoluna giriyor.

12) "Über die Freiheit de Willens, III. cilt, s. 568 v.ö.

13) WI, 230.

14) WII, 472.

15) WI, 252,260

16) WI, 2332. Ayrıca krşl. WI, 316-317. İngilizcede Schopenhauer üstüne kitabı olan iki düşünür, bu noktada Schopenhauer'ın görüşlerinde tutarsızlık buluyorlar. Bkz. Hamiyn (1980:129),Gardiner (1963:217, 260).

17) WII, 32. Bölüm.

18) PPII, 498-499, WI, 329.

19) WI, 419, Edinilmiş karakterin Schopenhauer'ın sistemindeki önemi için bkz. Nicollas (1980 20. WI, 153).

21) Kuçuradi, sanırım, özellikle WII, 34. bölümden kalkarak, Schopenhauer'da üç insan tipi bulabileceğimizi söylüyor (Kuçuradi, 1968: 44-46). Tekke idesini görüp, kendi "kausal" bağları dışında yaşamayı başaran istemesini kırabilen insan, insan adını taşımaya layık insandır, diyor. Böyle bir insan, yazımdaki deyimlerle söylersek, edindiği karekteri ile 'yaşama - istemesi'ne karşılık, 'ideaları-kavrama-isteme'sini geliştirmiş, insan, kurtulmuş insan olsa gerekir.

KAYNAKÇA

Fox,M (1980) Schopenhauer (derleme), Sussex: Tehe Harvester Press

Gardiner, P. (1963) Schopenhauer Harmondsworth, Midlesex: Penguin Books.

Namlyn, D.W. (1980) Schopenhauer London: Routledge and Kegan Paul.

Jones W.T. (1975) Kant and Nineteenth Century New York: Harcourt Brace Jovanovich.

Kaçuradi, İonna (1968) Schopenhauer ve İnsan, İstanbul: Yankı Yayınları.

Nicholls, R. (1980) "Analysis of Character", M. Fox'un derlediği Schopenhauer'de, Sussezx:

Harvester Press, s. 107-131.

Russell, B. (1964) A History of Westerm Philosophy. New York: Simon and Schuster.

Schopenhauer, A. (1960-65) Samtliche Werke derleyen, W. Frhr, von Löhneysen, 5 cilt, Stuttgart and Frankfurt: Cotto/Insel. Toplu eserlerinin ilk cildi, Die Welt als Wille und Vorsiellug, "WI" ve "WII" olarak kısaltıldı. Son iki cildi, Parerga und Paralipomena "PPI" ve "PPII" olarak gösterildi.

Windelband, W. (1957), derleyen H. Heimsoeth, Jahrbuch der Geschichte der Philosophie.

Tübingen: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).

ANLAM SORUNU

Sennur SEZER

Şiir konusunun en tehlikeli yerine geldik bence. Şiir ve anlam, en çok tartışılan konu. Eskilerin "mana" dedikleri anlam kavramını "bir sözcüğün, bir cümlenin anlattığı fikir" diye tanımlamak olası. Her sözcüğün genellikle bir öz anlamı bir de "mecazi" anlamı olabildiğine göre, anlamsız şiirden sözedilmez gibi geliyor insana. Ama uygulamada, şiiri anlamı için okumak, bülbülü eti için avlamaya benzer ya da anlam ozanın yüreğindedir, gibi tanımları yaratan durumlar var.

Ozan olarak "tehlikeli sulara" girdiğimi açıklayayım. Benim şirim, anlamdan yana. Çünkü, dünya görüşü olarak da (elbet başarabildiği kadarıyla) toplumcu gerçekçi. Öte yandan "anlamsız" diye tanımlanan şiirler için iki ayrı tanımlama yapılabildiği kanısındayım. Bir, ozanlarının, "anlam raslantısaldır" diye tanımladıkları şiir türü var. Bu tür şiir, söz oyunlarının, imge düzeninin önemini vurgulayan şiirdir. Şiirdeki, çağrışım ve imge düzenini zorlayan, okurun da ozan kadar "zorlanması" gerektiğine inanan bir anlatım türü. Doğrusunu söylemek gerekirse tehlikeli bir ustalık isteyen bu şiir türü, kimi zaman güzel yontulmuş bir taş gibi gerçekten ışıldıyor. Bu tür şiirin söz uyumunu, son aşamasına götürüp, varolmayan sözcüklerle ama müzik tadı taşıyarak yazılanları da oldu.

Bence üstünde durmamız gereken bu tür şiir değil. Okuru yok saydığını söyleyen bir şiir türünü de tartışmak istemiyorum. Çünkü, yoksayıldığınız bir konuda, söz söylemek gerçekten "anlamsız".

Bir de, "acemilikten" doğan anlamsızlık var. Somut bir durumu, somutu tanımlayan sözcükleri o biçimde bir araya getiriyoruz ki, zor anlaşılır değil, neredeyse, anlamsız bir söz grubu oluşuyor. Bu genellikle, ne anlatmak istediğimizi kesin olarak bilmediğimizde oluyor. İmge dağınıklığı, söz oyunları dağılıyor. Yarı sisli bir görünümün yerini bir "karanlık" alıyor.

Anlamsızı anlatmanın bu kadar zor olduğunu bilmezdim. Genç ozanlar, kimi zaman soyutlama yaparken, kimi zaman olağanüstü bir anlatım denemek isterken "anlaşılmaz" duruma düşüyorlar.

Anlamsız, nitelemesi, bana hep tehlikeli geliyor. Bir şiir sözcüklerini bilmediğimiz için de anlamsız olabilir. Divan şiirini anlamıyorsak, sözcükler, anlatılan dünya, sözcük oyunlarının düzeni bize yabancı olduğu için. İyi bilmediğimiz bir dilde şiir okumak da, bize anlamsız bir şiir okduğumuz duygusunu verebilir. Bir de yalnız "bizim bildiğimiz" bir duyguyu, yalnız bizim için önemli olan imgelerle anlatmak, bunun doğurduğu anlaşılmazlık var. Kimi zaman dip notlarına bile başvuruluyor.

Şunu söylemek gerekir ki, şiir gerçekten bıçak sırtı bir yerde. Açık seçik de anlatılsa, yarı sisli de anlatılsa "doğru olan" her zaman şiir olamıyor. Duygular okura yansıtılamıyor. "Ortak dil", "ortak imge" kullanma isteği, sıradanlığı getiriyor. Bu durum, anlamsızlık kadar tehlikeli. Şiirsel olmak adına, dağınıklık, aşırı söz oyunu ve benzetmenin, anlamsızlığı doğurabildiği gibi.

Biliyorum, toplumcu gerçekçiliğe karşı daha şiirsel olduğu savıyla "kavranılmaz" söz öbekleri de yazılıyor. Bu söz öbekleri önemli de sayılıyor. Ama aynı tavrı gösteren ve toplumcu şair olduğunu söyleyenler de var. Ben, kendi adıma, okuru (ama okuma yazma bilen herkesi değil, okuru) bir yanıyla sarsmayan, bir güzellik duygusu ya da bir acı (kimbilir belki de öfke, kırgınlık) aktarmayan sözöbeğini şiir saymıyorum. Pek ustaca söylense de, söz güzelliğine bağlı duygu aktarmayan çalışmalar, iyi yontulmuş taşların bir bina oluşturamaması gibi geliyor bana. Şiirin bir yanıyla olsun insani, yaşamsal tadlar aramasını taşımasını istiyorum belki de.

Bir de var ki, biz toplu olarak, anlamadığımız şeyi alkışlamaktan yanayız. Anlamsızla, bilgisizliğimizden anlıyamadığımızı birbirine karıştırıyoruz. Politikada da, gündelik yaşamda da, anlamadığımızın "önemli" olduğuna inanıyoruz. Bu "kutsal kitabımızı" bilmediğimiz bir dilden dinlemekten doğuyor belki. Yalın (basit değil) açık bir anlatım bize sıradan geliyor. Büyüklük taslıyan, bilge bir tavır taşıdığını sandığımız anlatımlara hayran oluyoruz. Öyle şeyleri önemli sayıyoruz. Bu okur olarak da, yazma deneylerinde de görünüyor.

Ben eleştirmenlerden, iletişimin reklam gücünden, dergilerin yıllık değerlendirmelerinden söz açıp, "star sistemini" yermekle uğraşmayacağım. Çünkü sanatta kayırmaların,

reklamın "geçerliği" yok. Karacaoğlan şair sayılmamıştır, kimi çağdaşlarınca. En iyi eleştirmen zamandır.

Ama, anlamı tu kaka etmek, gerçekçiliği "kaba" saymak ne kadar yanlışsa, yalnızca içeriği önemli saymak da o kadar yanlıştır.

Bir düzyazıda yadırganmayacak cümlelerle, aşınmış sloganlarla yazılan söz öbekleri de şiir değildir. Anlamsızdan kaçmak adına "söyleyişi" gözden çıkarmak yanlıştır.

Genç şiirimiz bu ikilemin ortasında. Masa başı şiiri, organik şiir, sözcüklere dayalı şiir gibi tehlikeli tanımlamalar da yinelenip duruyor.

Bence, şiir elbet masabaşı uğraşıdır, ama yaşamdan kaynaklanır. Deneylerimiz organik de olsa, şiir bir soyutlama sanatıdır. Elbette "yapılır". (Yapmacıklığı kaldırmaz ama). Ve elbette şiir bir sözcük sanatıdır. Önemi, bu yanlarını okura sezdirmemesindedir. "Ustalığını, hünerini", verilen emeği göstermez.

Şiirde, anlam/anlamsız konusu benim için tehlikeli bir konudur. Şiir okurunun, bir beğenisi olmak zorundadır çünkü. Her okur yazarı, "okur" sayamayız. Ustaları (diyelim Behçet Necatigil'i, Turgut Uyar'ı, A. Kadir'i, Rıfat Ilgaz'ı) okumamış, incelikleri duymamış bir okurun anlamadığı her şiiri (belki de algılamadığı duyguları) anlamsız sayması tehlikesini taşır çünkü. Şiir yazmayı deneyen kişinin ise, önce iyi bir okur olması gerekir. Sonra da yalın ile basiti, karmaşık ile anlamsızı, ayırabilmesi. Bir ressam adayının renk, anatomi perspektif, renk değeri bilmesi sonra soyutlamayı öğrenmesi nasıl kuralsa, şair adayının da dize, istif, ses, uyum, mecaz, uyak, ölçü bilmesi o kadar kuraldır.

Üstelik, bütün bunları bilmek ne resam adayını, ne şair adayını "sıradan"lıktan kurtaramaz. Özgün olmak sanatın en gerekli sorunudur. Özgün olmanın da tam bir reçetesi yok. Günümüzde asıl tartışılan belki de özgünlük. "Birbirine benzeyen şiirler"den, "anlamsız söz oyunlarından" yakınma, belki de özgün olmayı deneyenlerin acemiliğinden doğuyor. Organik şiir/yapmacık şiir tartışmalarının temelinde yatan da bu.

Evet, anlam sorunu, şiirin "tehlikeli sokağı"dır.

Hatice TUNCER

ŞİİR ÜZERİNE ÇEŞİTLEMELER

I.
Aşkın çocuğuydu şiir
sözcüklerle büyüttü onu annesi
sarmaşdolaş uyudular
yatakları çiçek bahçesi

Bir kuş geldi
bu yaramazın adı şiir olsun dedi
ateş kıvrılıp bir taç oldu başına

O günden beridir şiir diye çağrılır ona

II.
Şiirin esin perisiyle
seviştim dün gece

Müzikti kanında akan
çılgın senfonisi aşkın
ateşe verdi geceyi

Yaprakların sesiydi
yıldız kıpırtısıydı

Öpüşleri kıskanan düşünce
sinsice uzandı yatağa
konuşup durdu kulaklarına

III.
Bir çiçek açtı
sarı yaprakları kanatlandı
kelebeğin ardından

Gökte uçtu şiir
ışıdı boşlukta

Göğsüne saplandı zehirli oklar
düştü şiir
hüzünle uzandı kağıda

IV.
Onu bir şiir öptü
ateşlendi kanı
döndü başı

Bir tomurcuk verdi
özgürlük çiçeği
su damlacıkları
fısıldaştı
"onu bir şiir öptü"
onu bir şiir öptü"

V.
Bara gitti şiir
çekti kafayı
unutmak için

Şiire gitti şair
çekti kafayı
anımsamak için

VI.
Birlikte yaktık ateşi
şiir biliyor yalnızca
gizli paylaşımını, zamanın
gizli sırdaşıdır bu aşkın

Neşe YAŞIN

TİYATRO VE DİN

Murat TUNCAY

Arkeolojik araştırmalar, dinsel tasarımların ancak elli bin yıldan beri varolduklarını kanıtlamışlardır. Şu halde insan, yirmi milyon yıl din düşüncesinden uzak bir yaşam sürmüş olmalıdır. Bu yirmi milyon yıllık karanlık dönem, insan için her canlı varlık gibi korunma, beslenme, barınma sorunlarıyla geçip gitmiştir.

Yine incelemecilere göre, ilk dinsel tasarımlar, insanın doğa karşısında duyduğu güçsüzlük duygusundan doğmuştur. Kendisinden üstün gizemli güçler karşısında duyduğu bu güçsüzlük duygusu, uygarlığın hiç bir aşamasında insanın yakasını bırakmamıştır. Bu duygunun ürünü olan "Korku" ve "Güçlüye Sığınma" gereksinimi "İnanç"ın kaynağıdır. Din kavramının temelinde de bu "İnanç" gereksinimi yatmaktadır. Bilinmeyen varoldukça, insanın inanç ve din gereksiniminin de varlığını sürdüreceği anlaşılmaktadır.

"İnanç Gereksinimi" yanında bir de "Yaşam Kavgası" var insanın başında. Kişisel ve toplumsal yaşamını sürdürebilmek için devinmek zorunda insan. Giderek artan gereksinimleri daha iyi koşullarda yaşama isteğini her dönemde ateşliyor kişinin. Daha iyi koşullarda yaşayabilmek için de insanın kendisini sınırlayan doğal ve toplumsal koşullarla savaşmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. "Elde ettiklerini koruma kaygısı", "Daha iyi koşullara ulaşma" kaygısıyla birleşince "Yaşam Kavgası" ister istemez "Çıkar Çatışması"na dönüşmektedir. İşte bu yaşam kavgası içinde ilkel insan birtakım doğa üstü varlıkların kendi yaşamını, kişisel çıkarlarını olumlu ya da olumsuz yönde etkilediğine inanmıştır. Bu inanç, insanı, bu olağan-üstü güçlerle barışık olmak ve barışık kalmaya zorlamıştır. Ürünün bol olması, avdan boş dönülmemesi, savaşın kazanılması, hastalığın iyileşmesi ya da İlkbahar'ın çabuk gelmesi için üstün gücün yardımını esirgememesi gerekmektedir. Bu gereksinim kollektif hayal gücünü faaliyete geçirir. İnançların yakıştırılmış öykülerinden oluşan Myth'ler böylece ortaya çıkar. Ardından Myth'lerin canlandırıldığı kutsal içerikli törenler düzenlenmeye başlanır. Kurban vermek, dua etmek, kutsamak ve güç kazanmak için yapılması tasarlanan ve kurallara bağlanan her şey, olabildiğince görkemli, etkin gösterilere dönüştürülür. Böylece tüm sanatların kaynağı olan ilkel "Büyü Törenleri" ortaya çıkar.

Felsefi düşüncenin, bilimsel deneyimin ve sanatsal yaratıcılığın yavaş yavaş dindışı bir gelişim çizgisine girdiği bu aşamada inançların bir bölümü, yaşam pratiğindeki güç ve anlamlarını hızla yitirirler. Böylesi inançlar önce mitologyanın, giderek toplumun kültür geleneğini oluşturdukları gibi sanatsal yaratılar için de zengin bir kaynak oluştururlar. İnançların bir bölümü ise din kurumu aracılığıyla toplumsal ahlak ilkelerinin temelinde yer alır ve yerleşik değer yargılarının statikleştirici güç kaynağını oluşturur. Böylece saflar da açık seçik kendisini gösterir.

Başlangıçta belli bir sosyal gereksinimi karşılayan din, uzun vadede toplumsal gelişimi vareden bilim, sanat, felsefe gibi güçlerin karşısında yer almaktadır. Bu noktada din kurumunun karşısına aldığı güçler arasında en büyük tepkiyi tiyatro sanatına karşır göstermiş olması ilgi çekicidir. Bu tepki özellikle tek tanrılı dinlerde dinsel otoritenin düyevi ilişkileri geniş ölçüde denetim altına aldığı dönemlerde yoğunlaştığı görülmüştür. Bu çatışmanın uygarlık tarihinde ortaya çıkardığı görünümlere geçmeden önce karşıtlığın düşünsel ve toplumsal boyutlarına yakından bakmakta yarar vardır.

Konuya düşünsel açıdan yaklaştığımızda karşımıza bir temel taşı çıkar. Din tasarımı, insanla Tanrı arasındaki ilişkiyi genelde bir "Efendi-Kul" ilişkisi olarak değerlendirmektedir. Tanrı'nın sonsuz ölçüde güçlü, insanın Tanrı karşısında alabildiğine güçsüz sayıldığı bu ilişkide eşitlik kesin olarak söz konusu değildir. Böyle bir düşünce işlenebilecek en büyük günahlardan biridir.

İnsan-Tanrı ilişkisini anlamlandıran inançların "Somut" ve "Soyut inançlar biçiminde iki küme altında toplanabildiği de görülmüştür. Ekip biçmek, ev yapmak, evlenmek, yardımlaşmak, çalışmak gibi tarım işleriyle, günlük yaşamla ilgili toplumsal olaylara dayalı olan inançlara "Somut İnançlar" denilmiştir. Somut inaçların daha çok doğa olaylarını izlediği; güneşin, ayın, yıldızların yörüngelerini, rüzgarların esişine, hava değişimlerine, mevsimlere uyarak yaşamı düzenlemeye yarayan inançların genellikle somut inançlar olduğu kabul edilmektedir. Bu tür inançlar doğa varlıklarından türetildiği için doğa olayları karşısında insan davranışlarını; yaşamın gerekli kıldığı atılımları, eylemleri etkilemektedirler. Eski Mısır, Sümer, Babil, Akad ve Anadolu inançları bu küme içinde sayılmışlardır. O çağların insanları tüm davranışlarını, işlemlerini, savaşlarını, işlerini bu doğa kökenli inançlara göre düzenlemişlerdir.

İnanç ile doğa arasındaki birbirini gerekli kılan sürekli bağlaşım döneminde ortaya çıkmış olması nedeniyle tiyatro sanatı, insanlığın pagan dönemlerinden kalma bir kurum olarak görülmüş ve değerlendirilmiştir.

Tek tanrılı dinler aşamasında ise inançlar temelde soyut niteliktedirler. Somut inançların toplumdan topluma, zamandan zamana değişiklikler gösteren yapısına karşılık soyut inançlar, zamana ve mekana göre değişmeyen inanç tasarımları üzerine kurulmuştur. Soyut inançlar doğa olaylarıyla olan bağlantılarını koparmışlardır. Çok tanrılı dinler aşama-

sında doğa olaylayırla ilgili somut nitelikli pek çok inanç tek tanrılı dinler aşamasında kitaba geçmiş; eski dönemlerdeki anlamı zamanla unutulmuş; dogmalar haline dönüştürülmüştür.

Soyut inançların en önemli yanı ise bir Tanrı buyruğu olarak gösterilmeleridir. Böylece değişmez, tartışılmaz kurallara dönüşen soyut inançlar insanları yüzyıllarca belirli bir çerçeve içinde yaşamaya yönelten; bu çerçeveyi zorlamaya kalkışanlara ise acı çektiren yaptırımlar uygulayan bir özellik kazanmışlardır. "Alınyazısı" kavramı da soyut inançlar tasarımının bu anlamda tipik bir ürünüdür. Kişinin bu dünyadaki yaşamı Tanrı tarafından belirlediği; hiç kimsenin alın yazısını değiştiremeyeceği inancı insanı zaman içinde durağan, kaderci bir yaşam biçimine itmiş; ileri altılma gücünü, yaratıcı çabalarını engellemiştir.

Somut inançlara dayalı büyü törenlerinde birşeyler yapmak, tanrısal gücü kendi çıkarlarına yardımcı olmaya ikna edebilmek için çaba gösteren insan aktifti. Zamanında gereken şeyleri yerine getirdiğinde; gerektiği kadar kurban kesip, dans edip, araya başka tanrıları sokup yeterince uğraştığı takdirde olup bitecekleri olumlu yöne dönüştürebileceğine inanıyordu. Bu "İşleri Yoluna Koyma" sürecine kendisinin katkıda bulunması gerektiğini düşünebiliyor, düşündüklerini bir ölçüde uygulamaya da koyabiliyordu. Bu konum bir bakıma Tanrı karşısında eşit değilse bile ezilmeyen bir insan anlayışı tasarımıdır.

Oysa tek tanrılı dinlerin soyut inançlarına göre: İnsan ne yaparsa yapsın, alınyazısını değiştiremeyeceği için sadece dua etmek, yardım dilemek, Tanrının lütfedeceği yardımı beklemek, hiçbir şekilde direnmemekle kişi daha edilgin bir konuma geçmektedir. Bir başka deyişle günah işlememek, bağışlanmayı ve alınyazısının tecellisini beklemek inancı, insanı yaşama karşı daha statik, daha içine kapanık, daha çaresiz bırakmaktadır tek tanrılı dinlerde.

Engeller karşısında yılmamayı; koşullandırmalar karşısında direnmeyi, geleceğe yönelik umudu ve yaşama sevincini yücelten tiyatro sanatına tek tanrılı dinler aşamasında: "Pagan kökenli bir günah yuvası" olarak bakılmasının düşünsel kökeni böylece özetlenebilir.

Din ve tiyatro ilişkisinin toplumsal boyutları "Toplum Düzeni" kavramıyla yakından ilişkilidir. Ne denli ilkel ya da gelişmiş olursa olsun toplumsal yaşamın belirli bir düzen gerektirdiği açıktır. Toplum düzeni kavramına çeşitli sınıf ve katmanları oluşturan insanların çıkarları arasında gözetilen denge olarak baktığımızda; çıkar çatışmalarıyla sürekli bozulma olasılığı taşıyan bir dengenin korunma gereksinimi sorunu ortaya çıkmaktadır.

Düzeni koruma gereksinimi çatışma eğilimi gösteren karşıtlıklar arasında dengeyi sağlamakla ödevli otorite kavramanının da varoluş nedenidir. Otorite, işlevini yerine getirebilmek için güçlü olmak zorundadır. Bu gücü ilkin fizik üstünlüğünden, sonra aklından giderek maddi yaptırımlardan alan dünyevi yönetim, zamanla bunlarla yetinememiş; gücünü ve etkinliğini, tartışmalardan dalgalanmalardan uzak, soyut bir düşünce tasarımına dayandırmak; ondan güç almak gereksinimini duymuştur. Bu düşünce tasarımı ise inançtan başka bir şey değildir. Böylece toplumsal düzen gereksinimi ilahi inançlar üzerine kurulu; bu inançların yeryüzündeki temsilcileri eliyle gerçekleşen bir denge anlayışını ortaya çıkarmış ve geliştirmiş olmaktadır.

Dini otorite, gelişmemiş insan düşüncesinin en kolay etkilenebileceği ve denetim altında tutalabileceği inançlar üzerine kurulmuştur. Din, ortaya koyduğu görüş ve yargıları tartışmayan; kendisinin verdiği bilgilerle, açıklamalarla yetinmesini bilen; soru sormayan, kuşku duymayan, alınyazısına katlanmasını bilen; toplumsal konumunu değiştirmeye kalkışmayan; sorunları ne olursa olsun baş kaldırmayan; yap denileni yapan, yasaklamalardan uzak duran insanlardan oluşan; statik bir toplum düzeni istemektedir. Bu dünyanın geçici bir sınav yeri sayılması; asal mutluluğa öteki dünyada kavuşulacağı ilkesi bu düzen anlayışının temelini oluşturmaktadır. Toplum düzeni üzerinde egemen olan dini otoritenin bu yaklaşımıyla birlikte belirlenen atmosferin dışına çıkma eğilimleri ve bu eğilimleri desteklediği kanısına varılan güçler toplum ahlakına aykırı bulunmakta ve dışlanmaktadır.

Yaşamın devingen akışına karşı toplum düzeni adına oluşturulan bu ters yaklaşım Tiyatro sanatının "İnsan-Toplum" ilişkisine bilinen evrensel bakış açısı ve işlevine doğal olarak ters düşmektedir. Toplumsal ilişkilerin en etkili yansıtıcısı olan tiyatro sanatı, ilk çağlardan günümüze kadar hep insanı, karşı karşıya kaldığı sorunlar karşısında güçlendirmeyi, onun direnme bilincini bilemeyi; daha iyiyi arayıp bulma gücünü pekiştirmeyi; sorunlarını yüreklice yargılama ve aşma alışkanlığını geliştirmeyi amaçlamaktadır. Din'den ve Tiyatro'dan kaynaklanan bu iki yaklaşımın bu temel kartışlığı doğal olarak çatışmayı da kaçınılmaz bir konuma getirmektedir. Nitekim bu verilerin ışığında din-tiyatro ilişkilerinin tarihsel gelişimine baktığımızda olup bitenlerin temel prensipleri doğruladığını görüyoruz.

Tiyatronun toplum yaşamında etkin bir sanat dalı olarak ortaya çıktığı Antik Yunan dünyasında böylesi bir çatışmanın izlerine pek rastlanmaz. Bunun nedeni, Antik Çağ Yunan uygarlığında aynı dönem içinde gelişen öteki uygarlıkların tersine insanoğlunun evrenin önemli bir varlığı durumuna getirilerek önemsendiği inanç sitemine bağlanmaktadır. Mısır dünyası kedi başlı Sfenks'ler önünde eğilirken; Mezopotamya Uygarlıkları Kuş Başlı Adamlar, Boğa Başlı Arslanlar gibi ürkütücü Tanrı tasarımları üretirken Yunan Çoktanrıcılığının, tanrı tasarımı insan biçiminde gelişmiştir.

Olympos'da oturan, yiyen, içen, eğlenen, birbirlerini aldatan, ölümlülerle çiftleşen; kızdıklarında ortalığın altını üstüne getiren, karılarından korkan bu ölümsüz tanrı anlayışı kimi incelemecilere göre o çağda adeta bir mucizedir.[1]

Herşeyi bilen ve herşeyin üstünde olan Tanrı tasarımının bunaltıcı korkusu Antik Yunan Dünyası'nda adeta silinmiştir.Toplumsal düzen, dinsel temellere dayanmayan, akılcı bir yasa sistemi ile kurulup yönetile-

bildiğinden, "din" "bilim", "sanat" ve "felsefe"nin gelişimini engelleyen bir tavır içine de girmemiştir. Felsefi düşüncenin kuşkucu ve tartışmaya açık düşünce gelişiminden bol bol yararlanma fırsatı bulan tiyatro, sırasında, sergilediği yanlışlıkların temelinde kusurlu bulduğu tanrıları ve tanrısal düzeni eleştirebilmiştir. Böylesi bir yönelişe rağmen Antik Yunan toplumunun tiyatroya ve tiyatro sanatçılarına karşı dinsel bir saygı göstermiş olması "tiyatro-toplum" ilişkilerinde örneğine bir daha rastlanmayacak bir görünüm ortaya çıkardığı bilinmektedir.

"Sanat" resmiyle, heykeliyle, müziğiyle, dansıyla tiyatrosuyla inancın hizmetindedir. Bir başka deyişle din ve sanat, din ve tiyatro el eledir. Estetik amaç, toplumsal amacın gerisindedir. Antik Çağ Toplumları bütün bu olup bitenleri "DO UT DES" (Ben veriyorum, sen de ver) adı verilen bir ilkeye dayanarak varetmektedir. Bu din sanat karışımı eylem içinde sanatın alıcısı da sanatçı da aynı kişide odaklanmıştır. Toplum yaratma eylemine topluca katılmakta, yaratırken coşmakta; gizemli güçle kendi gücü arasında bağlantılar kurmaktadır. Sanatsal eylem bitince, heyecanlar dinginleşmekte, düşünce aydınlanmakta, bilgi tazelenmekte, beceriler pekişmektedir. Böylece toplum, topluca katıldığı yaratma eyleminden topluca güçlenmiş olarak çıkmaktadır.

Bu aşama çerçevesinde olup bitenlere tiyatro sanatı açısından baktığımızda dikkatimizi çeken bazı noktalar var: Biliyoruz ki genelde sanat, özelde tiyatro sanatı, insanın yaşam kavgasında, kendi gücünü ve karşısındaki güçleri tanımasında yardımcı olmuştur. Doğanın gizemli güçlerini etkilemeye yaramış; kollektif bir coşku yaratarak insanları, birlikte aynı amaç için çalışmaya yöneltmiştir; onu eğitmiş, yaptığı işe bir tad ve anlam kazandırmıştır. Bütün bunları yerine getirirken de kendine özgü bir estetiği varedip korumayı da ihmal etmemiştir. Akıl yürütme ve haz duymanın gizemli bileşimi sanatın yaratma ve etkileme işlevinin güç kaynağıdır. Tiyatro da bu güç kaynağını bu toplumsal amacın, dolayısıyla da dinin emrine vermiştir. Sanatın, dinin, bilimin hatta bir ölçüde felsefenin birbirine karıştığı bu ilk aşamada insanı uygarlık çizgisinde ileri götürecek ve yerinde saydıracak tüm güçler yan yana bulunmaktadır. Aralarında herhangi bir çelişki de görülmemektedir.

Ne var ki zaman ilerledikçe, insanoğlunun öğrenme, bilme, olup bitenlerin ardında yatanı araştırma yetisi geliştikçe kişinin inançları ile, akıl yürütme deneyim yoluyla açıklayabildiği şeylerden oluşan bilgileri arasında çelişkiler ortaya çıkmaya başlar. İnsan çevresini öğrenme, düzeltme, geliştirme ve değiştirme gereksinimi ile başladığı uygarlaşma sürecinin çetin yollarında kendisine en yakın güç olarak sanatı bulmuştur. Kuşkuyla düşmüştür öğrenmenin sevdasına. Eskiyen inançlarıysa kuşkuyu tanımamaktadır. Böylece insan bir yandan inançların güvenli ama gelişimi sınırlayan, bir yandan yaşam kavgasının kendisini ittiği kuşkulu ama öğrenmenin dayanılmaz çekiciliğinin yaşandığı gelişim yollarının eşiğinde bulur kendisini.

Nitekim Roma egemenliğinin sürüp gittiği çağlarda, tiyatro sanatının "eğlendirme", "eğitme" ve "eleştirme" işlevlerinden daha çok "eğlendirme" ile ilgilenilmiş olması sonucu Tiyatro, Dramatik öz açısından büyük ölçüde zayıflayan; giderek yozlaşan bir seyir türü olup çıkar. İ.S. 2. yy'dan başlayarak yozlaşmanın dozu giderek artar. Düşünce öğesi zayıflar ve ortadan kalkar. Ele alınan konular ve temsillerde ahlaka aykırı temalar işlenmektedir. Seyircilerin şehvet duygularını uyarmak başlıca amaç durumuna gelir.

Marcus Aurelius gibi İmparatorlar; artık tiyatro denilemeyecek bu gösterilerin ahlaki açıdan tehlikesini görmüşlerse de halkı boş vakitlerinde meşgul ederek siyasi konularla uğraşmaktan uzak tuttuğu için herhangi bir yasaklamaya gitmemişlerdir. Bu durum Roma'nın çok tanrılı din anlayışı ve gelenekçi toplum yapısının, tiyatro sanatını karşısına almaya değecek ölçüde etkin bir toplumsal güç olarak görmemiş olması biçiminde de değerlendirilebilir.

Ne var ki İmparatorluk sınırları içinde giderek güç kazanması bir türlü engellenemeyen Hıristiyanlık, İmparatorların siyasi endişelerinden uzaktır. Halkı bu: "Günah Yuvaları"ndan kurtarmak; Hıristiyan ahlak anlayışından yana; insanoğluna yakışır bir yaşam biçimine yöneltmek için Kilise harekete geçer! İlkin rahip sınıfının bu tür gösterilere gitmeleri yasaklanır. Ardından halkın pazar ve yortu günlerinde tiyatrolara gitmesi önlenir. Herhangi bir Hıristiyanın oyuncu olması ya da oyuncunun biriyle evlenmesi halinde aforoz edileceği bildirilir.

Dördüncü yüzyılın sonlarına yaklaşıldığında dini makamlar İmparatorluk yönetimini bu konuda daha da sıkıştırmaya başlarlar. Gösterilerin ve oyuncuların durumları daha da kötüleştirilir. İmparatorlar, gösterilere can atan Hıristiyan olmayan halk ile bunların yasaklanmasını isteyen dini makamlar arasında kalırlar. Pek çok uzlaşma yolu aranırsa da özellikle: Khrysostomos, Jerome, Augustinus gibi Hıristiyan kilisesinin çok etkin otoritelerinin hücümları ağır basar. Germenlerin Roma'yı ele geçirmelerinden hemen sonra Roma imparatorluğundan kalma Pagan kökenli bir kurum olarak değerlendirilen tiyatro gösterileri tümüyle yasaklanır. Eski Roma'lı oyuncular Avrupa'nın pek çok yerine dağılırlar. Zenginlerin evlerinde, şatolarda, kırlarda, sokaklarda, panayırlarda, kendilerine seyirci bulabildikleri her fırsatta; masallar anlatarak, soytarılıklar yaparak seyredenleri eğlendirmeye, geçimlerini sağlamaya çalışırlar. Her fırsatta da Kilise tarafından toplum dışına atılırlar.

Dindışı oyunların yasaklandığı 7. yüzyılla Kilise'nin özel amaçlarla 11. yüzyılda başlattığı dini oyunlar arasında hiçbir düzenli dramatik gösteriye Din kurumunun izin vermediğini biliyoruz. Bu dönem içinde Katolik kilisesi tiyatro sanatına karşı tümüyle düşmanca bir tutum içindedir. Tertullian, I. Gregory, Jerome, Khrysostomoz gibi kilise babaları dindışı şiiri ve tiyatroyu toplum ahlakına aykırı bulmakta ve bu görüşlerini her yöne yaymaktadırlar.

Kilise insanların kul olduklarını akıllarından çıkarmamalarını; doğarken beraberlerinde getirdikleri günahlardan arınabilmeleri için tüm zamanlarını tanrıya yakarmakla geçirmelerini istemektedir. Bir sınav

yeri olarak gösterilen bu dünyada bağışlanmayı hak edebilmek için, kişi yaşantısını kilisenin buyruklarına göre düzenlemelidir. Ancak boyun eğerse, ahlak ve din kurallarına tam olarak uyarsa tüm bedensel isteklerinden vazgeçerse kurtulma olasılığı vardır. Gerçek kurtuluş öteki dünyadadır. Bu durumda insanın dünyasal zevklerini kurcalayan sanatlarla uğraşması; bu tür sanatlara ilgi duyması doğru karşılanmaz.

Aslında tüm bu yasaklamaların yozlaşmış, içeriğini yitirmiş birtakım kaba saba güldürüler olduğu ileri sürülüp Kiliseye bir bakıma hak da vermek mümkündür. Ancak Kilise'nin, tiyatro'nun belli bir türüne değil tümüne karşı çıkmakta olduğu unutulmamalıdır. Latince ve Yunanca asılları manastır kitaplıklarındaki el yazmalarında saklanan; Latince eğitimi adına kullanılan bu kitaplarda tiyatronun ne olup ne olmadığı; neyi yapıp neyi yapmamaması gerektiğini açıklayan örnekler yeterince bulunmakta iken Kilise'nin böylesi bir düşmanca tavır içine girmesi ilginç bir boyut daha ortaya çıkarmaktadır:

Yaklaşık 11 yüzyıl süren Ortaçağ'ın feodal yapısı ve toplumsal sınıfların statik konumu, soru sormayan, kurcalamayan, direnmeyen başı eğik bir insanlar topluluğu gerektiriyordu. Bu gereksinimin bir yolu da tiyatro sanatının susturulmasından geçiyordu ne öyle de yapıldı. Rahip sınıfı ve yaptığını iyi biliyordu. Sanat bu uzun dönemde ancak dinsel öğretiyi desteklediği; dinsel gerçeklere yöneldiği zaman kabul edilebilir bulunmuştur. Ortaçağ'ın sanat düşüncesi, sanat yaratısını ancak tanrısal yaratıya yaklaştığı ölçüde önemsemekteydi. Kilise'nin gözünde ise tiyatro sanatının böyle bir yeri yoktur.

Tiyatro, Hıristiyan dünyası içinde tümüyle yasaklanmış olmasına rağmen sağda solda kaçamak faaliyetini sürdürmekte; tanrıya iman etmiş insanları yollarından saptırmaya çalışmaktadır. Tiyatro gerçek olmayan şeyleri uyduran; susturulması, bastırılması gereken heyecanları uyaran; kutsal ruhun dinginliğine aykırı düşen gerilimler yaratan; ahlak ve inançlara aykırı şeyleri sahneye getiren; kişiyi işinden ayartan; yararlı şeyler yapmaktan alıkoyan; zararlı bir hastalık olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Katolik kilisesinin denetiminde gelişen Ortaçağ kültüründe oluşturulan bu görüşün daha sonraki dönemlerde de dinsel inançlara dayalı yaptırım gücüyle hareket eden her muhafazakar yönetim biçiminin daha sonraki dönemlerde benzer suçlamalarla benzer yasaklamalara yönelmiş olması ilgi çekicidir.

Kendisini Roma İmparatorluğu'nun mirasçısı yerine koyan Katolik kilisesi zamanla bir çeşit siyasal emperyalizm politikası izlemeye başlamış; çok geçmeden de dinsel bir otorite olmaktan çıkıp gerçek bir imparatorluğa dönüşmüştür. İmparator artık Papa'nın kendisidir. Din adamlığı mal varlığı ve para yönünden çok güçlü, makbul bir sınıf olup çıkar. 11. yüzyılda okuma yazma bilmeyen cahil cemaati etkilemek için İncil'de yazılı mucizeleri ve ahlak öğütlerini vurgulayan öyküleri tiyatro biçiminde gözler önünde sergilemeyi amaçlayan Kilise tiyatrosu; aslında halkın içinde bir türlü bastırılamayan "Oynama" ve "Oyun İzleme" tutkusunu dinsel yöntem ve denetimlerle karşılama gereksiniminden başka birşey değildir.

14. yüzyıldan 16. yüzyılın sonuna dek süren Renaissance hareketi sırasında yeniden canlanan dindışı tiyatro yaşamının aynı nedenlerle bu kez İngiltere'de 1648'de "Puritanizm" hareketi sırasında 12 yıl yasaklandığını biliyoruz. 17. yüzyıl ve onu izleyen dönemlerde monarşiler, toplum düzenini tek başlarına sağlama konusunda Kilise ile hiç bir otorite paylaşımına girmeyecek ölçüde güçlendikten sonra din kurumunun tiyatro sanatına karşı tutumunda bir yöntem değişikliği kendisini gösterir. Güncel yaşamın Kilise'den çok Saray'dan gelen buyruklarla biçimlendiği bu dönemlerde Kilise tiyatro ve tiyatroculara karşı edindiği olumsuz tavrı doğrudan bir yasaklama yerine acımasız bir kınama ve dışlama biçiminde sürdürmeye başlar. Tiyatro'nun toplumsal ahlaka zarar veren bir kurum olarak anti propagandası her fırsatta yinelenir. Tiyatrocular ahlaksızlıkla suçlanır; aşağılanır, ölüleri bile Hıristiyan mezarlıklarına sokulmak istenmez.

Din-tiyatro uzlaşmazlığının temel noktaları üzerine özetle şu saptamaları yapmak mümkündür:

Din, insanların öteki dünyada verecekleri hesap ve ezeli mutluluğu elde edilmesi adına dünyanın fani değerlerine bağlanmamayı; onlar için çatışmamayı öğütlerken; tiyatro insanın bu dünyadaki yaşamında, mutluluğunu engeleleyen koşulları gözden geçirmeyi, gerektiğinde daha iyi koşullara geçebilmek için konumunu değiştirebilmek için karşısındaki güçlerle çatışmaktan çekinmemesi gerektiğini göstermektedir.

Din, toplum ilişkilerini düzenleyen yaptırım gücünü dogmalaştırılmış inançlar ve değerler üzerine kurar. Öznel yorum ve yargıları redder. Biçimlendirdiği katı ahlak anlayışıyla değişen yaşam koşullarını değişmeyen ilkelerine uymaya zorlar. Böylece kaçınılmaz bir eskime sürecine girer. Oysa Tiyatro evrensel değişim yasalarını izler. Sürekli olarak kendini yeniler. Sırasında nesnelliği, sırasında öznelliği kullanarak hep iyinin ve doğrunun yanında yer alır tiyatro. Bu da çoğu kez "Yeni Olan"dır.

Din, insanları olup bitenleri tevekkülle, alın yazısı anlayışıyla, sabırla kabullenmeye ve boyun eğmeye çağırırken; tiyatro insanları olup bitenleri sahneden izlemeye, düşünmeye, yargılamaya ve değiştirmeye itmektedir.

Tiyatro biçimlendirirken felsefe ve estetikten yararlanır. Sırasında duygulara, coşkuya, sırasında akla yönelerek ve estetik haz vererek ikna etmeye çalışır. Din felsefi düşünüşü; tartışmayı ve kuşkuyu reddeder. İnsanın dogmayla, toplumla, kendi kendisiyle çatışmasını bastırmaya yönelik bir etki silahı olarak ahlak yaptırımlarını ve korkuyu kullanır. Dünyevi hazların her türlüsünü şeytanca bulan ve lanetleyen din, estetik kaygılar da taşımaz.

Tiyatro, sırasında olup bitenleri mizahi bir yaklaşımla ele alabilirken din bütün yönleriyle ciddiyetin simgesidir. Komik olan hiçbir unsura yer vermez. Böylece tiyatro sırasında trajik, sırasında komik bakış açıları kullanarak geniş kitleler üzerinde etkin olurken; din aynı amaca tek yönlü didaktik telkinlerle ulaşmaya çalışır.

Din, cemaate uymayı esas kabul eder. Din ilkeleri uğrunda savaşmadıkça din bireyin yanında değildir. Tiyatro, gerektiğinde toplumdaki geçerli değerlerle savaşmayı göze alan bireyin yanında yer alabilmektedir.

Tiyatro: "eğlendirme", "eğitme" ve "eleştirme" işlevlerini bir arada yerine getirebileceği ortamlar yaratma çabasındadır. Böyle ortamlarda tiyatro sanatının geliştiği ve toplumsal yaşam içindeki görevlerini daha sağlıklı olarak yerine getirebildiği görülmüştür. Din kurumu ise tiyatronun "eğlendirme" ve "eleştirme" işlevlerine her zaman karşı çıkmıştır. Din tiyatrodan yalnızca geçerliliği kendisi tarafından korunan ahlak ilkelerinin topluma benimsetilmesi adına bir "eğiticilik" bekler. Kilise tiyatrosunun ardında yatan mantık da bundan başka bir şey değildir. Bu güdümlü işlevi dışında hiç bir işlevine hoşgörüyle yaklaşmaz.

Nihayet tiyatro, din kurumunun görmek ve göstermek istemediği pek çok sorunu, tek yönlü telkinlerin sıkıcılığından uzak; etkili estetik biçimler içinde sahneye getirmektedir. Din kurumu bu nedenle de tiyatro sanatını moral değerleri titizlikle korunmaya çalışılan cemaatin yanlış kanılara kapılması tehlikesini doğurabilecek; putperest dönemlerden kalma, tehlikeli bir sanat kolu olarak değerlendirmektedir. Resim gibi, müzik gibi tek tanrılı dinlerin ilahi uyum güzelliklerini aktarmada bir araç olarak kullanılabilen sanatların yanında böyle bir sanatın desteklenmesi için bir neden bulunmamış, görülmemiştir.

Karşılaştırmalı mitologya üzerine yaptığı çalışmalarla ünlü Amerikalı araştırmacı Joseph Campbell'ın doğu ve batı toplumları açısından konuya getirdiği yaklaşımlar olayın bir başka boyutuna dikkatleri çekmektedir:

Campbell'a göre batı toplumlarının Myth'leri genellikle iki tip varlık arasındaki ilişkiler üzerine kurulmuştur. Tanrılar ve insanlar, batı düşüncesinin temelinde bile bu önemli ikilem yatmaktadır: İnsani olan ve kutsal olan. Her iki uç arasındaki gerilim ve çatışma hiçbir zaman aynı modelde kalmamakta; bir zaman diliminden öbürüne, bir toplumdan ötekine değişiklikler göstermektedir. Kimi zaman Tanrılar ya da Tanrının gücü toplumun güvencesi olarak görülmüştür. Böylesi bir bakış açısının egemen olduğu evrelere Campbell ilkel toplumları, Mısır'ı Yakın Doğu ve Ortaçağ insanlarını örnek göstermektedir. Dinsel görüşten yana olan toplumlardır bunlar.

Ünlü araştırmacı kimi zaman da toplumun güvencesi sayılan asal gücün insanda görüldüğü; bu evrelerde daha insancıl bir yaklaşımla insan kavramına: "Çevresini değiştirebilecek, yönlendirebilecek istek ve güce sahip bir varlık" şeklinde yaklaşıldığına dikkat çekmektedir. Yunan Uygarlığı, Renaissance, 17,18,19 ve 20.yy. batı toplumları bu yaklaşımın örneklerini taşımaktadırlar. Böylece batı düşüncesiyle algılanan bir dünyada olaylar "İnsan" açısından değerlendirilmekte; bu da kaçınılmaz bir iç çatışmayı birlikte getirmektedir. İnsanın akılcılığından kaynaklanan iyi eğilimleri ile bencilliğinden kaynaklanan kötü eğilimlerinin çelişkisi bu çatışmanın kaynağını oluşturmaktadır. İnsanın dünyayı değiştirmesi; değişen dünyada kendine yer bulması bu çatışmanın bir sonucudur.

Campbell'a göre Doğu düşüncesi bu noktada Batı düşüncesinden ayrılmaktadır. Çünkü Doğu düşüncesinin temeli Tanrı ve insan arasında bu ikili ayrımı tanımamaktadır. Doğu Myth'lerinde insan bir dizi aşamayı tamamlamanın peşindedir. Tanrısal ve insansal özelliklerin ayrımlarının ortadan kalkacağı; kişiliğin tek bir bütünlükte toplanacağı bir dizi aşamadır bu. Doğu düşüncesi bu dünya ile ilgili her şeyin fani ve geçici olduğuna inanmaktadır. Görünen her şey geçicidir ama bu geçiciliğin ardında evrensel bir uyum bulunmaktadır. Tüm ödevler, tüm roller, tüm olasılıklar kalıplıdır; önceden belirlenmiştir, sınırları çizilmiştir. Yapılabilecek hiç bir şey yoktur. İnsan katlanmasını ve sabretmesini bilmelidir.

Doğu düşüncesi, yaşam gerçeğini Batı'da olduğu gibi sürekli değişen ilişkiler zinciriyle peşpeşe gelen yeni durumlar olarak görmez. Doğu'ya göre insan Tanrı'yı etkileyemez, onun bir parçası olmaya çalışır. Doğu düşüncesine göre değişim ve ilerleme yanılsamadan başka bir şey değildir. Batı düşüncesine göre ise bunlar gerçeğin ta kendisidir.

Din ve tiyatro ilişkisi açısından Cambell'in bu açıklamaları şöyle değerlendirilebilir: Doğu ve Batı düşüncesi arasındaki fark Asya-Afrika tiyatrosu ile Avrupa Tiyatrosu arasındaki farkta da kendisini göstermektedir: Bir yanda gelenek, değişmezlik, aynılık, tekrar, öteki yanda: İlerleme, değişim, yenilik ve gelişim. Sonuçta Doğu tiyatrolarının genellikle Geleneksel Tiyatro'lar düzeyinde kalmalarına ve giderek yok olmalarına karşın Batı tiyatrosu uygarlıkla gelen her yeni çağda, yeni iletişim ve anlatım yöntemleri; yeni türler ve biçim arayışları peşinde koşarak kendisini yenilemenin yollarını bulmuştur. Batı Tiyatro geleneğinin bu araştırıcı tavrı günümüzde de sürdürülmektedir.

Çağdaş bakış açısı Tiyatroyu: "Bilgi edinme isteğini uyandırmak ve gerçeğin değişime uğraması karşısında duyulan sevinci belli bir yörüngeye oturtmak zorunda olan sanat" olarak görmektedir. Çağımızda din kurumunun tiyatro sanatını toplum ahlakı açısından bir tehlike olarak görmesi, göstermek istemesi ve aşağılamasının yeri ve anlamı kuşkusuz bulunmamaktadır.

Kaynaklar

1– Doç. DR. Müzehher Erim: Ernst Granger: MİTOLOJİ Çev. N. Ataç kitabına yazdığı önsöz Cem Yayınevi İstanbul 1979.

Düzelti

Nisan 1992, 18. sayımızda **Murat Tuncay**'ın yazısının son bölümü eksik çıkmıştır. Doğrusu şöyle olacaktır!

"Ne var ki sanat tarihinde katedilen aşamalar ve geçen süre göz önüne alındığında bu tür büyük sanatçıların sayıca ne denli az olduğunu görmek insanı ürkütücü olmanın öteşine geçen çağrışımlarla başbaşa bırakmaktadır."

Düzeltir, özür dileriz.

DENİZ GÜNER

1955 Boğazlıyan doğumlu. Şiirleri ilk kez İnsancıl'da yayımlanıyor.

HÜZÜNLERDE
GÜZLERDE
DÜŞLERDE

1-
Çok uzaklarda kaldı yürüyüşler
eskide
neler düşlerdik anımsamıyorum
nelere gülerdik dopdolu
sıkardık avuçlarımızda
ufak ayrıntılar gibi zamanı
utanarak belki
belli etmeden kimselere
uçururduk göğe gülüşlerimizi
dağılıp giderdi yıldız yağmurları sıcak gecelerde
bir biz bilirdik
bir biz bilirdik öldüğümüzü

meydanlar boşalırdı
ıslak parıltılar kalırdı yalnız asfaltlarda
siyah beyazlığı içinde bir
Gilbert O'sullivan posteri asardı kendini
bir pasajın vitrinine yazgısıymış gibi
dokunsan ağlayacak

eskide kaldı özleyişler
artık kimse kimseyi özlemiyor
yapışkan bir yalnızlık hüzün
kime değse bırakmayan
ve aralık kalmış perde artlarından
geceyi duymaya
uyanan

2-
Çoktan bitmiş güzellikleri yazın
şimdi dağınık bir yatağın savurganlığı
içindesin
ne yana dönsem hüzün
perdeyi sonuna dek çek
ya da sımsıkı kapat güne
gün geceye dönmüş
farkında mısın
gecede yüzün

bu mevsimden sonra bebeğim
buz yanığı ellerini
saklamak zorundasın

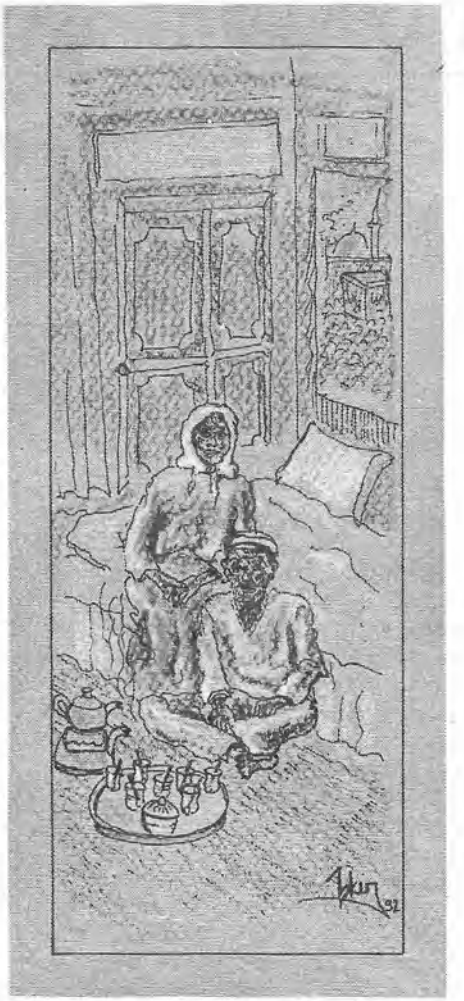

Aşkın AYRANCIOĞLU

3-
Konuşmayışın
yanlış çizgisinde gidip gelmeyi
ne çok seviyoruz
karanlığın gizeminde el yordamı bakışlarımız
tutunacak kaya parçası
mutlaka vardır diyoruz
bir dal bir el
suskunluğumuz biriktiriyor içinde
korkunç sancısını zamanın
zaman kaçınılmazlığın ta kendisi
kanırtarak oyuyor birşeyleri
yola vuruyoruz yüreklerimizi
çıkışı her çıkmazın
mutlaka vardır diyoruz

bir iz aklımızda kalan bir de gözlerimiz...

YALNIZLIK ÜSTÜNE YALNIZLIKLAR

Hasan Ali TOPTAŞ

Neresinden bakılırsa bakılsın, her tümcede
bir çift göz vardır; ve her noktada bir
insan. O insan ki bakar bize, ötemize; ve
o insan ki giyindiği zamanın gerisinden sorar
hep, kaygılanır, duraksar ve sessizdir;
ve geldim demenin bir sessizliği varsa, öpüşelim
demenin, sen hâlâ gitmiyor musun demenin ya da
ölmek istemenin bir sessizliği varsa;
sözcükleri de vardır sessizliğin.
Duruşun sözcükleri vardır; bakışın, uzanışın,
gülüşün.
Ama yalnızlığın sözcükleri yoktur.
Yalnızlık, bütün sözcüklerden oluşmuş bir sözcüktür.

* * *

Yalnızlık mimarıdır çoğu kez mimarlığımızın.
O öykünün öyküsüdür kâğıda dökülmemiş; şu
şiirin sesidir, rengidir şarkıların, şarkıcı–
ların; ve bakışların iskeletidir binyıllar–
dır –ki, nereye çevirsek gözlerimizi orada
durur. Durup dinlenmeden kendine başka bir
giysi bulur; ve o, yazandır tümceleri, sözcükler
odur.
Her metnin arkasına gizlenir o, her metnin
önüne gizlenir.

Yalnızlık, yazar ve okur.

* * *

Masa çırılçıplaksa bir sandalyeyi gösterir bize,
siyah beyazı, beyaz siyahı gösterir. Uzatmıştır
parmağını bir çocuk, uzakları; uzaklarsa çocuğu
gösterir. Ottur taş dibinde salınır boyunca, rüzgarı
gösterir; ve rüzgardır çullanır üstüne otu gösterir.
Adımlarınızın ürkekliğidir, basacağımız yeri gösterir.
Kuştur gökyüzünü, gökyüzüdür kuşu gösterir.
Ne neyi neyle örterse örtsün,
her şeyin bir göstereni vardır.
Yalnızlığı gösterense her şeydir.

Yalnızlık, kendimizi alıp kaçtığımız renksiz
bir attır; yelesi bakışlarımızda savrulur hep,
nal sesleri duruşumuzda. Bu yüzden uzaklar atların
topuklarında zonklar, bu yüzden biz uzaklarda.
Yalnızlık bir uzaklıktır yakınlığımızda. Gürültüler
ona çarpmasalar bilmem gürültü müdürler, çizgiler
çizgi mi, kalabalıklar kalabalık?
Çeşmeler bile onu akar ninemin sesinde, elimi oluğa
uzatmadan öne.

Yalnızlık en eski çobandır zamanı giyinmiş.

* * *

Ben ninemi yalnızlık sanmıştım bir keresinde.

O yıllarda söylenceler eşkiya türküleriyle başlardı.
Ninemin sesinden keklik ötüşleriyle çınlayan kekik
kokulu ormanlar geçmezdi hiç; dağlar geçerdi
geçerse; kanlı, fermanlı ve dumanlı dağlar geçerdi.
Sonra, lor peyniri gibi ufalanan kuru bir öksürüğün
ardından ansızın eşkiyalar basardı ortalığı; ya da
ninemin bir çift zeytin çekirdeğine benzeyen gözle-
rinden asker kaçakları fırlardı birdenbire, başımın üstün-
den atlayarak gölgelerini kanlı bir kaput gibi sürükleye
sürükleye dağlara çıkarlardı.
Ardından silah sesleri...
Ninem uykulu göz kapaklarını iki yaşlı böcek gibi
zar zor kıpırdatıp; annem mısır patlatıyor derdi
ama, ben inanmazdım.
Dağ taş müfrezeydi çünkü görürdüm ve çocuktum-ki,
görmek inanmanın en geniş kapısıydı.

* * *

Ninem anlatıyı kesip uyuklamaya başlasa da
müfrezeler susmazdı artık; mavzer cıvlama-
ları beşiklere çarpıp öküzlerin göz aynasından
seke seke gece gündüz sürerdi. Köylüler işi gücü
bırakıp dağlara bakarlardı durup dinlenmeden,
bacalar dağlara, kapılar, pencereler ve koyunlar

GÜNDEM PROLETARYA

O:
Sen mazlum ve başkaldırı
darağaçlarından adanmış sulardan aşkla
geldin günler geceler boyu dansettik seninle
seninle Marx'a dek duyulmamış sesinde dünyanın

BEN:
Küstün mü...
dünya yanık kokuyor
kentler haramî bayramlığı.

SEN:
Onbinler göçüyor yüzyılımızın yüzünden
sen mazlum yanı tarihin
yine mi muhalif...

BEN:
Bir proleter yüzünde zafer ağlıyor

Romanya insanı arıyor...

ZAMPİREZCU:
Kar yağıyor Slavofil'in başına
neden bilmiyorum
sisli bir şarkı yayılıyor Transilvanya'ya
proletarya dönmüş gidiyor sanki
sanki suyunu da götürüyor Tuna'nın
sanki Gayya Kuyusu'na düşüyoruz yalnızlığın
bin yıldır avare göktaşları gibi...

SEN:
Köleler yaşadı
sen yazdın
Spartacüs kanadı sana birikti
ben bu aşkı canımla dişimle
ben bu aşkı seninle aldım
ben bu aşkı senden kaptım

Yitersem beni bulursun
yitersen seni nasıl bulurum
yitirdiğim zamanı kime sorarım

Giden sen olamazsın hayır
bu ağırlığı kaldıramaz yeryüzü...

Hayri KAKO

ve keçiler dağlara bakarlardı.
Doğa kendini merak ederdi yani, müthiş merak ederdi; ve benim gözlerim gördüklerimden yaratılmıştı o yıllarda, ellerim dokunduklarımdan. Dilim sonra, konuşmadıklarımdandı ve ağzıma sığmıyordı; tenim özellikle, örtündüklerimizdendi ve düşlerimi hiç bilemezsiniz (düşlemediklerinizdendi).

Henüz ormanlarım bile yoktu içimde izimi saklayacak, ada bile değildim daha, gökyüzünde bir gökyüzü bile değildim. Varım yoğum ninemdi; ve ona tutunuyordum adadır diye. Yüzünün engebelerinde düşe kalka yürüyordum kendime doğru; kimi zaman bir sel tuzlu tuzlu sürüklüyordu beni, kimi bir yılın (kimbilir hangi yıldır) tırnak izini dere yatağı sanıp yamaçlara tırmanıyordum – yamaçlar ki, benli.

* * *

Nice sonra, kanlı eşkiya ölüleri yamaçlardan sürüklene sürüklene getirilip düşlerimin ortasına bırakılırdı. Ürperirdim onları görünce (ürperti böyle gelişmişti bende, şimdi bile olumsuzluğa yakındır). Ürperirdim evet; ve yerde duran yorgun mavzerleri kapıp dağlara kaçmak isterdim. Ama müfrezeler, kocaman bıyıklarını oynatarak kovarlardı beni; mavzer yerine korkularımı kuşanıp kaçmaya başlardım. Gübre kokularının içinden geçerdim hızla, kuşların içinden geçerdim, bir tavuğun kanatlarından, bulgur kesesinin dibinden, ya da bir kalburun çividеki duruşunun içinden geçerdim de, dönüp arkama bile bakmazdım. Müfrezelerin peşimde oldukları kaçmamdan belliydi çünkü, koşmalıydım ben; koşardım; ve bir süre sonra koşa koşa, koşmak durmaya benzerdi. Durmanın dışında koşmak bulamazdım o anda; ve dururdum.

Bir uçurum dolanırdı ayak bileklerime;
Yalnızlık uçurumları giyinmektir biraz da.

DELİZOF'UN DEFTERİNDEN

Özdoğan GÜNDÜZ

MAYMUNUN ATASI İNSAN MI?

1764 yılında Daubenton, Bilimler Akademisi'nde tartışılan bir sorunun olasılığını anlatıyordu. Doğa bilimcilerinin bir kısmı insanın iki ayağı üzerinde yürümeye başlamış bir maymun olduğunu, bir kısmı da maymunun dört ayağı üzerinde yürümeye başlamış bir insan olduğunu ileri sürüyordu.

Daubenton yaptığı incelemede hem iki ayaklı, hem dört ayaklı yaşamın doğayla bağdaştığını bulmuştu. Dolayısıyla maymundan insana geçiş ne kadar olası ise, insandan maymuna geçiş de o kadar olası idi.

Ben Daubenton gibi olasılıkları eşit görmüyorum. Evrim yönünün insandan maymuna doğru olma olasılığı daha kuvvetlidir diyorum. Evrim mutlaka üstün yaratıklara doğru ilerleyecek diye bir kural yok. Bakarsınız zekâ bir maksimum noktadan geçtikten sonra gerilemeye başlayabilir.

Vücut yapılarına bakacak olursak insan maymuna göre geridedir. Maymunun çevik, dengeli, doğaya uyumlu vücut yapısı yanında insan doğaya ters düşen bir ucubedir. İki ayaklı yaşam doğayla bağdaşmamaktadır:

1- İnsan bütün ağırlığını iki ayak üzerine bindirerek sık sık ortopedik bozukluklara uğramaktadır.

2– Ayaklardan kalbe doğru oldukça uzun bir mesafede, kan dolaşımı yerçekimine zıt yönde cereyan etmekte, dolaşım bozukluklarına sebep olmaktadır.

3– Midede, barsaklarda oluşan gaz dik durma yüzünden yukarıya doğru çıkmak istemekte, halbuki gazın çıkacağı kapı aşağıda bulunmaktadır. Çok kere rahatsızlık çekmektedir.

4– Vücudun bütün ağırlığı omurga kemiklerine bindiği için sık sık bel fıtığı olmaktadır.

Diğer canlıların yapısına tamamen ters yapısı olan insan, sanki Tanrı'nın canlılar için koyduğu kurallara başkaldırmaktadır.

Evrim doğaya başkaldırarak ilerliyorsa insan maymundan oluşmuştur.

İki canlının biribirine benziyor olması onlardan birinin diğerinden oluştuğuna kanıt mıdır acaba? Sakın bu benzerliğe aldanarak bir saplantı içine girmeyelim? İnsanın atasını kendisine benzeyen hayvanlarda aramak bizi yanıltıyor mu bilemiyorum.

Kelebekler atalarını aramaya çıksalar çirkin bir tırtılın ataları olacağını akıllarına getirmeleri kolay olur muydu?

TANRI'NIN KANITI

Çiftleştikten sonra dişi akrep, erkeğini öyle bir yerden sokuyormuş ki, ölmüyor ama bitkisel hayata giriyormuş. Dişi sonra onu yuvasına götürüp döllenmiş yumurtalarını üzerine bırakıyormuş. Yavrular yumurtadan çıkınca konserve halinde hazır eti bulup babalarını yiyorlarmış.

Bir yazar bu olayı Tanrı'nın varlığına kanıt olarak gösteriyor. Bu kanıta bakarak Tanrı'nın varlığına inanacak olursak, korkunç bir ikilemin içine düşeceğiz. Bir tarafta âdil, merhametli, iyiliksever bir Tanrı'ya inanmamız istenirken, diğer taraftan ananın sapasağlam babayı bayıltıp çocukların sofrasına getirdiği bir dünyanın yaratıcısı, kurucusu bir Tanrı'ya inanmamız gerekecek.

Sayın yazar, Tanrı'nın varlığına kanıt olarak gösterdiği bu örneği, ateistlerin de kullandığının farkında mıdır bilmiyorum. Onlar da "Tanrı olsaydı bu korkunç sahneyi mutlaka önlerdi" diyorlar.

HER İNSAN BİRAZ SAPIKTIR

Şu psikanalistlerin sözüne bakarsak, sapık olmayan bir insan bulmak kolay değil.

Yuvarlak burunlu bir kıza gönül verseniz hemen sizde gizli bir homoseksüellik olduğunu iddia ederler. Annenize benzeyen bir kızla flört etseniz, Oidipus kompleksiniz var demektir. Bir baba olarak kızınıza düşkünseniz ensest duygularınız ayaklanmıştır. Biraz soyunup dökünseniz teşhirci, sevgilinizin bir eşyasını anı olarak saklasanız fetişist sevişseniz sadist, sevişirken dil dökseniz mazohistsiniz demektir. Kadın biraz temkinli davransa firijid, biraz ateşli olsa nemfomanyak damgasını yiyor.

Demek ki insanlar seksüel sapıklıkların bir aşuresi. Bazısında katkı çeşidi az, bazısında çok. Bende sapıklık yok, normalim mi diyorsunuz? O zaman sizin bir heykelden ne farkınız var?

GAYRI MÜSTEHCEN KAFA

Kafasında yasak levhaları vardır, yaratıcılık içeri giremez. Beyni müstehcenlikle kaplanmıştır, yaratıcılık dışarı çıkamaz. Gücü yeterse diğer insanların burnuna kendi yasak levhalarından diker. Beyninin bilim sanat, düşünce bölümlerinde birşey üretemez. İçgüdüler bölümündeki incelmemiş duygularını olağanüstü büyüterek kafatasının bütün boşluğunu doldurmaya çalışır. Anatomi kitabında, heykelde müstehcenlik arar. İster ki insanlar "yasak" desenli elbiseler giysin. İster ki tablolarda insan yer almasın. İster ki kitaplarda insanlardan bahsedilmesin.

Kafasında tuvalet duvarlarındaki yazılar, resimler kadar ilkel kalmış

YAĞMUR

başladı yine o arsız,
başladı yeniden...

oysa ne güzeldi kaç gündür,
ilkyazı,
sımsıcak ve bulutsuz yaşamak.
göğün belki yedi
belki de onuncu katından gelen,
bu gözyaşlarını unutmak...

ve en kötüsü,
hatırlamaksa yaz yağmurunu,
sevgilinin dokunuşlarına benzeyen,
yumuşacık,
güzelleştirici
ve usulca,
incitmeden yağan o yağmuru.
ben,
sevmiyorum artık,
bu...
delice akan su'yu...

Oğuz UÇAK

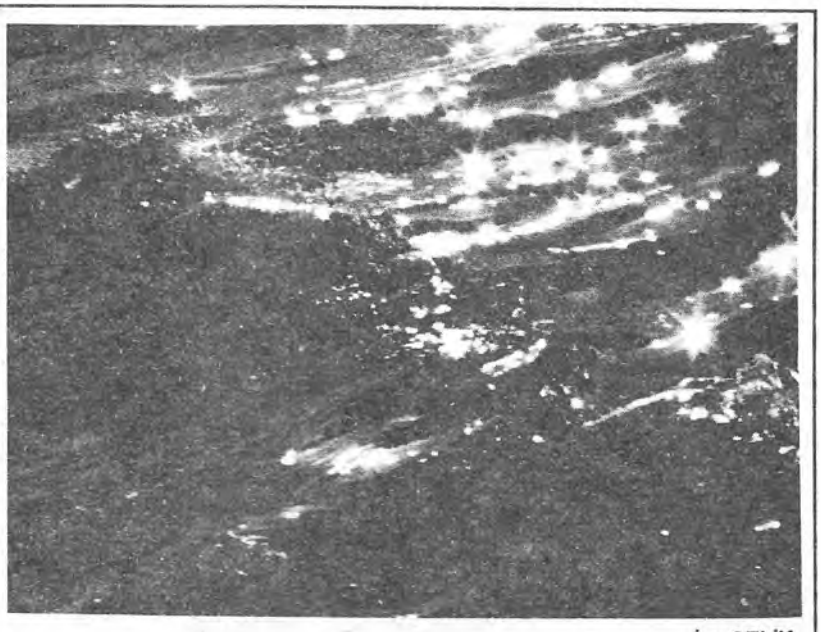

İsa ÇELİK

müstehcenlik kavramına bilimi de, sanatı da, aşkı da, sevgiyi de kurban etmek ister. Yine ister ki, aşksız, sevgisiz bir dünyada cehennem zebanisi rolünü oynasın.

Ey ahlâkı, cinsel içgüdüleriyle sınırlı kalmış gayrı müstehcen kafa! Müstehcenlikle karşılaşmamak için biraz doğaya, çiçeklere bak, diyeceğim ama, bilir misin ki çiçek, açılıp saçılmış, süslenmiş püslenmiş, sevişmek için kıvranan bir cinsel organdır.

Haydi şimdi her işi bırak, çiçekleri yoketmeye bak.

FREUD NE DEMEK İSTİYOR?

"Kadınların evlilikte hayal kırıklığına uğradığı zaman, hayatlarını karanlığa boğan şiddetli nevrozların pençesine düştürlerini bir kere daha söylemek isterim. Günümüzün kültür şartları içinde evlilik, kadınların sinir bozukluklarına deva olmak özelliğini çoktan kaybetmiştir. Hastalık durumlarında bir kadına evlilik tavsiye ettiğimiz zamanlar bile, biz doktorlar, bu kadının evliliğe dayanabilmesi için çok sıhhatli olması gerektiğini düşünmekten geri kalmadığımız gibi, erkek hastalarımıza, daha önce sinir bozukluğu geçirmiş bir kızla evlenmelerini de tavsiye etmeyiz. (CİNSİYET VE PSİKANALİZ)

Demek ki kadın evlilikte bir defa hayak kırıklığına uğradı mı perişan oldu gitti. Artık nevrozun pençesindedir. İkinci defa evlenip nevrozdan kurtulamazlar mı? Mutlu olamazlar mı? Freud, kadınların ikinci evlilik için çok sağlıklı olması gerekir, bunlar zaten hasta, kendilerine evlenmeyi tavsiye etmiyoruz diyor. Erkeklere de böyle sinir hastası kadınlarla evlenmeyin öğüdü veriyor.

Ne olacak bu kadınlar? Freud'un onlara bir öğüdü var. Şifalı bir ilâç öneriyor: "Evlilik hayatından doğan sinir hastalıklarının devası ancak sadakatsızlık olabilir."

Gördünüz mü sağlıklı bir kadınla yaşamak isteyen erkeğin katlanmak zorunda kaldığı durumları.

Freud devam ediyor: "Ama bir kadın ne kadar sıkı bir şekilde yetiştirilmişse ve toplumun istediklerini ne kadar sıkı bir şekilde yerine getiriyorsa bu yolu seçmesi de o kadar güç olur. Ödev duygusu ile istekleri arasındaki çatışma onu nevrozlara sürükler."

Ey analar, babalar! diyor Freud, Kızlarımızı ar, namus, iffet duyguları içinde çok sıkı yetiştirirseniz, onların evlenince mutlu olma şansları azdır. Hem sıkıntılı bir evlilikleri olacak hem de sizin yetiştirmeniz yüzünden kocasını aldatamayıp sinir hastası olacaklar. Sinir hastası bir kadın ise ya kocasının ya da babasının baş belâsı olmaz mı?

Böyle bir sonuç yaratmak istemiyorsanız onları küçüklüklerinden itibaren sıkmayın. Bırakın serbest ve hafifmeşrep yetişsinler. Büyüyünce de sinir hastası olmamak için kocalarını kolayca aldatabilecek karekterde olsunlar. Üstat Freud böyle buyuruyor.

Şimdi kara kara düşünme sırası erkeklerde. Bir ikilemin içine giriyorlar. Sağlıklı, neşeli ama sadakatsız bir kadınla mı yaşayacak; yoksa iffetli, sadık fakat sinir hastası bir kadınla mı?

Freud" Kadının iffetini sinir hastalığı kadar sağlam bir şekilde koruyan başka bir şey yoktur" diyor. Yani namuslu bir kadınla yaşamak isteyen erkeğin tek seçeneği sinir hastası bir kadın.

FELSEFE AÇISINDAN FOTOĞRAF – RESİM

Kenan SARIALİOĞLU

Sedat TOSUNOĞLU

– Fotoğrafta kalan geçmiş'tir, oysa resimde bekleyen gelecek'tir. Ama geçmiş de, gelecek de insan içindir ancak...

– Fotoğraf tanığımdır benim, ama resimde tanık olan benim. İlkinde nesneye mecburum, ötekinde nesnedir bana zorunlu olan...

– Fotoğrafta 'yanan ağaçlar' ya da 'ağlayan çocuk' olabilir. Resimde yanan da, ağlayan da resimdir. Ama ateş de gözyaşı da ikisinde de ortaktır...

– Fotoğraf konuşur, bizim dilimizle. Resim susar, kendi diliyle... Susmak, konuşmanın başka bir dili değil midir?

– Fotoğraf göz düşünür, resimde düşünce göz olur. Ama düşünce gözün görmediğini tasarlayabilir mi?

– Fotoğraf nesnenin öznelleştirilmesi, resim ise öznenin öznelleştirilmesidir. Başka deyişle, fotoğraf dünyanın insanileştirilmesi, resim insanın insanileştirilmesidir. Odak yine insan...

– Fotoğraf sonuç ise, resim süreçtir. Yine de her son, bir başlangıç olur...

– Fotoğraf bitmiştir, resim ise hiç bir zaman bitmiş olamaz. ama biten her şey, başka bir yaşamda birikendir aynı zamanda...

– Fotoğraf 'doğa'nın izini sürerken, resim 'doğal' olanın gizini arar.

– Fotoğrafa bakarız: Geçmişi görür gibi. Resim bize bakar: Geleceği görür gibi...

– Fotoğraf iz-düşüm ise, resim öz-düşüm'dür... Ama izini göstermeyen şeyin özünü tasarlamak mümkün müdür?

– Fotoğraf 'gerçek', resim 'gerçeklik' (hakikat) peşindedir. Ne demişti Shaftesbury: "Rien ne beau que le vrai: Hiçbir şey gerçek kadar güzel değildir..."

– Fotoğraf kuş-bakışı olabilir, resim bir bakış-kuşudur belki de...

– Fotoğraf: fizik, coğrafya... Resim: felsefe, tragedya... Ama haritamız: İnsan Haritası!

PROF DR. TALAT TEKİN'LE SÖYLEŞİ

Yusuf ÇOTUKSÖKEN

– Sayın Prof. Dr. Talat Tekin, önce okurlarımıza kendinizi tanıtır mısınız?

– 16 Temmuz 1927'de Tavşancıl'da (Kocaeli) doğmuşum. İlk öğrenimimi Tavşancıl İlkokulunda yaptıktan sonra sırasiyle Üsküdar Paşakapısı Ortaokulu'nda (1938-1941) ve Haydarpaşa Lisesi'nde (1942-1945) okudum. Yüksek öğrenimimi Yüksek Öğretmen Okulu öğrencisi olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde yaptım (1946-1951). Mezun olduktan sonra İzmir Atatürk Lisesi'nde (1951-1953) ve Trabzon İlköğretmen Okulu'nda (1953-1954) edebiyat öğretmeni olarak çalıştım. Askerlik hizmetinden sonra Bitlis Lisesi'nde edebiyat öğretmeni olarak görev yaptım. O görevde iken haksız olarak terfi ettirilmediğim için istifa ettim (1957) ve Türk Dil Kurumu'na girdim. Bu kurumda dört yıl "gramer uzmanı" olarak çalıştım (1957-1961). 1961'de Los Angeles'taki California Üniversitesi'nden bir çağrı alarak A.B.D.'ye gittim ve o üniversitenin Yakın Doğu Dilleri Bölümünde "Araştırma Görevlisi" olarak çalıştım. Bir yandan da Prof. Janos Eckmann'ın gözetiminde Orhon Türkçesi üzerine doktora yaptım (1961-1965). Bu arada iki yıl kadar da Indiana Üniversitesi Ural Altay Dilleri Bölümü'nde "Türkçe Okutmanı" olarak çalıştım. Doktor ünvanını aldıktan sonra Berkeley'deki California Üniversitesi'nden bir çağrı aldım ve orada yedi yıl "Türk Dili Profesörü" olarak görev yaptım. (1965-1972). Bu arada "Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler" adlı doçentlik tezimle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden doçentlik ünvanını aldım (1970). 1972 Ekiminde Türkiye'ye dönerek Hacettepe Üniversitesi'ne girdim. 1976'da profesörlüğe yükseltildim. 1982-1991 yılları arasında da aynı üniversitede Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü başkanı olarak görev yaptım. Halen aynı üniversitede "Eski Türk Dili profesörü" olarak çalışmaktayım.

Yayımlanmış kitaplarım şunlardır: **A Grammar of Orkhon Turkic**, (Indiana University Publications, Bloomington 1968), **Ana Türkçede Aslî Uzun Ünlüler** (Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975), **Japanese and Turkish: Is Japanese Related to Turkish?** (Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985), **Tuna Bulgarları ve Dilleri** (TDK Yayınları, Ankara 1987), **Orhon Yazıtları** (TDK Yayınları, Ankara 1988), **Volga Bulgar Kitabeleri ve Volga Bulgarcası** (TDK Yayınları, Ankara 1988), **XI. Yüzyıl Türk Şiiri: Divanü Lugati't- -Türk'teki Manzum Parçalar** (TDK Yayınları, Ankara 1989). Bunlardan başka **Türkoloji** ve Altayistik konularında yayımlanmış İngilizce ve Türkçe 100'e yakın bilimsel araştırmam var.

– "Türkoloji" yerine türkiyat, türklük bilgisi, türkbilim terimleri kullanılmaktadır. Siz geçen yıl yayıma soktuğunuz dergiye Türk Dilleri Araştırmaları adını koydunuz. Bu konuda görüşlerinizi öğrenmek istiyoruz.

– **Türkoloji**'nin biri geniş öbürü de dar olmak üzere iki farklı anlamı vardır. Geniş anlamıyle **Türkoloji**, Türklerin dil, tarih, edebiyat, sanat ve folkloronu inceleyen bir bilim dalıdır, daha doğrusu bir bilimler grubudur. Bu anlamıyla **Türkoloji'ye** kimileri Osmanlıca olarak **Türkiyat**, Türkçe olarak da **Türklük bilgisi** adını veriyorlar.

Türkoloji'nin dar anlamına gelince, bu bilim dalının alanı eski yeni bütün Türk dil ve lehçeleridir. Bu anlamdaki **Türkoloji'ye** Türk dilbilimi adı verilebilir, verilmiştir de. Türk dilbilimi kimilerinin sandığı gibi konusu yalnızca bugünkü Türkiye Türkçesi olan bir bilim dalı değildir. Türk dilbilimi, eski-yeni, tarihsel ve modern bütün Türk dil ve lehçelerini araştırma ve inceleme konusu yapan bir bilim dalıdır. Bu anlamdaki Türk dilbilimi, Hint-Avrupa dilbilimi Germanistik, İranistik vb. gibi genel dilbiliminin bir dalı ya da koludur.

Türkiyat terimi **II.** Meşrutiyet dönemi Türkçülerinin kullandığı, çoktan eskimiş Osmanlıca bir terimdir ve artık bırakılmalıdır.

Türklük bilgisi ve **Türkbilim** terimleri de bence uygun değildir. Türklük bilgisi denilince bunun içine Türklerle ilgili her şey girer. **Türkbilim** teriminin anlamı da aşağı yukarı böyle olmak gerekir.

Ben yeni başlattığım bilimsel dizide **Türk Dilleri Araştırmaları** adını kullandım ama Türkoloji, dar anlamıyla Türkoloji için Türk **dilbilimi** teriminin en uygun olduğu kanısındayım. Bu terimdeki **Türk** kelimesini ben İngilizce **Turkic** sıfatı yerine kullanıyorum. Dolayısiyle **Türk dilbilimi** İngilizce **Turkic linguistics** terimini karşılar bence, dar anlamlı **Turkish linguistics** terimini değil.

–Türkolojinin konusu nedir? Türkoloji yalnızca "filolojik" bir çalışma alanı mıdır?

–Türkoloji yalnızca eski Türk lehçelerini filolojik olarak incelemek değildir şüphesiz. O işin tarihsel yanı ya da yönüdür. Geçmişte olduğu gibi bugün de birçok Türk dil ve lehçeleri vardır. Türk dilinin tarihsel lehçelerini, bu lehçelerde yazılmış yazılı belgeleri incelemenin yanısıra bugünkü Türk dil ve lehçelerini incelemek de Türkolojinin uğraş alanına girer. Üstelik geçmişteki Türk lehçelerinin sınırlı sayıda olmasına karşılık yaşayan Türk dil ve lehçeleri daha büyük bir çeşitlilik gösterir: Çuvaşça, Yakutça, Tuvaca, Hakasça, Altayça, Kırgızca, Kazakça, Nogayca, Tatarca, Başkurtça, Kumukça, Karaçaycа-Balkarca, Özbekçe, Yeni Uygurca, Türkmence, Azeri, Türkçe vb. gibi yirmiye yakın Türk yazı dili ile yazı dili olmayan Sarı Uygurca, Salarca, Çulım Tatarcası, Halaççа vb. gibi dil ya da lehçeler Türkolojinin ne denli geniş bir araştırma ve inceleme alanı olduğunu açıkça göstermektedir. Bugün bu dillerin her biri (örneğin Çuvaşça, Yakutça) ya da birkaçı bir Türkoloğun ömür boyu çalışma ya da uzmanlık alanı olabilecek çapta ve derinliktedir.

– Türkoloji çalışmalarından, tarihsel gelişiminden de biraz söz eder misiniz? Kimi türkologlar türkolojinin merkezi olarak Türkiye'yi gösteriyorlar. Bunda gerçeklik payı ne kadardır?

– Türkoloji çalışmalarının başlangıcı bence II. yüzyılın ikinci yarısına kadar gider. Ünlü Türk dilcisi Kaşgarlı Mahmud 1073'te tamamladığı **Divanü Lûgati't-türk** adlı eşsiz Türkçe-Arapça sözlüğü ile Türkoloji çalışmalarının temelini atmıştır. Kaşgarlı Mahmut bu sözlüğü hazırlarken modern bir dilci gibi çalışmış, çevriyazı harfleri kullanmış, Arap yazım sisteminden yararlanarak o dönem Türkçesindeki uzun ünlüleri de yazıda belirtmiştir.

Arap dilcilerinin de Orta Çağ Türkolojisine katkıları olmuştur. 14. ve 15. yüzyıllarda Mısır ve Suriye'de yaşayan Arap dilcilerinin yazdığı **Kitabü'l-idrak li-lisani'l-etrak, Tercüman türkî ve arabî, Et-tuhfetü'z-zekiyye fi lugati't-türkiyye, El-kavaninü'l-külliye fizabti'l-lugati't-türkiye** vb. gibi Kıpçak Türkçesi sözlük ve gramerleri ile İbni Mühenna'nın Arapça-Türkçe-Moğolca sözlüğü bu çalışmaların en önemlilerindendir. Bu arada 14. Yüzyılda Fransiskan papazlarının yazdığı ve eski Kumanca (Kıpçak Türkçesi) dini metinlerle sözlükleri içeren Latin harfli **Codex Cumanicus**'u (1303-1362) burada anmak gerekir.

Avrupa'daki Türkoloji çalışmalarının başlangıcı 17. yüzyıl başlarına kadar gider. Megiser'in Latince açıklamalı **Institutionum linguae turcicae libri quator** adlı yapıtı (Leipzig 1612) Osmanlı türçesinin Avrupa'da yayımlanmış ilk grameridir. Bu grameri aynı yüzyılda yazılmış beş altı Türkçe grameri izler. Bunların içinde en olgun ve dolgunu hiç şüphesiz Leh asıllı Meninski'nin 1680 yılında Viyana'yda yayımlanmış olan **Linguarum orientalium Turcicae, Arabicae, Persicae Institutiones, seu Grammatica Turcicae** adlı kitabıdır.

Osmanlı Türkçesi dışındaki Türk dilleri ile ilgili ilk önemli yapıt Otto Böhtlingk'in **Über die Sprache der** Jakuten (St. Petersburg 1851) adlı Yakutça grameridir. Karşılaştırmalı Türkoloji çalışmaları bu gramerle başlamıştır denilebilir. Ancak, modern anlamda Türkoloji çalışmalarının yine de bu bilim dalının kurucusu sıfatına en layık bilgin olan Türkolog Radloff ile başladığını söylemek yerinde olur.

19. yüzyıl sonlarında Orhon ve Yenisey yazıtlarının, 20. yüzyıl başlarında da eski Uygurca yazmaların keşfi ve yayımlanması ile Avrupa'da ve Rusya'da Eski Türkçe çalışmaları başlamış ve hızla gelişmişir. Almanya'da Bang ve öğrencilerinin başlattığı çalışmalarla hem Eski Türkçe hem de karşılaştırmalı Türk dilbilimi çalışmaları hız kazanmıştır. Bundan sonra Türkoloji çalışmaları Almanya başta olmak üzere Macaristan, Polonya ve Danimarka gibi Avrupa ülkelerinde ve özellikle SSCB'de yoğun olarak sürdürülmüştür. Bugün bu ülkeler dışında A.B.D. ile Japonya'da da Türkoloji çalışmaları bir hayli ilerlemiş durumdadır.

Türkiye'deki Türkoloji çalışmalarına gelince, bunlar bizde Prof. R. Arat ve Prof. A. Caferoğlu gibi Türkiye dışından gelmiş Türkologlarla başlamıştır. Ne var ki Türkiye'deki çalışmalar, Arat'ınkiler dışında, daha çok eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlıca ile sınırlı kalmış, bugünkü Türk dil ve lehçeleri ile karşılaştırmalı Türk dilbilimi yerli Türkologların ilgisini çekmemiştir.

Kimi yerli Türkologlar Türkiye'nin Türkoloji çalışmalarının merkezi durumuna geldiğini ileri sürüyorlarsa da bu ne yazık ki pek doğru değildir. Yukarıda da belirtmiş olduğum gibi, bizdeki çalışmalar Türkolojinin yalnızca dar bir alanı olan ve Batıda "Turkish Studies" ya da "Ottoman Studies" denilen Türkçe-Osmanlıca araştırmaları dışına pek çıkmamaktadır. Eski lehçelerden Çağatayca üzerine yapılan çalışmalar bile yetersizdir ve daha çok metin yayını ile sınırlıdır. Bizde Türkiye Türkçesi dışına pek çıkılamıyor. Çıkılsa bile ancak Azeri'ye kadar gidilebiliyor. Karşılaştırmalı Türk dilbilimi alanında ise hiçbir çalışma yoktur. Bu çalışmalar geçmişte olduğu gibi bugün de yabancı Türkologlar tarafından yapılmaktadır.

– Türkolojinin çözümlenmemiş (ya da çözümlenmiş de bizde bilinmeyen) sorunları nelerdir? Sözgelimi Türk dillerinin dil / lehçe / şive mi olduğu konusunda tartışmalar yer alıyor basında. Siz de katıldınız mı tartışmalara...

– Türkolojinin çözümlenmemiş, daha doğrusu Batıda çözümlenmiş de bizde haberdar olunmamış ya da ilgilenilmemiş birçok sorunu vardır. Bunların başında Türk dillerinin sınıflandırılması ve Ana Türkçenin yeniden kuruluşu ile ilgili sorunlar gelir.

Bizde Türkologların çoğu Türk dillerini adlandırmada gerçekçi yani bilimsel bir tavır takınabilmiş değildir. Çuvaşça, Yakutça, Kazakça, Kırgızca vb. gibi 'dil'lere duygusal nedenlerle olsa gerek 'lehçe', hattâ 'şive' adını veriyorlar. Oysa bunlar ve bunlar gibi Tatarca, Özbekçe, Yeni Uygurca vb. 'lehçe' ya da 'şive' değil, birer 'dil'dir, 'Türk dilleri'dir.

Sınıflandırma ile ilgili bir sorun da Çuvaşçanın yeridir. Bugün Batıda artık iyice anlaşılmıştır ki Çuvaşça öbür Türk dilleri ile 'kardeş' değil 'yeğen' bir dildir. Bütün öbür Türk dilleri Ana Türkçeden geldikleri halde Çuvaşça ana Türkçe ile kardeş bir dil olan Ana Çuvaşça ya da Ana Bulgarca'dan gelir. Yani Çuvaşça ile Türk dilleri 'kardeş çocukları'dır. Bu nedenledir ki Poppe 'Türk dilleri' yerine 'Türk-Çuvaş dilleri' terimini kullanmıştır.

GÜN YÜZLERİ /IV

BELİRSİZ BİR İM'DİR TAN

belirsiz bir im'dir tan
karanlığa bir sınır
geceyle kaybolan sır
uyanır nazlı cânan

karanlığa bir sınır
bir göz: mavi ve üryan
uyanır nazlı cânan
kirpikleri kamaşır

bir göz: mavi ve üryan
dünü bugüne taşır
kirpikleri kamaşır
tan: sabaha sızan kan

dünü bugüne taşır
tiz bir metalik ezan
tan: sabaha sızan kan
yürekte pıhtılaşır

Ahmet NECDET

Savaş SEYHAN

Ana Türkçe'nin yeniden kuruluşu ile ilgili sorunlara gelince, bunlar kapalı /e/ sorunu, uzun ünlüler sorunu, r'leşme (rhotacism) ve l'leşme (lambdacism) ya da z'leşme (zetacism) ve ş'leşme (sigmatism) sorunu, önses h- sorunu vb. gibi önemli sorunlardır. Türkiye'de bu sorunlarla ilgilenilmiyor. Hattâ Batıda çoktan çözümlenmiş olan bazı sorunlar ya sorun olarak kabul edilmiyor ya da bu sorunların çözümlerine inanılmıyor. Buna güzel bir örnek olarak aslî uzun ünlüler sorununu göstereceğim. Batıda çoktan çözüme kavuşturulmuş olan Ana Türkçe'deki uzun ünlüler konusu yerli Türkologların çoğu tarafından hâlâ kabul edilmiş değildir. Oysa uzun ünlüler teorisi teori olmaktan çoktan çıkmış, bütün Türkologlarca tartışmasız kabul edilmiş bilimsel bir gerçektir artık. Çünkü, birçok Türk dilinde kısalmış olan bu ünlüler bugün Yakutçada, Türkmençede ve Halaççada sistemli olarak korunmuşlardır, kullanılmakta ve anlam farkı yapmaktadır! Bu gerçek kabul edilmeyince de yapılan birçok etimoloji yanlış olmaktadır. Buna en yeni ve en son bir örnek olarak Harvard Üniversitesi Türkoloji Profesörü Şinasi Tekin'in **yaz-** eylemini "yanılmak, yoldan sapmak, hata etmek, günah işlemek" anlamlarındaki eski Türkçe **yaz-** eyleminden getirmesi gösterilebilir. Bu etimoloji asla kabul edilemez, çünkü ikinci eylemin ana Türkçe'de uzun /a/ **yāz-** biçiminde olması gerekir (krş. Türkmence **yāz-** Yakutça sīs-).

– Bildiğim kadarıyla üniversitelerimizin "Türk Dili ve Edebiyatı" bölümlerinde henüz dilbilim anlambilim dalı yok. Bu kanımca büyük bir eksiklik. Çağdaş dilblim verileriyle Türkçe'nin kimi özellikleri (bilinen / bilinmeyen / yanlış / eksik saptanan...) gün ışığına çıkarılabilir. Galiba dilbilim-türkoloji ortaklığına büyük gereksememiz var...

– Sayın Çotuksöken, dedikleriniz, ne yazık ki, doğru. Evet, bugün üniversitelerimizin Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde bir dilbilimi anabilim dalı yok.

Türk dili ve edebiyatı bölümlerinde bir dilbilimi anabilim dalı olmaması büyük bir eksikliktir bence. Biz bu eksikliği duyduğumuz için Hacettepe Üniversitesinde programımıza iki yarıyıllık dilbilimi dersleri koyduk. Öğrencilerimiz bu dersleri seviyor ve bunlardan çok yararlanıyorlar.

Dilbilimi eğitim ve öğretiminin yalnız öğrenciler için değil, Türkoloji öğretim elemanları için de son derece yararlı ve gerekli bir disiplin olduğu kanısındayım. Çünkü belirli bir dili öğrenmek isteyen bir kişinin herşeyden önce sağlam bir dilbilimi öğreniminden geçmiş olması gerekir. Ülkemiz Türkolojisinin en büyük eksiği Türkologlarımızın çoğunun dilbilimi öğrenimi görmemiş olmalarıdır. Ben bu eksikliği yıllar sonra Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde doktora öğrencisi iken giderdim. Şu unutulmamalıdır ki dilbilimi formasyonu olmayan ya da çok eksik olan bir Türkolog ortaya sağlam araştırmalar koyamaz, sağlam bilimsel sonuçlara ulaşamaz.

Burada yeri gelmişken bizim dilbilimcilerimizin de Türkoloji ile yeterince ilgilenmediklerini vurgulamak isterim. Ana dili Türkçe olan bir Türk dilbilimci biraz olsun Türkoloji ile ilgilenmeli, hiç değilse Türkçe'nin tarihsel gelişimi ve bugünkü Türk dil ve lehçeleri konusunda yeterli bilgilerle donanmalıdır. Başka bir deyişle, sizin önerdiğiniz dilbilimi-Türkoloji ortaklığı ancak her iki tarafın eksiklerini gidermesi ile başlayabilir ve gerçekleşebilir.

- Teşekkür ederim.

STEINBECK'İN MEKTUPLARINDA AMERİKAN TARİHİ...

Sinan ÖNER

Cem Yayınevi'nce çıkarılan, Sevim Raşa'nın çevirdiği "Mektuplarda Bir Yaşam", Amerikalı yazar John Steinbeck'in kendi kaleminden kendi dünyasını tanımamıza elveriyor. Altmışaltı yıllık yaşamı kimi zaman çalışmakla-çoğunluk böyle-, kimi zaman bunaltılar içinde geçen, ama dolu dolu, üstelik yaptığı büyük yanlışlara karşın, sonunda dürüst bir yazarın yaşamıdır.

Steinbeck'in mektuplarında Amerikan tarihi nasıl yansır, diye sordum, konumum gereği. 1950'lerin ortalarına dek yazılan mektuplarda dolaylı bir tarih yansıması var. Yazmakta olduğu kitaplara değinirken dönemin yaşantısını anlatmış oluyor. Sözgelimi, In Dubious Battle (Bitmeyen Kavga) ya da Tortilla Flat (Yukarı Mahalle) romanlarını yazarken gönderdiği mektuplarda, işçilerin, göçmenlerin, köylülerin toplumsal durumlarına, psikolojik yanlarına parmak basan satırlar okunuyor. Amerika'nın tarihinde önemli yıllara denk düşüyor bu notlar. Topraksız köylü hareketlerinin yaygınlaştığı, kentlerde grevlerin alabildiğine arttığı, bir yandan da büyük topraklarda kapitalist ilişkilerin serpildiği (mülksüzleştirmenin korkunç boyutlarda yaşandığı) bir dönem. Steinbeck, romanlarında, öykülerinde bu süreçleri kendi yaşam deneylerinden de yararlanarak, yansıtmış, belki de başka bir tarih yazımı yaratmıştır. Elbette, onun romanlarına tarih romanı diyemeyiz, ancak yapıtlarının içerdiği dramatik an'ların tarihin bağrından kopup geldiğini söyleyebiliriz. Tam da bu anlamda Steinbeck, Amerikan sınıf savaşımlarının romancısı, öykücüsüdür.

1950'lerin sonundan başlayarak, yazdığı mektuplarda dolaysız olarak tarih yansıması görüyoruz. Diplomat dostu Adlai Stevenson'a yazdığı, Başkan Kennedy'e ve sonra Başkan Johnson'a gönderdiği mektuplarda dönemin politik yapısına bir yazarın nasıl yaklaştığını gözleyebiliyoruz. Önceleri başkanlarla temasları barış politikasını (bir yazar olarak, onları etkileme yolunda) anlatmak için kurmuştur. Ancak Kennedy'in ölümü Steinbeck'i derinden yaralamıştır. Kennedy ile kurduğu sağlam dostluğu Johnson'la kuramamışsa da, onunla da belli bir düzeyde tutabilmiştir ilişkisini.

Steinbeck'in yaşamı boyunca yaptığı en büyük yanlış onun bu en üst düzeydeki politik ilişkileri ortamında ortaya çıkmıştır. Steinbeck, Vietnam savaşını ABD lehinde desteklemiştir. Bir yazarın haksız bir savaşı destekler konuma düşmesi dramatiktir. Oğlunu seve seve Vietnam'a gönderen (ki bu oğlu daha sonra barış yandaşı olmuştur) Steinbeck, mektuplarında yansıdığı gibi, savaşı Amerikan ulusal çıkarlarının bir gereği olarak görür ve Johnson'a yazdığı mektuplarda da bunu dile getirir. Bir süre sonra -altmış yaşında- Vietnam'a savaş muhabiri olarak giden Steinbeck, artık savaşın yararsız ve anlamsız olduğunu görmüştür. ABD politikasının çelişkilerinin farkına vardığında düş kırıklığına uğramıştır. Johnson'dan uzaklaşır zamanla. Kırılmıştır.

Steinbeck'in mektuplarında başka ülkelerin durumu da yansır. Sovyetler Birliği'nin, Almanya'nın, diğer Avrupa ülkelerinin durumlarına ilişkin gözlemlerde bulunur Steinbeck. Sovyetler'in yazgısı üzer onu, hatta kızdırır.

STEİNBECK'İN YAZARLIĞI

Steinbeck, çok yazan bir yazardır. Sanatının hakkını vermek için olağanüstü çaba harcar. Onun yaşam grafiğine baktığımızda ilginç bir noktayla karşılaşırız. O yazmadan önce yaşayanlardandır. Yirmibeşyirmialtı yaşlarına kadar türlü türlü işlerde çalıştı. Sanayideki, tarımdaki yaşam koşullarına tanık olmakla kalmadı, iliklerinde duyumsadı koşulları. Belki bilinçsizce yaptı bunu, ama yazarlığı bu yaşantılar olmaksızın başka olurdu. Birçok romanını yazamazdı belki de. Bitmeyen Kavga, Fareler ve İnsanlar, Yukarı Mahalle, Gazap Üzümleri bu yaşantıların sanatsal özümlenişiyle oluşmuşlardır. Steinbeck'i kendinden önceki yazarlara (başta Jack London'a) ve çağdaşı Ernest Hemingway'a bağlayan özelliklerinden biridir bu yönü.

Steinbeck, mektuplarında açıktır, kendini hiç hesap kitap yapmadan anlatır. özel yaşamının ayrıntılarını da öğreniriz bunlardan. Yazarlığının özel yanları da yansır bunlarda. Yapıtlarındaki kişiliklerin oluşum süreçlerine ilişkin ipuçları buluruz.

Romanlarının teknik özelliklerini

ERİCH KAESTNER:

Çağdaş Alman şair ve yazar. 1899'da Dresden'da doğmuş, 1974'te Münih'te ölmüştür.
ESERLERİ: Yetişkinler İçin Şiirler, Fabian (roman) Beş çocuk kitabı: Emil ve Dedektifler, Amcam Franz, Pünktchen ve Anton, Büyülü Telefon, 35. Mayıs.

Cemile ÇAKIR

KİBRİTÇİ ÇOCUK

Kibritler! Kibrit alın!
Üç paket yirmiye!

Alacakları yerde gülüyorlar
Kızıyorlar ya da bana
Çekip giderken homurdanıyorlar
Bilselerdi oysa

Kibritler! Kibrit alın
Üç paket yirmiye

Babam yardım alıyor on Mark
Ve anamda küçük bir yüz
Bir odamız var köşesinde, mutfak
Ama seyretmiyoruz mutfağı biz

Dün babam iki şişe bira içti
İstemedi onunla içmek anam.
"Özgür yaşıyoruz" diye babam şarkı söyledi
Kırdı pencereyi ardından

Kibritler! Kibrit alın!
Üç paket yirmiye!

Boşalmadı henüz karton kutum
Daha yapmam gerek ödevimi
Şimdi böyle yorgun olmasaydım
Güleceğinize satın alın kibritleri

Kahverengi ve siyah kundura bağlarıyla
Elbette daha çok kazanılırdı
Üç Mark gerek ilkin bana
Ama nereden bulurum parayı

Kibritler! Kahverengi siyah kibritler
Üç çift yirmiye!

Çev: Necdet NEYDİM

incelerken şu gözlemi yapıyoruz: Kişilikler davranışlarıyla vardır, eylemdir temel olan. Steinbeck'in ilgisini eylemler, büyük toplumsal eylemler çeker. Kişiler sonra yerleşir. Onlar da kişileşmiş eylemlerdir. Böyle olmakla hem canlılık kazanırlar, hem de yazarı amacına yaklaştıracak işlevler yüklenmiş olurlar. Eylemin psikolojik yanları da ilgilendirir Steinbeck'i, ama ona göre psikoloji de eylemde gizlenmelidir. Okura yaratım payı bırakır yazar. Böylece Steinbeck doğalcı ve psikolojist yazından uzakta, gerçekçiliğe yakın durmaktadır. Gerçi mektuplarının birinde gerçekçiliğe "bağlılık ve inanç" duymadığını söyler. Fakat orada kullandığı gerçekçilik sözü, içerdiği anlam bakımından yazınsal gerçekçiliği (doğalcılıktan kendini ayırmış, eleştirel gerçekçilik) anlatmaz. Yoksa topluma ve doğaya yaklaşırken bir romancı olarak Steinbeck kadar gerçekçi olan yazar azdır. Onun gerçekçiliği eleştireldir. Hatta Bitmeyen Kavga'da toplumcu gerçekçiliğe yaklaşır. Nitekim mektuplarında ilgisini kahramanların çektiğini söyler sık sık. 20.yy.'lı karşılayan toplumcu gerçekçi yazarlar da ağırlıklı olarak kahramanlıkçı, estetiksel kategoriler arasında en çok yüce olan'a heyecan duyan yazarlar olmuşlardır.

Steinbeck, mektuplarıyla ve yapıtlarıyla türlü yönlerden irdelenebilecek zengin bir yazardır. Okyanusların kesiştiği Amerika'nın önemli bir yazarı. Kendisinin de söylediği gibi çok katmanlıdır yapıtları. Bu demektir ki onu bir yapı işçisi de okuyabilir, bir üniversite profesörü de. Düşüce ile eylemin bütünleşmesidir onun yapıtları...

– Mektuplarda Bir Yaşam, J. Steinbeck, Cem Yayınları. 1991 Çev: Sevim Raşa

UZAK YOL KAPTANINDAN MEKTUP

Nail KAPTAN

Bazen şöyle olur. İnsan, yıllar sonra bir kavşakta bir insana rastlar. Yıllar geçip gitmiştir... kavşaklar insansızdır. Ama bir kavşakta bir insan... bir dost çıkabilir karşımıza. Benim Uzakyol Kaptanı'yla rastlaşmam böyle oldu... Uzakyol Kaptanı'nın hep uzaklara bakan gözlerinde İnsanî özlemi hissetmiştim. Bunun için onu çabucak sevdim. İlk buluşmamızı İnsancıl'da yazmıştım. Ondan sonra istanbul'da bir kez daha buluştuk... karlı... soğuk bir gündü... Sonra uzak denizlere gitti Kaptan.

Bir Ramazan bayramına girerken O, 125 bin tonluk kocaman bir gemiyle Atlantik'de ölümle mücadele ediyormuş... yedi metrede patlayan dev dalgalarla. Koca gemi gecenin karanlığında batıyor... Kaptan, bir filikada arkadaşlarıyla su dolu naylon torbaların içinde, fırtınaya... donmaya... köpekbalıklarına karşı soluk kesici bir mücadeleye girişiyor... Sabah, günışıyınca bir İsrail gemisi kurtarıyor Kaptan'la arkadaşlarını...

Kaza haberini bayramın ikinci günü aldım. Ertesi gün Kaptan'ın Yalova'daki evindeydim. Uzun uzun konuştuk. Kazayı baştan sona dinledikten sonra "Bakın" dedim. Siz çok şey yaşadınız. Ben de yaşadım. Ama siz son yaşadıklarınızla öne geçtiniz. Böyle bir kazayı ben de yaşamak isterdim." Güldü. "Dün akşam" dedi "benle ilgili yazınızı bir kez daha okudum. O yazınızda "Uzaklardan gelip gemini sarsan dev dalgalar var ya, işte ben o dalgalardan biriyim" diyorsunuz. Allahaşkına bir daha böyle yapmayın" dedi... Gülüştük...

Akşamüstü evden ayrılırken" Size bir mektup yazmıştım" dedi. Mektubu uzattı. Uzakyol Kaptanı'nın içten yazılmış mektubunu okuyacaksınız şimdi. Bu mektupta hepimiz için çıkarılacak dersler var.

Siz bu mektubu okurken Kaptan, büyük denizlerin birinde dev dalgalarla boğuşuyor olabilir. Ben, tabiî o dev dalgalardan biriyim yine... Böyle olmak zorundayım. Kaptan mektubunun sonunda "tüm insanlar dost olsun" diyor. Bütün insanlar dost olamadı. İşte bundan ötürü Kaptan, sen uzak denizlerde mutluluğu arıyorsun, işte bundan ötürü ben gökyüzünde patlayan dalga oluyorum....

Biz bu koşullarda mutlu olamayacağız Kaptan. Bunu bil. Çünkü bizim karakterimiz bu. Biz karakterin yarattığı trajediyle yok olduğumuz yerden yeniden mücadeleye başlayacağız... dostluğun... kardeşliğin kurulduğu bir dünya için... "Döneklerin" acıttığı iç dünyanda direngenliğin pırıltısını gördüm çünkü. İşte ben, bunun için... direngenliğin için "İnsan en büyük varlıktır" dediğin için seviyorum seni.

Cengiz GÜNDOĞDU

Aziz Dostum,

Önce, şu andan başlayalım. İsmi karışık, karma karışık tıpkı hayatımız gibi bir yazı türü olsun. Şimdiden affınıza ve hoş görünüze sığınıyorum.

Bir deniz adamının meşakkati; O deniz ki, Kızıldeniz, Hind Okyanusu, Japon Denizi, Atlas Okyanusu, Atlantik, Pasifik, Kuzey Denizi, Biskay... daha niceleri azizim. 24 saat bir teknede deniz üzerinde, yıllarca yaşanan bir hayat, fırtınalar, boralar, tayfunlar, hortumlar içersinde. Her seferinde kurtuluşuna dualar ettiğimiz, gecelerin simsiyahında, mehtapların aydınlığında, geminin yattığında denizlerle hiç öpüştün mü Azizim. Telsizcinin aldığı hava raporlarına bakıp iyisine çocuklar gibi sevinip, kötüsüne soğuk soğuk terler dökmek, tayfaların karamsar gözlerini gözlerine diktiği anları yaşamak ne zordur bilir misin dostum. Gecelerin siyahlarında bir yıldız, dost bir yıldız aradın mı? Bir ışık belirtisi bulurum diye ufku dürbününle deliler gibi taradın mı, tek bir martı gördüğün zaman bile için, sevinçle coştu mu, korkunç fırtınalarda bitmeyecek sandığın yollarda, yunusların atlayışını, seninle alay edercesine havalanıp dalışını seyrettin mi. İşte azizim biz Boğaz'a son model arabalarla gidip rakı içemiyor, sirtaki oynayamıyoruz, o masalarda kafayı bulup ucuzundan memleket hakkında nutuklar atamıyoruz, inşaatlarda türküler söyleyip, bir çivi çakıp bir tuğla koyup iki sıva yaparak, süsleyip püsleyip onu bunu kazıklayamıyoruz. Kahvelerde tavla oynarken, ucuz memleket kurup üzerine oturmuyoruz. Bir telefonla milyarlar vurmuyoruz. Akşam oldu mu rakıyı açıp bacakları uzatıp, yarın kimleri kazıklayacağız hesapları yapmıyoruz. Biz okyanuslarda üç kuruşa çalışıp, bu seferden de sağ kurulduğumuza dua ediyoruz. Bütün dünya bizim için dost, kardeş. Azizim zira biz bir limana ulaşabildiğimiz zaman, bütün dünya denizcileri Avrupalı'sından Afrikalı'sına kadar aynı yerde aynı hisleri taşır kol kola gezer, insan sevgisinin yüceliğini tadarız. O büyük simsiyah denizlerde milliyet ayırt etmeksizin birbirimizin yardımına koşarız, Azizim.

O denizlerde hangimiz gemimizin bir ışığını görsek, yıllar yılı kaybedilip bulunmuş bir dostluk duygusuyla seviniriz. İşte Azizim, neden bazı insanlar rahatlarından,

rahatsızlık duyuyorlar da bir lokma yemek için zehirli oklarına sarılıyorlar, anlamak mümkün mü, pardi herkes insandı.

Aziz dostum, öyle ki; hele hele Türk deniz adamı, garip gözleri buğulu, milletinin ihtiyacını taşıyan yedi düvelde Türk bayrağını gösteren, ama yaşlı eski ticari gemilerde canı pahası çalışan, sahipsiz, bakanlıksız, sendikasız, korumasız Türk denizcileri dünya denizlerinde mahzun, aynı zamanda mağrur dolaşmaktadır.

Armatörün insafına bırakılmış, yazgısı, geleceği belirsiz derdini anlatamamış kendine özgü içine kapanmış, tüm sıkıntılarını evine bile hisettirmemiş, isyan etmemiş öyle ki arkasında boynu bükük ailesini çocuklarını, yalnız yapayalnız bırakıp, dönebileceği meçhul olduğu halde hep yalnız yapayalnız, ruhundaki tarifsiz fırtınalarla gene kendini o meçhule atmış.

Aziz dostum.

Düşünüyorum da büyük denen dünya benim için o kadar küçük ki, sığamıyorum. Düşünebilen bir beynin, sevgi dolu bir kalbin yanında o büyütülen dünya benim için bir nokta. Kendim için hayıflanmıyorum, boşlukta kalıp içki alemlerinde ahkâm kesen zavallılıklarının bile farkına varamamış gerçek yaşamı hiç tadamamış sözde insanlara aslında acımak gerek. Onlar için söylüyorum.

Gerçekten yaşamak, çaresizlik içerisinde de olsa, bence umutla, yön bulabilmektir Azizim. Edebiyatın bir kuru öykü olmaması gerekir, gerçek yaşamı, yaşanan gerçeği yazmak gerekir. Yoksa yalan alemini yazmak ne verir topluma. İşte gerçeği yaşamış, kaleme dökmüş bir YAŞAR KEMAL gene tekrar ediyorum, kendim için değil, kendime acındırmıyorum. Zaten ben bu işkencenin esiri, ayrılamaz bir efsunuyum. Azizim ben bunları bir nebze ta ki Galatasaray BACIM'da, yıl 1962'de gece yarılarından sonra çoğu edebiyatçı sanatkar, tiyatrocu arkadaşlara önce gerçeği yaşamak gerektiğini defalarca söyleyip tartışmışımdır.

Azizim. Yaşar KEMAL gerçeği yaşayıp, kaleme dökebilmiş. Ya, binlerce Yaşar KEMAL'ler daha beterini yaşayıp da kaleme dökememişlerse, bunların, acılarını faniye götürüp gömmeleri, dostsuz ve sessizce göçmeleri daha kutsal oluyor mu? Azizim, kaleme dökebiliyorsan boşalabiliyorsun milyonlarca insanla dertleşiyor, sıkıntılarını onlara da yansıtabiliyorsun ve bir nebze rahatlayarak yaşamına devam ediyorsun. Bence, bu bir anlamda egoizim, ancak gerekli, kabul ediyorum, ya bizim gibiler kalemsizler ne yapıyor, düşünebiliyor musun.

Azizim, çocukluk; gençlik yılları... Bir çocuk var, (EMECEN) denir. Çıplak, ocak başında, pöstekiye yatırılıp, ağzına bir bez içersinde, ekmek ıslatılıp, akşama dek emzirilen... Doğum bir orman köyü, ÇUKUROVALARDAN DA beter en şiddetli kışların hüküm sürdüğü, ocağa atılan odunla ısınılır, çıra ışığıyla aydınlatılır, karların camsız açıklardan evi doldurduğu, esen fırtınanın yorganını kaldırdığı evler, ayağına bir çarık bulduğu zaman sevindiği günler, güneş doğmadan, yaşlısı, genci, çocuğu, bir çorbayla çorak tarlalara güneş batıncaya kadar en ağır ve ilkel koşullarda çalışıp biterek döndüğü yerler. Aziz dostum, sen hiç tarlayı süren kara sabanı gördün mü? Kara sabanın demir ucu toprağa batsın diye 4-5 yaşlarında seni üzerine akşama dek oturttular mı, ekilen tohumu kapatmak için tırmık üzerine ağırlık yapsın diye bir taşla beraber düşmeni önlemek için bağladılar mı? Harmanda 40-50 derece güneş altında sabahtan akşama kadar, başaklardan bugday ayrılsın diye, düven sürdürdüler mi? Geceleri tınaz savurmak için sabahlara dek rüzgarı beklettiler mi? Lastiklerinle km.lerce karda, bir nehirde bir tomruk üzerinde 6 yaşında geçip, bir torbada azığınla kitapların, kilometrelerce uzak ilk okula 6 köyün birleştiği 5 sınıfın aynı odada okutulduğu, bir öğretmenin olduğu, azığın bir yumurta bazlamaç, olduğu yılları yaşayabildin mi. İşte Azizim. Bu çocuğu, böylesini görüp, bu türlü hayatı hiç bilmeyen çocuk, buyruğuna alarak nasıl idare edebilir.

Gençliği... daha sonraları zorunlu büyük şehirler, zaten çocukluğunda yorgun, daha orta okulda, tatil olur olmaz, çalışmak mecburiyetinde bırakılmış, 24 saatin 20 saati, bulaşıkçılık, tuğla taşıma hamallığı bu hamallıktan arkasına vurulan semer büyük, küçüğü olmadığı için işten çıkartılmış. Sonra yol mütahitlerinin beton kalıplarını kazıtmışlar, sabahtan akşamlara dek, komilik, garsonluk, katiplik, marangozluk, geceleri su pompaları bekçiliği, mobilyacılık, daire amirliği muavinliği barış gönüllüleri rehberliği, büfecilik, komisyonculuk, dericilik, denizcilik, firma sahipliği, tüccarlık vs. İfadesi mümkün olmayan bir yaşam. Arkasız, korumasız bir kısır döngü, mutlulukla, mutsuzluğu düşünme zamanını bile bulamamış, hastalanmış on yaşında, bir keten lapasıyla gene hayata dönmüş, ulu yolu yazmış daha o yaşta, hangi yüzyılda yaşadığını unutmuş, atının üzerinde, yelesini tutup rüzgara karşı koşturduğu anlar kendini mutlu saymış, yeni doğan kuzularıyle ocak başında yatmış ve hayat bu sanmış, gençliği bitmiş. Güya büyümüş, maddi zenginliğe heves etmiş, çapınca bunu da elde etmiş, büyük denilen insanlarla yaşamış, meğer küçükmüşler, peşlerinden gitmiş dönekliklerini görmüş. Tebrizli gibi arayışa geçmiş, dünya büyük dediler, medeni dediler o büyük ve medeni denilen dünyaya açılmış. Ancak o büyük denilen dünya onun kalbinden, onun düşünden çok küçükmüş. Azizim.

Aziz Dostum, kitlelere hitabedenler, o kitlelerin rotasını doğru çizemiyorlar galiba. Nasıl çizsinler ki, haklılar kışı Uludağ'da görmüş susamlı fırancalayı fırından, hizmetçi getirmiş. Paris'ten giyinmiş kolejde okumuş, Avrupalarda master yapmış, şömineler karşısında viskisini içmiş, yatlarda sevişmiş, hayal nutukları atmış, fırakını giymiş, idareyi ele almış; o, halk olarak ancak kapısında giydirip yedirdiği uşaklarını hizmetçilerini tanıyor, o zavallı gerçek yaşamı bilmiyor ki, o katırların dışkısından çıkan arpayı ayıklayıp yememiş ki.

İşte aziz dostum, bence en kutsal insan, bu ezgi ve cefa dolu yaşamlarını kendi kalplerine gömerek, kimsesiz, dinleyicisiz kalemi olmayan ve yok olup gidenlerdir. Kanımca ŞAHİKALAR yaratan o büyük önderle birlikte 1938'de en kutsal değerlerimizi de yitirip gömmüş oluyoruz.

Aziz dostum, bu on dakikalık söyleşimi hoş görünüze sığınarak size ithaf ediyorum, bağışlayacağınızı umarım. Saygılarımla. YOL ÇOK UZUN YORGUNUM DOSTUM / SAADETİ, GENE ÖLÜM DE OLSA DENİZDE, BULDUM / BUGÜN VARIM, YARIN YOKUM / DÜNYA SİZİN OLSUN. DİLERİM, TÜM İNSANLAR BİR GÜN DOST OLSUN.

İKİ ÖYKÜ

İsmet KÜR

Adil SALİH

İKİ GÜNCÜK

Akşam... saat 7...

Telefon çaldı.

Hemen ahizeye uzandı... heyecanlı...

– .....

Yüzünden, alçılı ayağın sıkıntısı silindi... Gözlerindeki hastane karanlığı ışıltıya dönüştü.

– Merhaba canım.

– .....

Şimdi yüzündeki acı, ölüm acısından beter...

– Uludağ'a mı?... Hemen mi?...

– .....

– Yarın beni kim çıkaracak burdan?...

– .....

– Güle güle...

Ahizeyi yavaşça yerine bıraktı... Dalgın...

Yüzünde acı bile yok... Dümdüz...

Daracık odanın üstüne üstüne gelen duvarlarına baktı... İlkez görüyorcasına... ve, iki aylık kıpırdanamayışın tüm sıkıntısı, tüm öfkesiyle alçılı bacağını...

Yatağa uzandı...

Bitişik odadan gelen iniltileri dinledi...

Karşıki odadan gelen acılı bağrışları...

Felçli kocasını azarlayan kadının bıkkın, yılgın sesini...

Biraz irin, biraz ilaç kokan havayı içine çekti:

"Hastanede iki güncük daha kalmanın ne demek olduğunu sen nasıl bilebilirsin ki?

GEMİLER GEÇİYOR... UZUNYOL GEMİLERİ

Adam sıkılıyor...

Adam haklı.

Kadın sıkılıyor...

Kadın haklı.

Adam bağırıyor... hemen hemen aralıksız... Kimi zaman acı, kimi zaman öfkeyle...

Haklı.

Kadın: "Sus, bağırma..." diyor, "Hastalar uyanacak..."

Haklı.

Adam sıkılıyor...

20 yıllık felç üstüne, 16 günlük kırık...

24 aylık hasret yürümeye, kıpırdamaya, gülmeye... şöyle bir kavrayıp bardağı kana kana su içmeye... Belki düşünmeye de... hissetmeye... ve umuda...

Kadın sıkılıyor...

Oda, 3.10'a 3.65...

İki karyola... bir başucu masası... dolap... yemek masası... lavabo... iskemle... ucundan bir kavanoz sallanan serum direği...

Tek pencere 40'a 120...

Gemiler geçiyor Boğaz'dan... Uzunyol gemileri. Düdük sesleri yankılanıyor kulaklarda uzun uzun... yangın yangın...

31 yıllık koca... Her koca gibi...

240 aydır... her kocadan farklı...

"Biraz yemek yesen... Haydi, aç ağzını... lütfen...

Adam avaz avaz... öfkeli... yılgın...

"Sus, bağırma... ne var bağıracak?..."

Kadın, öfkeli... bıkkın...

31 yıl...

Herkesin 31 yılından farklı...

Adam sıkılıyor...

Hasretler içinde... umutsuz...

Kadın sıkılıyor... Çaresizlikler içinde... bıkkın...

Gemiler geçiyor... gemiler... uzunyol gemileri.

Işıklar içinde... suskun...

23/24 Şubat 1992
Baltalimanı Hastahanesi

KAR GÜZELDİR

Ladinlerde çoğalan sesiyle rüzgâr
sürüklerken yıldızları ovaya
görkemli dağ doruklarında biriken
kar güzeldir sevgilim

ama çığlık yırtınca gökyüzünü
atlar huylanıp susunca birden
çığ örtünce mezraları
kan davası, yağmur duası, biten erzak
tüten baca, tezkere
çeyiz sandıklarında kokulu sabun
şimdi yalnızca kar.

Yılkıda atlar ince ve beyaz bir ölümle dişediş
faklarda tetik, kuytularda sokulup birbirlerine
ılık ve kederli...

Kar güzeldir sevgilim
hele bir parkta gözlemek
karın çam yapraklarından düştüğünü
uzun boynunu çıkarıp gövdesinden
açarak kanatlarını bir kuğunun
nasıl gerinip silkindiğini.

Bir de ajanslar olmasa
'ölü sayısının artmasından korkuluyor, denmese
dokunduğu yeri yakmasa ateş...

Kar güzeldir sevgilim
bir kucak odun attık mı ocağa
bir kürek kömür... milyonlarca kürek kömür
milyonlarca kazma.

Kapa gözlerini... atlar yürür gibidir
yürek kaslarında, bel ve omuz
- ezerek içindeki sevinci-
doymayı bekleyen yüzlerce ağız
duman, toz, gaz ve yangın
ölümün her çeşitdi.

Ne düşler beş yaşında bir çocuk
dizlerini döverek ağıt tutturmuşsa kadınlar
avcundaki ekmeğe uzanıp
kapmaya çalışırsa küçük kardeşi bir gün
atları mı... kaçıp kurtulmak için
yarınları mı...?

Kar güzeldir sevgilim
seninle bir yokuşu kolkola inmek
bir tepeye elele çıkmak
şımarıp bakışlarındaki sevecenlikten
ışıksız köşelerde usulca
boşalmış sokaklarda bir an

Toprak hiç yarılmasa
kayıp sarsmasa yeryüzünü
ajanslar korkmasa sayının artmasından...

Evler ki uğruna denizleri yitirdik
serüvenlerden caydık, aşkları unuttuk
gezmedik, görmedik, çok şey istemedik
şöyle ihtiyar başımızı sokacak bir dam
sürülmek kaygılarından uzak
iki saksı çiçekle güneşli
duvarlardaki resimlerle bizim

Evler ki dert pişirip aç yattığımız
gülüşlerimizle ak sıvalar
kavgalarımızla çıplak
uzlaşmalarımızla yalancı
kaplumbağalar kadar tutsak
kör ve çıkarcı olduğumuz yaşam ortaklarımız

Evler ki kimine servet
kimine ölüm getirirken bile masum.

Atlar kum çekti asırlar boyu sevgilim
taş taşıdı.
Tenlerinden en duyarlı ürpermelerle
sezerek yıkım öncesini
toynaklarında isyan
gemlerinde köpük
atlar bırakıp gitti şehirleri.

Durmadan artarken sayısal ölü
dağlar dayanmazken sevgilim
kim kaldı atları özleyen... ben.

Sevda bütün renkleriyle bütün yamaçlarda diri
rüzgâr köknarların kalın dallarına sarılmış
uyku pembe bir gölgeyle okşarken yüzümü
yumuşacık gömülürken atlar
ve soğuk sağrılarındaki titreşimle geçerken bedenime
kar güzeldir sevgilim.
güzeldir kar.

17 Mart 1992
Zerrin Taşpınar ŞAHİN

BİR MEKTUP

Özdemir İNCE

İbrahim AKYÜREK

Sevgili Cengiz Gündoğdu,

İNSANCIL'ın mart sayısında, Yakup Şahan'ın "Arthur Rimbaud'nun Komüncülüğü" başlıklı yazısını ilgiyle okudum.

Rimbaud'nun ciddi bir komüncü olmadığını ileri süren, ciddi komüncülük ile onun şiir devrimciliği niteliklerini birbirine karıştıran bir yazı üzerinde tartışmaya girmenin olanaksız ve gereksiz olduğunu düşünüyorum.

Son yıllardakiler de aralarında olmak üzere Rimbaud üzerine yazılmış yüzlerce kaynak kitap varken, elindeki kıt olanaklarla (kendisi yazıyor) şairin konumunu irdeleyen bir yazı ile tartışmanın bir yararı olmayacağını da düşünüyorum.

Yazar, bazı kitaplardan yaptığı alıntılarla kendisine bir bakış açısı kurarak ve Etiemble'ın görüşlerini tartışılmaz gerçekler sayarak, Rimbaud'yu, beni ve öteki Rimbaud sevdalılarını (yazarın tanımı) yargılıyor.

Rimbaud'un silah elde Komün saflarında çarpışmamasının, Komün sonrasında kurşuna dizilmemesinin şiir açısından hiçbir önemi yoktur. Çünkü Rimbaud şiirin Komününü Illuminations ile yaratmıştır.

Yazılarımda ve çeviri kitabıma yazdığım önsözde Rimbaud'nun Komün'e olan ilgisinin altını çizmek istedim. Bu ilginin altını çizerek Rimbaud'yu şair olarak önemsetmeyi asla düşünmedim. Çünkü, büyük şairlikle, şiirsel devrimle, silah elde çarpışmanın ya da hapisanelerde yatmanın doğru orantılı bir bağlantısı olmadığını şiir yazmaya başladığım günlerden bu yana çok iyi biliyorum.

Yakup Şahan'ın şöyle bir cümlesi var (daha başkaları da var) yazısında: "Şimdi böylesine gizemci bir şiirle Komün hareketinin kanla, canla yazılan gerçekliği nasıl bağdaştırılabilir bilemem." Bir şaire böylesine bir gözlükle bakan bir kalemle şiir, şair ve eylemi konularında tartışmaya girmenin bir yararı olmadığı kanısındayım.

Yalnız, bu mektubumun boşa gitmemesi için, Yakup Şahan'a elindeki kıt olanaklarla yetinmemesini, Rimbaud üzerine yayımlanmış onlarca kitaptan hiç olmazsa birkaçını okumasını önereceğim. Hele Pierre Gascar'ın Rimbaud'nun Komün'e olan ilgisini özellikle ele alan RİMBAUD ET LA COMMUNE (Editions Gallimard, 1971) adlı kitabının, Yakup Şahan'ın Rimbaud konusundaki önyargılarını (belki ?) sarsabileceğini düşünüyorum. Ayrıca, "Magazine Littéraire" dergisinin Haziran 1991 sayısında Rimbaud konusunda kendisine yararlı olabilecek bir kaynakça bulabilir.

Bu mektubumu, İNSANCIL'ın yakın bir sayısının uygun bir yerinde yayınlarsanız sevinirim.

Hepinize sevgi ve selâmlar.

ÖYKÜ

BİR SİGARA YAKIMLIK ALEV

Ali BALKIZ

Artık bir yudum rakı daha içemeyeceği aşamaya geldiğinde; hep aynı şeyleri söylerdi bana. Bu söylediklerini herkes duysun isterdi. Üstüne basa basa, heceleye heceleye anlaşılır kılmaya çalışırdı söylediklerini. Söyleyemediğini, anlaşılmadığını sanır, yinelerdi... "tamam Ergin anladım." dediğimde de küserdi. İsterdi ki şamata hep sürsün... Böylece, yalnızlığından, sorunlarından, parasızlığından uzak olsun. Yaşam bir şamatadan ibaret olsun. Hep öyle sürsün. Desin ki bana; "N'aber lan inek... Anımsasana sana nâptığımı... Alnının çatına yumruğu geçirince, sevgilim nasıl da oh demişti. Sana nanik yapmış, elele tutmuş, kanal boyunda yürüyüşe çıkmış, seni çatlatmıştık." Ben de demeliydim ki ona; "Hadi lan oradan... O kız bi kere sana değil, bana pas veriyordu. Başlangıçta senin sevgilindi ama onu elinden almıştım. Hazmedemezdin tabi, ne de olsa delikanlı çocuktun... Ama şu dayağı görüyor musun, gözünü seveyim onun... Nice delikanlıları yola getirmiştir. Yüzünde kaybolmak bilmeyen şu yara izi benim sana yadigarım değil mi, o kız yüzünden... Değerdi doğrusu. O kız için insan değil bir yüzünü, iki gözünü bile verirdi..."

Mutlaka bir yanıtı olurdu.

Karşı yanıt.

Şamata sürer giderdi.

Gerçekte böyle bir şey olmuş muydu?

Yıllarca önce, ortaokulu-liseyi, aynı kentte, aynı caddenin üstünde, karşı karşıya yapılmış, komşu iki okulda, aynı yıllarda okumuş olmamızın dışında, bir tanışıklığımız, ortak bir anımız olmuş muydu.... Bu kadarını yine bu meyhanede, bundan bir yıl önce tanıştığımızda anlamıştık ve istemiştik ki ortak bir geçmişimiz olsun... Bu keyifli öykü kendiliğinden doğmuştu.

Ergin için belki de salt bir şamata konusu olan bu öykü, beni alıp doğduğum, büyüdüğüm kente, lise yıllarına götürüyordu.

Beydağı'nın eteğindeydi kent. Gecekondular dağın beline doğru tırmanmaya çalışıyorlardı. Dağın damarlarından kaynayıp gelen, tertemiz, berrak, soğuk su, gecekonduların önünden, beton kanaldan geçiyor, şehire iniyor, parçalara bölünüyor, kayısı bahçelerini, tütün tarlalarını suluyor, tükenmemişse Fırat'a ulaşıyordu.

Kenti boydan boya geçen ana caddenin üzerine, Şeker Fabrikası, Sümerbank, Renkli Sinema, postane, hükümet binası, oteller, bankalar, mağazalar, camiler, okullar va kışla dizilmişti. Arka bahçeler hep kayısılıktı. Öteki yapılar ve sokaklar kayısı bahçelerinin aralarına serpilmişti. Her evin bir eyvanı, hayatı, avlusu, kuyusu, tandırı, asması ve dutu mutlaka vardı.

Babam bu ara sokaklardan birinde küçük bir mahalle fırının dört ortağından biriydi. Öteki ortakları gibi o da bu fırında çılışıyordu. Kasada duruyor, satış yapıyordu. Ne de olsa hesabı kuvvetliydi. Öteki ortaklardan biri hamurcu, biri tırnakçı, biri de pişiriciydi. Zaten başka kimseye gereksinmeleri de yoktu. Bir mahallenin yarısına yetecek sayıda pide ve lavaş pişirmek için bu kadar işçi çoktu bile. Yeter ki mahallenin öbür ucundaki rakip fırın, kendi bakkallarını müşterilerini kapmasın... Kendi ekmekleri o fırının ekmeğinden daha taze, pişkin, susamlı ve gramajlı olsun... Hatta olanaklı ise, pasta gibi olsun, çikolatalı olsun...

Bu dört ortak, bana sık sık hesap yaptırırlar, bir çuval undan kaç tane ekmek çıkacak diye sorarlar, ben hesap yaparken gelir başıma üşüşürler, çıkan sayıları asla beğenmez, oflaya puflaya işlerinin başına dönerlerdi. Çıkan sayıyı beğenmese de babamın benimle övündüğünü, gönendiğini sezer, bakkalardan haftalık hesapları toplamaya sevinçle giderdim.

Her akşamüstü, akşam ekmeğini almaya tapucunun kızı Nergiz de gelirdi. Onun geliş saatinde fırında olmaya özen gösterir, ekmeğin en pişkinini onun için seçer, eli yanmasın diye gazetenin arasına kor, yüzüne bakar, gülerdim. Babamgil anlayacak diye de ödüm kopardı. Çarşıya bakkala her gidiş gelişte evlerinin önünden geçer, onu görmeye çalışırdım. Pazar günleri evlerinin karşısındaki arsaya arkadaşlarımı toplar, top oynar, tülün arkasında mı acaba diye merakla bakar, ayağımdaki topları hep kaptırırdım. Abimiz yaşındaki Şimşek Mustafa, topu Nergizgil'in camından içeriye şutlayınca, kayısı sergisinin üstüne yağan dolu taneleri gibi kaçışmış bir daha da bu arsaya dönmemiştik.

Babası, Nergiz'i fırına da göndermiyordu artık.

Onu görebileceğim tek yer okul yoluydu.

Okullarımız karşı karşıyaydı. Şimdi anlıyorum ki Ergin de o okulda okuyordu.

Aynı saatlerde zilimiz çalıyordu. Teneffüsler aynı saatte. Paydos aynı... İkimiz de lisedeydik...

Evden erken çıkıyor, kayısı bahçelerinin arasından koşarak geçiyor, kancık köpeklere taş atıyor, çeşmelerde sitillerine su dolduran gelinleri görüyor, aceleyle okul yoluna çıkıyor, onun gelmesini bekliyordum. Koltuğumun altındaki kitaplarım, defterlerim eziliyor, sabah erkenden kavrulan leblebinin buharı ve kokusu caddeye yayılıyor, oradan aldığım leblebili şeker avucumda eriyor, o hâlâ gelmiyordu. Zilin sesini duyar duymaz, okula koşuyor, teneffüslerde pencereye çıkıyordum. Şu iki okul arasındaki ana cadde ve bu caddenin iki yakasına dizilmiş selviden duvar, sanki ben onu göremeyeyim diye vardı. Bir gece gelip, pencerelerimizin önünü kapatan o selvileri kesmeyi kaç kez aklımdan geçirmiştim.

Sıra arkadaşım Metin, arkadan saçımı başımı çekmese, Nergiz'i görmeye çalışmaktan vazgeçmeyecek, sınıfa asla dönmeyecek, öğretmenin geldiğini anlamayacaktım. Ders başlıyor ama, ben derste değilim ki... Nergiz'le aynı sınıftaymışız güya... Şurada, önümdeki sırada Nurten'in yanında oturuyormuş... Saçları sıramın üstüne düşüyormuş... Öğretmen tahtaya yazı yazarken, dönüp arkaya, bana bakıyormuş... Gizliden gizliye gülerek; "Terbiyesiz, niçin saçlarımı elliyorsun?" diyormuş...

Paydos zili çalar çalmaz, fırlayıp yine yoluna çıkıyorum. Onun okulundan boşalanlar, benim okulumdan çıkanlar... Kızlar, oğlanlar, öğretmenler, simitçiler, şekerciler, at arabaları, faytonlar, bisikletler, taksitler... Nerede o?

Bu kitapçı dükkanının önünde bekleye bekleye, vitrindeki bütün kitapların adlarını ezberledim neredeyse. "Senin için indirim yaparım, diyerek; 'Cemile'yle, 'Bir Filiz Vardı'yı elime iliştirdiğinde yaşlı kitapçı, spor kolu için babamdan yalvar yakar aldığım paraların hepsi gitmişti. Bir hafta sonra da tütün fabrikasının önüne, Cemile'yi aramaya gitmiştim. Mahallede her gördüğüm kızı Filiz sanıyordum. Aslında Cemile de, Filiz'de, Nergiz'di. Nergiz her ikisiydi... Hayır, Nergiz yalnızca kendisiydi. O hiç kimseye benzemezdi. Ayrıca ben onu kimselere vermezdim.

Artık kitapçının önünde durmuyor, bir iki dükkan aşağıda Sazcı Cafer Dayı'nın dükkanının önünde dineliyordum. Herkes beni ders çalışıyor sanırken; sabaha dek, kaç kez kağıt değiştirerek yazdığım şu kısacık mektubumu, şu iki dizelik şiirimi ona nasıl verebilirim? O, acaba alıp defterinin arasına, cebine, koynuna nasıl koyabilir diye düşünürken; birden kendimi yerde buldum. Kitaplarım sağa sola saçıldı, ağzımdan burnumdan kan geldi. Bir dahaki sefere daha kötü yaparlarmış... Böyle dediler. Kaçarlarken onlar, tanıdım birisini... Yanar döner elbiseli, dana yalamış saçlı...

Üç gün evden dışarı çıkamıyorum, okula gidemiyorum. Utancımdan kimsenin yüzüne bakamıyorum. Babama, "yukarı parktaki çakallar dövdü beni" diye yalan söylüyorum. Ortaklarını da alıp, parkı basmaktan sözediyor babam. Annem ağlayıp, yalvarıp engel oluyor. Beddua ediyor.

Üçüncü gün Metin geliyor. Ben utanıyorm. O, şaşırıyor, üzülüyor, kızıyor, küfür ediyor. Küfür ediyoruz. Plan yapıyoruz. En azından on kişi olacağız. Üç alacağız, mahvedeceğiz... Belki Nergiz'i de kaçıracağız.

Paydos zili çalar çalmaz, Nergiz'in okulunun ününde mevzileniyoruz. Dana yalamış saçlı ve arkadaşları çıkar çıkmaz üstlerine uçuyoruz. Tornavida, bıçak, sopa, düdük, polis... Nergiz gördü mü acaba, uğruna nasıl da aslanlar gibi dövüştüğümü?...

Sinemalarda Muhterem Nur var. Neriman Köksal, Filiz Akın, Fatma Girik, Türkan Şoray... Bunlar güzel kızlar... Aysel Tanju, Mine Soley, Özcan Tekgül ise; kötü kızlar... Oruspular...

Nergiz; hep Filiz Akın'ın arkadaşı oluyor, arasıra da Fatma Girik'in... Aysel Tanju beni baştan çıkartmaya çalışıyor. Çıkar mıyım?

Cuma günleri sinemalar bayanlara. Kentin bütün kızları, kadınları bugüne özenle hazırlanıyorlar. Evin küçük oğlanları, gidip biletleri önceden alıyorlar. Kızlar önce kuaföre gidiyorlar. Kuaförlerin kapısında, camında, manikür, pedikür, mizampili yazılı... Ne demekse... Orospuluktan yana şeyler değil herhalde... Nergiz de gittiğine göre... Sonra da terziye gidiyorlar. Tüccar-Terzi-Taylor... Ne demekse... Orospuluktan yana şeyler değil herhalde... Nergiz de gittiğine göre... Sonra yollara düşüyorlar. Kol kola, ikişerli, üçerli, ardarda yolun bu yanından, o yanından, Renkli Sinema'ya doğru usul usul akıyorlar... Gözleri gizliden gizliye oğlanlarda. Nergiz bana baktığını hiç belli etmiyor. Ama ben anlıyorum. Yanındaki kızı nasıl da dürtüyor, dirseğiyle. Beni gösteriyor... Film saat ikide başlayacak. Sümerbank basmasından çiçekli fistanları yelde savrulurken kızların; şoförler, kopuklar laf atıyorlar. Kızlar dönüp bakmıyorlar bile. Kıvırta kıvırta, gülüşe gülüşe gidiyorlar... Biz oğlanlar da artlarında... Birbirimize sevgililerimizi gösteriyor, kiminki bu hafta daha güzel, onu yarıştırıyoruz. Siyah önlükten çıkıp, bu çiçekli fistanları giyince, saçlarını bellerine salıp, savurunca, tanıyamıyoruz neredeyse...

Onları sinemanın kapısına dek götürüyoruz. Orada, beklemiyor, yığılmıyor, ayıp olmasın diye, devam ediyoruz yolumuza. Geçerken afişlere bakıyoruz, göz ucuyla... Renkli, cinemascop, Raj Kapor-Nergis-Avare...

Film bitinceye, sinema dağılıncaya, kızlar yeniden caddeye çıkıncaya dek, ne yapmak gerek? Bu vakit nasıl geçer?...

Önce lahmacuncuya gidiyoruz. Antep işi. Bu kez hesapları kesinlikle ben ödeyeceğim. Bunun için kaç gündür para biriktiriyorum. Her keresinde, sanki param varmış gibi, hesabı gerçekten ödeyebilecekmişim gibi elimi cebime atıp, yalancıktan yelteniyor idiysem de, Metin bırakmıyordu sonunda. Paramın olmadığını bildiği halde, bu numaramı anlamamış gözüküyor, sonunda hesaplarımızı o ödüyordu. Durumu geçiştiriyor. Rahatlıyor, ama içten içe de üzülüyordum.

Nergiz, Ben, Metin ve Nurten, pastaneye gitmiş olsaydık... Hükümetin karşısındaki İmren Pastanesi'ne...

YABANCILAŞMA

Sis
Selvileri tülüyle saran gri ışık
yolları gizleyen
görünmez kılan yüzleri

Sonu gelmeyen yanılsama
Aramıza yığdığımız uzaklık
Yabancılaşma

Cemile ÇAKIR
Aralık 1991

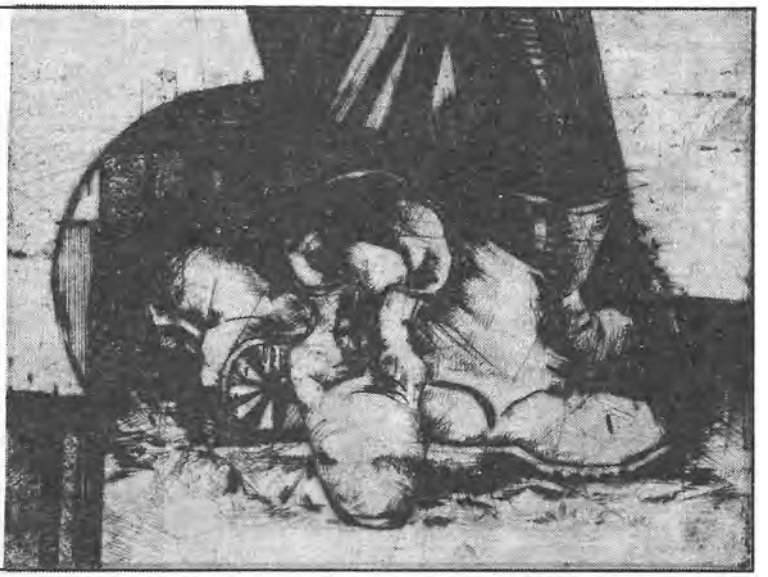

Memet GÜRELİ

Pasta yemiş, limonata içmiş olsaydık. Param olmadığı halde, hesabı ödeyecekmişim gibi davransaydım yine... Metin de; madem ki o kadar çok istiyorsun, öde o halde, deseydi... N'olurdum?... N'apardım?... Pastaneyi, okulu, fırını, kenti bırakır kaçar mıydım? Bir daha ardıma dönmez, gider miydim?... Nergiz ne derdi? Nurten güler miydi?... Hayır, Metin bunu yapmazdı. O beni de ailemi de tanıyordu. Kızların yanında öyle bir duruma düşürmezdi. O benim arkadaşım. Birlikte ders çalıştığımız, sınavda kopya çekip, bahçede birlikte gezdiğimiz, beraber kız sevip, birbirimiz için dövüştüğümüz, annelerimizin pişirdiğini kapışırcasına yiyip, top oynamaya beraber gittiğimiz Metin, yapmaz bunu bana... Kızların yanında beni madara etmez...

Önümüzdeki lahmacunlar biter bitmez, garsona, hesap, diyorum. Aldırmıyor, Metin. Hesap geldiğinde nasıl olsa kendisi ödeyecek. İkimiz de alışığız buna... Ben isteyeceğim, o ödeyecek... Bu hep böyle oldu. Kaç cumadır böyle.

Garson hesabı uzattığında, atılıyor yine benden önce garsonun eline. Öbür arkadaşlara da izin vermiyor. Ama benim param var, gerçekten ödemek istiyorum bu kez. Ben de onun eline sarılıyorum. Ama o da o denli sertleşiyor... Benim hâlâ yalancıktan davrandığımı sanıyor. Hesap pusulası ikimizin elinde kırışıp, buruşup, küçülüyor.

Anlıyorum ki, bu yol, yol değil. Alamayacağım hesap pusulasını onun elinden. Atıyorum elimi kendi cebime, çıkarıyorum paralarımı. Kağıt paralar... Savura savura, sallaya sallaya, Metin'e, öteki arkadaşlara göstere göstere uzatıyorum garsona... Metin'e bakıyorum, önce şaşırıyor, sonra seviniyor. Hesap kağıdını bana uzatıyor. Kapıdan çıkarken de, özenle taradığım, her telini sıraya koyduğum saçlarımı darmadağın ediyor...

Doğruca Şıra Pazarı'na gidiyoruz. Buğday Pazarı, Saman Pazarı, Bakırcılar Çarşısı, İskarpinciler, Yemeniciler Çarşısı... İşçiler, ustalar, müşteriler, alış veriş, hal hatır, dövüş kavga... Geçmiyor vakit. Tükenmiyor zaman. Park'a çıkıyoruz. Luna Park, Çay Bahçesi, Fıskiyeli Bahçe... Kumarcılar, esrarcılar, döner tabla, giden ağam gelen paşam, dövüş kavga küfür, Saka Şükrü'nün Oğulları, kızlar karılar... Geliyor o an...' The end' diyor perde. Bitiyoruz sinemanın önünde. Sanki biraz önce öteki yana doğru gidiyorduk da, geri döndük gibi. Yolumuz düştü işte. Denk geldi.

Sinemadan çıkan bütün kızlar ağlıyor. Kadınlar ağlıyor. Belli ki Raj Kapor'la Nergis çok sevmişler birbirlerini. Sevmişler ve kavuşamamışlar... Kaderimiz... Yürünmez bunların ardından... Hadi herkes kendi evine. Bakın bakın, Fizikçi Meltem de aralarında... O da ağlıyor... Yarınki yazılıda görürsünüz bize neler yapacağını.

Sigaraya o yaz başladım.

Üç-beş yıl öncesine dek de değiştirmediğim sigara kalmadı.

Çok hatır saydım. Çok arkadaşım oldu, çok dostum. çok konuk ağırladım. Çok hesap ödedim. Ama Metin'in hesabını bir kez... Nergiz'in hesabını, hayalen de olsa bir kez... Ona o gün yazdığım ve bir türlü veremediğim şiir hâlâ belleğimde. Şöyle yazmıştım:

YARİN YANAĞINDAN BİR BUSE ALMAK;
YANGIN YERİNDEN
BİR SİGARA YAKIMLIK ALEV ÇALMAK GİBİDİR.

Aynı dizeyi, yeniden, sanki ilk kez, yeni baştan yazıyorum.

Yüksek sesle okuyorum.
Şaşıyor Ergin. Şaşırıyor. Şaşakalıyor.
Yinelememi istiyor.
Sonra da soruyor, bütün gücünü toplayarak;
"Nereden biliyorsun sen bu şiiri?"
"Nereden mi biliyorum?"
"Evet nereden-..."
"Çünkü ben yazdım."
"Sen mi?..."
"Evet ben."
"Hayır ben."
"Hayır ben."

Mart 1992

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

16 Mart Pazartesi

Soğuk bir gecenin ileri saati... Sessizlikte sana yazıyorum sevgideğer yol arkadaşım... Belki kar yağar bu gece. Hava çok soğuk. Eve gelirken üşüdüm... döndüm. Böyle soğuk gecelerde sobanın başında oturmayı seviyorum. Az önce sobanın başında otururken bir haftadır hep sevindiğimi düşündüm... Bu toplumda... bu toplumda... bu kaçgun döneminde tam bir hafta durmaksızın sevinmek... Az iş değil bu... küçümsemeyin...

Nasıl sevindim onu anlatayım şimdi. Bir arkadaşım var. Pek severim. Bir tartışma yüzünden arkadaşlığımız bitecekti... Tartışmalı... çekişmelidir benim arkadaşlığım. Bilirim, zordur böylesi, hınk deyici... başsallayıcı olmadığım için. Üstelik ilkelerim var, diretir dururum... Tam söylersem, civcive... bülbüle benzemem. Ehlileşmemiş... vahşi bir yaratığım ben. İşte bu yüzden biraz zor benle arkadaşlık... Dahası var. Yıllar önce bir söyleşide söylemiştim. Dört padişahlık yer isterim arkadaşımın iç dünyasında... Canım isterse yan gelip yatayım... canım isterse, dörtnala at koşturayım. Ne güzel değil mi... gel keyfim gel.

Gülüyorum şimdi. Bir çuval keçiboynuzuyum ben, buna gülüyorum. Bütün bunlardan sonra anca bir damla bal alabilirsin benden.

Bıkmış arkadaşım. Nedir bu filan diye diklendi. Bir soğukluk girdi aramıza. Onca emek boşa gidecek. Üzüldüm... Tam bundan böyle görüşmeyiz... bir yerde karşılaşsak bile ben yüzümü astırırım derken, hop diye karşılaştık... Tartışa çekişe asık yüzle konuşurken... ikimiz de arkadaşlığımızın sürüp gideceğini hissettik... barıştık... Sevindim. Bu sevincin üstüne Betül Çotuksöken'in Felsefi Söylem Nedir? adlı eserini okumaya başladım. bu eserin... Betül Çotuksöken'in yaratıcılığının beni sevindireceğini biliyordum. Öyle oldu... Burda durmadım. Biraz daha sevineyim dedim. Brecht'in eserlerini çıkardım. Bir ordan, bir burdan okumaya başladım... Brecht hep sevindirir beni...

Bir haftadır böyle yaşıyorum... Beni neyin sevindireceğini biliyorum. Arayıp buluyorum beni sevindirenleri... Siz de öyle yapın. Şurdan burdan gelen tatsız... can sıkıcı durumlara direnebilmek için, sizi sevindirenleri arayın. Sistemin dışında ama. Sistemin sevinçleri insanı uyuşturur... edilginleştirir çünkü. Sizi, siz olmaktan çıkarır, vitrin nesnesi yapar sistemin sevinçleri... Alıştırır. Her şeye sevinen, sevinmek için seçim yapmayan yıldır pıldır biri olursunuz. Sonra bir bakarsınız... alıştığınız için hiç sevinemezsiniz. İşte ondan sonra" gibili" hayat başlar. Sevinmezsin de sevinir gibi yaparsanız. Size dünya tatlısı derler.

Sakın böyle dünya tatlısı... gibili yaşayan biri olmayın. Acı olun... dünya acısı... Sevinci sistemin dışında arayın. Bilirim, size bencil diyecekler. Desinler. Aldırmayın. Siz sistemin istediği gibi yıldır pıldır biri değilsiniz.

Şunu unutmayın. İnsan bencildir aslında. Bencil olmasaydı ateşi bulmazdı... tekerleği bulmazdı. Dünyayı yeniden yaratmazdı rahat yaşamak için.

N'oldu, başka benciller üste çıktı, insanî yaratıcılığa el koydu. Dostluğu, sevgiyi, aşkı yerlebir etti. İnsanı nesne derkesine düşürdü. Şimdi bencil olmanın tam zamanı. İnsanî yaratıcılığımızın ürünlerini istiyoruz... Rahat yaşamak istiyoruz. Sevmek... sevilmek istiyoruz... temiz hava, temiz su, temiz deniz istiyoruz. Bu dünya bir takım kalantorların, bir takım alikıranbaşsenlerin değil... bizim. Bencil olmalıyız.

Hep söylüyorum. Yanılsamalı bir dünyada yaşatıyorlar bizi... Tam kardeşlik... eşitlik derken, milliyet yanılsamasını çıkardılar karşımıza. Bakın, ne diyor Brecht, "Kimilerine göre Hui-yeh'in birçok ulusları ezmiş olması, milliyetçiliğin bu uluslar açısından yararlı sonuçlar doğurmasını, başka bir deyişle Hui-yeh'in devrilmesini sağlamasını gerektirdi. Meti ise bu görüşü onaylamayarak şöyle dedi. "Bu uluslar Hui-yeh'in boyunduruğundan milliyetçilik yoluyla kurtulursa, o zaman kendi efendilerinin boyunduruğuna girerler. Büyük efendilerin milliyetçiliği yalnızca büyüklerin işine yarar. Yoksulların milliyetçiliği de yine büyük efendilere yarar. Milliyetçilik, yoksul insanların içinde var olmakla iyiye dönüşmez, tersine tümüyle saçmalaşır."

Brecht'i yanılsamalı dünyayı kırdığı için seviyorum.

17 Mart Salı

Geçen gün konferanslarımdan birinde, dinleyenlerden biri "Bu, sizi ikinci dinleyişim. Her şeyi yıkıyorsunuz konuşmalarınızda. Amacınız ne... kimsiniz... nesiniz siz"dedi... Söylenen doğru. Meta sisteminin diliyle beynimizde oluşturulan tutamakları yerlebir ediyorum. Tabiî bu rahatsız ediyor insanları.

Sistem, bizim insanî varoluşumuzu önlüyor. Biz insan değiliz sisteme göre... üzülen... sevinen... korkan...

yemek yiyen... seven... sevilen insan değiliz. Nesneyiz sistem için. Bizi rendeliyor... törpülüyor... boyuyor ...cilalıyor ...içimize, sisteme göre azıcık üzüntü, azıcık sevgi, azıcık korku koyuyor... hadi yaşayın nesneler dünyasında. işte bundan ötürü, seven... ama sisteme göre sevmeyen... üzülen, ama sisteme göre üzülmeyen, korkan, ama sisteme göre korkmayan bir insanı hemen yadırgıyoruz. Sisteme göre davranmayan insana, zıpır, züppe, deli, sekter diyoruz. Rahatlıyoruz. Ben, deli, zıpır, züppe, sekter değilim diyoruz. Sisteme göre, sistemin zincirlerinde yaşıyoruz.

Bakın şimdi sistem nasıl yaşatıyor bizi. Erzincan'da deprem. Yüzlerce insan öldü... yüzlerce insan yaralandı. İnsanı üzen, insanın iç dünyasını burkan bir tatsızlık... Sistem n'apıyor. Hepimizin benzer biçimde üzülmemizi istiyor. Sistem, üzülmemiz için, klasik müziği kullanıyor. Hadi üzülün diyor...

Düşünelim. Klasik müzikle üzülmek de nerden çıkıyor. Nasıl üzüleceğiz klasik müzikle. İşin bir yanı da şu. Üzülen insan ille de klasik müzik mi dinleyecek.

Burda yapılmak istenen şu. Üzülen insanları benzer davranış kalıbına sokmak. Üzüntünün ideolojik kullanımı... Şöyle davranırsan üzüleceksin... üzülmüş sayılacaksın. Hayır dersen, ben böyle üzülmeyeceğim, ben şöyle üzüleceğim dersen, zıpırın, delinin, züppenin, sekterin birisin.

İşin bir başka yanı daha var. Üzüleceksin diyorlar. Hayır. Üzülmeyeceğim ben. Bir sarsıntıda yıkılan çürük binalara sinirleneceğim. Neden sinirlenmemi... hiddetlenmemi... kızmamı istemiyorsunuz... Neden Türkiye'de birçok kentin deprem bölgesinde olduğunu söylüyorsunuz... neden korkmamı... kaygılanmamı... uykumun kaçmasını istiyorsunuz.

Kimi sorular canınızı mı sıkacak yoksa...

Sistem böyledir... meta sistemi... rendeler... türpüler... boyar... bir de cila sürer. İçimize de duygu koyar. Gerekirse "Hadi üzülün"der. Alışmışız zaten. Klasik müzik duyunca üzülürüz... olayın çizgisi biter... "Üzülmeyin artık"der "sevinin şimdi" hop hop türkü söyler süslünün biri, seviniriz. Böyle boşaltır içimizi meta sistemi. Söz gelimi, meta sisteminin merkezi A.B.D'de şeref kavramı yok. "Şeref motiflerinin Amerikan kanunlarında yeri yoktur. (...) Hakaretin gerçek anlamda bir inciltme olarak değerlendirilmesi söz konusu değildir." (Modernleşme ve Bilinç. P.L. Berger. B.Berger. H Keliner. Türkçesi. Cevdet Cerit. Pınar Yayınları. İstanbul 1987).

Amerikalı incinemiyor. Meta sistemi, incinmeyi... şerefi kökünden söküp atmış. Peki n'apacak hakarete uğrayan... incinen. "Hakarete uğradığı iddiasında olan bir taraf maddi zarar gördüğünü işaret etmek zorundadır." Amerikalı maddi zarar görmemişse incinemiyor. Yok, "incindim... kırıldım" diye tuturursa nörotik, aşırı duyarlı diye dışlanıyor.

Biz de yavaş yavaş Amerika'ya benziyoruz. "İncindim... kırıldım" diyene "Bırak şimdi bunları" diyoruz. İncinmeye... kırılmaya gerilerde kalmış bir değer diye bakıyoruz. "O kişi beni incitti... kırıldım" diyene nörotik... aşırı duyarlı diyoruz. Meta sistemi, incinmeyi... kırılmayı kabul etmiyor. Meta sisteminin dili, incinen... suçlanan insanı dışlıyor. Bundan sonra sıra şerefte... meta sisteminin dili, şeref değerini söküp atacak insandan. Konuşacak... yazacak sistemin yazarı. Şeref diyecekler... köylü toplumun... geri toplumun değeridir. Çağdaş toplumda... çağdaş insanda şeref yoktur.

Tam burda uzlaşma giriyor gündeme... Yüksek insanî idealler için mücadele edenlerin kumpasçı, yoz... kaçgun döneminin ilkesiz, biçimsiz, özü boşaltılmış... insanî anlamda boyutu sıfır insanlarla uzlaşmaları isteniyor. İnsanî idealler için mücadele eden uzlaşmaya karşı çıkıyor. Uzlaşmacı, insani idealler için mücadele edeni aşırı duyarlı... sekter diye suçluyor. İnsani idealler için mücadele eden "Valla billa aşırı duyarlı değilim... sekter değilim" diye çırpınıyor, ama uzlaşmacılar dinlemiyor.

Çağdaşlaşıyoruz ya, gidiş burda durmayacak. Yarın öbürgün "şerefli" diye suçlanacak insanî idealler için mücadele edenler. "Bırakın onu, şereflinin biridir o" denecek... Bakalım n"olacak o gün. İnsanî idealler için mücadele eden, belki "Valla billa şerefli değilim" diye çırpınıp duracak.

Kaçgun döneminde ortaya çıkan bu uzlaşmacıları Serol Teber şöyle tanımlıyor. "Bunlar ne kendi mantıklarında tutarlı bir bütünsellik oluşturabilmekte ve ne de geleneksel (ve diğer) kültürlerle uyumlu bir harmoniyi sürdürebilmektedirler. Sonuçta çok kez eklektik deforme "modernleşmiş" kişilikler ortaya çıkmaktadır."

Serol Teber'e göre böylesi kişilerin öz yetenekleri, amaçladıkları toplumsal, kültürel konuma gelmelerine yetmiyor. Bu yetersizlik yüzünden böylesi kişiler, militarist, fanatik, kurnaz, komplocu, insanî değerleri yerlebir edici oluyor.

Böylesi insanlar, meta sisteminin kültüründe... meta sisteminin diliyle, uzlaşma uzlaşma diye insanî değerleri çiğniyor. Burda durmuyor. insanî değerlerin çiğnenmesine karşı çıkan, bu konuda uzlaşmaya yanaşmayanları, aşırı duyarlı... sekter diye suçluyor. Kaçgun döneminin deforme kişileri, ilkeli, direngen insanları... insanî değerler için mücadele edenleri "N'olacak, köylü kafalı şerefliler" diye meta sisteminin diliyle vurmaya hazırlanıyor.

18 Mart Çarşamba.

Serol Teber, "karmaşık bir dönemde, eleştirel insan aklı kendisini günlük yaşama nasıl yansıtacak?" diye soruyor... Meta sisteminin kültüründe deforme olmamışsak... meta kültürünün diline tutsak değilsek bu sorunun yanıtını ciddi bir şekilde düşünmek zorundayız. Şimdi burda günlük yaşamın sistemin kültüründe bizi nasıl şaşırttığını anlatacağım.

Bir örnek. Geçen gün bir toplantıda konuşuyordum.... Cumhuriyet Gazetesi için yapılan toplantıda. Uzlaşmaya karşı çıkmıştım. Konuşurken dinleyenlerden biri sinirlendi, ayağa kalktı. Elini kolunu sallaya sallaya bana bağırdı. Bu kişiyi böylesine sinirlendiren... kızdıran neydi... Söyleyeyim. Bana kızan... sinirlenen kişi "Sen kendi fikrini söylüyorsun" diye bağırıyordu. "Kendi fikrimi" söylemem o kişiyi son derece sinirlendirmişti. Meta sistemi, kültürüyle günlük yaşamı böyle oluşturuyor. İnsanlar, yanlış bile olsa kendi düşüncelerinin değil, meta sistemi otoritelerinin... uzmanlarının düşüncelerini söylüyor. Otoritenin. Uzmanın düşüncesi mutlak doğru kabul ediliyor.

Moles bu duruma şöyle diyor. "Kültür, artık bilmeye değil "kimin bilmesi gerektiğini" bilmeye dayanıyor". (Abraham A. Moles. Kültürün Toplumsal Dinamiği. Çev. Nuri Bilgin. Ege Ünv. Ed. Fak. İzmir. 1983) Moles'ün dediği gibi her konuda bir uzman var. Bizim yapmamız gereken bu uzmanı bilmek. Sistemin istediği bu. Sen düşünme... düşünce üretme diyor sistem. Benim uzmanlarım var. Bir sorununun varsa, uzmanıma git. Böyle bir toplumda biri çıkıp da kendi düşüncesini söylerse, orda kızgın bir fırtına esiyor.

Düşünün, ben, kendi düşüncemi söyledim diye suçlandım. Öyle ya, uzmanlar... otoriteler varken bana ne oluyor. Sisteme göre benim önceden bir uzmana gitmeli, "Efendim, şöyle bir sorun var. Ben bu sorunda nasıl düşünmeliyim" diye sormalıyım... Günlük hayatta böyle yaşıyoruz bir anlamda. Bir uzmanlar topluluğunun güzel dediği eserlere güzel diyoruz. Her türlü sorunumuz için basında bir uzman var. Beynimiz... bizi var eden... bizi insanlaştıran beynimiz uzmanların elinde... İleri... geri... sağa... sola giden otomotik bir oyuncak düşünün... öyleyiz uzmanların elinde...

Bu durumda yapılacak ilk işi söylüyorum. Meta sisteminin kültüründen... meta sisteminin dilinden sıyrılmak... Düşünmek... düşünce üretmek... bu düşünceye uygun davranış biçimleri yaratmak... Gerekirse birebir bir mücadeleyi göze almak.

Biliyorum, zor... çok zor bu. Nörotik... aşırı duyarlı... sekter... şerefli... daha acısı kendi düşüncesini söylüyor diye suçlanırsınız... suçlanacaksınız. Ama insanlaşma bir süreçtir. Bu sürecin bedelini ödemelisiniz...

Düşünün, sağlıklı bir insanız. Biri gelip şöyle diyor size "Siz yemek yemeyin, ben, sizin yerinize yerim. Koklamayın. Ben koklarım. Gözünüzü kapayın. Ben bakayım sizin yerinize. Kulaklarınızı tıkayın. Sizin yerinize ben işiteyim. Sonra gelip size yemeğin tadını, gülün kokusunu, yıldızların güzelliğini, sevgilinizin sesini anlatırım" Buna izin verir misiniz. Öyleyse beyninizi niye sistemin uzmanlarına teslim ediyorsunuz. Neden onların sizin yerinize düşünmesine izin veriyorsunuz.

Şöyle bir söz var. Kendin pişir... kendin ye. Benim önerim şu. Kendin düşün... kendin yap. Yanlış bile olsa.

19 Mart Perşembe.

Soğuk... rüzgarlı bir gece... Çıkıp dolaşmayı düşündüm... gecenin bu ileri saatinde birine merhaba demeyi... Bakın ne söyleyeceğim. Sabahları yolumun üstünde merhabalaştığım iki insan var. Biri Ünal Bey... eczacı... Tanırım... O, sabah hazırlığını yaparken, ben, yoldan "Merhaba" diyorum. El sallıyor... "Merhaba" diyor o da... Öbür merhabalaştığım insanı tanımıyorum. Adını da bilbiyorum. Çöpçü... Birdenbire başladı merhabalaşmamız.

Sabah sabah iki insanla merhabalaşmak... ne güzel değil mi... Üstelik merhaba kelimesini pek severim... Gülüyorum şimdi. Kimi kelimeleri sevmem. Epey oldu, delikanlının birine "Şu kelimeleri kullanma" dedim. "neden" dedi. "Ben sevmem de ondan" Böyle deyince şaşırıyorlar. Kural bekliyorlar. Oysa kural bilmem ben... "Şu şu kelimeleri sevmem" deyince, arkamdan konuşuyorlar. Diktatörmüşüm... onun bunun kelimesine karışıyormuşum. Diktatörlük değildi yapmak istediğim. Şunu istedim. Genç yazar, kelimeleri sevsin. Kelimelerin bile sevilip sevilmeyeceğini düşünsün. Yazarlık kelime sevmekle başlar da ondan. Sevme başlayınca benim sevmediğim kelimeyi de sevebilir... olsun... sevsin ama.

Şimdi pek karışmıyorum... onların deyişiyle az diktatörlük yapıyorum. Ama onları... kelime sevmeyenleri, önüne gelenle yatan insana benzetiyorum. İşte bundan ötürü birçok eserin tıkızlığı... kelime sevmeyişimizden. Sevmeyi bilmiyoruz. Meta kültürü kuruttu içimizi... sahte duygularla yaşıyoruz. Günlük hayata... söz gelimi futbola şöyle yansıyor bu. Futbol bir spor... güzel bir spor. Sistem bu güzelliği yoketti. Metalaştırdı sporu da. Galatasaray'la Verder karşılaşmasında net bir biçimde görüldü bu... ilk karşılaşma Almanya'da oldu. Galatasaray yenildi. Kötü oynayan takım yenilir. Böyle söylenmedi ama. Metafizik dünyanın gizemli köşesinden konuşuldu. Şanssızlık dendi. Meta sisteminin bütün tersliklerini şanssızlık diye algılayan bilinç hazırdır bunu da kabul etmeye... "Ama" dendi "Biz, Verder'in işini Türkiye'de bitiririz" Binlerce insanın sahte duyguları kabartıldı. Futbol karşılaşması ulusal boyuta aktarıldı. Türkiye-Almanya karşılaşacaktı. Tabiî bu arada posterler... karton kasketler... bayraklar piyasa arz edildi. Arza karşı talep metanın diliyle kışkırtıldı. Tam bu sırada Erzincan yıkıldı. Sistem, üzüntü saldırısına başladı.

Peki ama, üzüntü saldırısıyla, üzüntüye güdümlenen bir ülkede Galatasaray-Verder karşılaşması n'olacak. Sistem bu kez, üzüntü... acı dindirme saldırısına başladı. Galatasaray, Verder'i yenecek, çığ düşmesinden, grizm patlamasından, depremden ölenlerin üzüntüsü... acısı dinecek. Sevinçli günler başlayacak. Haydi Galatasaray... sevindir bizi. Sistemin eli sevinç düğmesinde karşılaşma için pusuya girdi... Ama Galatarasaray, Verder'i yenemedi. Berabere kaldı elendi... Sevinmeye hazır... düğmeye basılmayı bekleyen milyonlarca insan, n'olacak şimdi. Sistem, derhal metafiziğin gizemli dünyasına çekildi. Galatasaray, ilahların gazabına uğradığı için elenmişti... Ama müslüman bir ülkede ilah sözü ters tepki getirebilirdi. Bunun için bu söz şöyle düzeltildi. "Galatasaray futbol ilahlarının gazabına uğradı." Siz de bilirsiniz. Greklerin mitolojik dünyasında her işin bir ilahı vardır. Böylece bu bilgi, 20. yüzyılın sonunda meta sistemini gizlemek için kullanıldı.

Meta sisteminin sahneye koyduğu sahte tragedya bu gece bitti. Seyirciler evlerine gitti. Yarın... hemen yarın yeni bir tragedya için perde yine açılacak.

Peki nerde bu ülkenin yazarı... şairi... Meta sisteminin diliyle siz bu insanı o tiyatrodan çekip alamazsınız. Metanın diliyle ciddi bir şekilde hasara uğramış bilinç, eserinizi de sizi de reddeder. Bunun için sistem dışı dil dedim.

Şu olup bitenler, doğrudan doğruya insan haklarına aykırı... İnsanların gerçekten üzülmesi... İnsanların gerçekten sevinmesi önleniyor. İnsanların birey olması önleniyor... Bu ülkenin şairi... yazarı yeni bir dille hayatın içine girmeli... meta kültürünü göstermeli insana... sporun güzelliğini... meta sisteminin sporu çirkinleştirdiğini... bu çirkinliği güzel gibi gösterdiğini...

Gece... soğuk... fırtına... kar... Vivaldi. Şöyle bir masal düşünüyorum. Kendi düşüncesini söyleyenler... aşırı duyarlılar... sekterler... şerefliler... onlar, insanın gazabı... Ateşe doğru yürüyorlar... İnsan için.

Sen gelmiyor musun?

20 Mart Cuma

Barlas Tolan, **Çağdaş Toplumun Bunalımı** (Ankara İkts. ve Tic. İlm, Ak Y. Ankara 1981) adlı eserinde "Yabancılaşmanın Boyutları ve Yarattığı Tepkiler'ini bir çizelgede toplar. Bu çizelgede yabancılaşmanın "zihinsel ve tinsel" alanda etkisi nesnel boyutta şöyle gösterilir. "Zihinsel yaratma karşısında yabancılaşma" Yabancılaşmanın "zihinsel ve tinsel" alanda etkisi öznel boyutta "Anlamsızlık duygusu" diye gösteriliyor.

Son derece önemli bir saptama bu. Şundan ötürü. Türkiye'de adına aydın denen birçok kişi "zihinsel yaratma karşısında" yabancılaştı.

Peki yabancılaşıyor da ne oluyor... Yabancılaşan insan, bu dünyayı, insanın yarattığını unutuyor. İşte bu noktada insanın yaratma gücüne... insana inanmıyor. Bu unutkanlık... bu inançsızlık aydının öznelliğinde anlamsızlıkla gösteriyor kendini.

Enis Batur'la Ahmet Oktay, nesnel boyutta "zihinsel yaratma"ya yabancılaşan, örnek gösterilmesi gereken iki kişi... 1970'lerde etkileşen bu yabancılaşma, Türkiye edebiyatına, özellikle 1980'lerde dalga dalga vurdu.

Hep gülmüşümdür. Birçok genç insan, bu yabancılaşmanın etkisiyle, şiirine, öyküsüne... romanına... özetle yarattığı eserine "Eserim" diyemedi de "Metin... anlatı" dedi. Tabiî bu metinler... bu anlatılar insanî değildi.

Bu anlamda yabancılaşmanın felsefede temsilciliğini Oruç Aruoba üstlendi.

Oruç Aruoba'nın savunduğunu söylediği Adnan Onart "bir felsefe metnini anlamak demek, o metnin hangi kaygılarla yazılmış ne gibi etkilerle yazılmış, ne gibi etkiler uyandırmış, bunları bilmek değil" diyor. (Felsefe Kurumu Seminerleri Ankara 1974) Yabancılaşan insan ancak böyle konuşur. Çünkü yabancılaşan insan çok garip bir şekilde hem kendini... hem herkesi tarih dışında görür. Adnan Orant "Platon'u okumadan Aritotelesi, Hegel'i okumadan Marx'ı, Marx'ı okumadan Sartre'i anlayamayız türünden sözlerden uzak durmak istiyorum" diyor... Buna hep gülmüşümdür. Çünkü şunu okumadan, şunu anlamazsın diye bir mutlaklaştırmaya hep karşı çıkmışımdır. Ama Orant gibi değil. Çünkü yabancılaşmanın kanalında tarihin dışına çıkan Orantlar, okumamayı mutlaklaştırdı. Çünkü sorun, Marx'ı anlamak için Platon'u okumak değil. Sorun bütün bu düşünürler okunmazsa neyi anlayabiliriz... nereye kadar anlayabilirizdir...

Anlam... yabancılaşan insan için son derece tatsız bir sorudur bu.

Niçin bunları söylüyorum. Yabancılaşma insanın kaderidir görüşünü doğru bulmuyorum. Sanatla... felsefeye yabancılaşmayı püskürtebilirdik. Ama sanatçısı... felsefecisi de yabancılaşmış bir ülkede yaşanıyorsa ne yapılabilir... Bizim felsefe dünyamızda Nusret Hızır... Macit Gökberk... Nermi Uygur... Afşar Timuçinler çok olsaydı... inanın biz bugün bunları değil, çok daha başka sorunları tartışırdık.

Bütün bunları Betül Çotuksöken'in **Felsefi Söylem Nedir?** (Ara Yayıncılık. İstanbul. 1991) adlı eserini okuduktan sonra düşündüm.

Felsefi Söylem Nedir? adlı eser insanî... Çünkü Betül Çotuksöken yabancılaşmayı kırmış bir düşünür. Bu işin önemi şurda. Türkiye'de zihni yaratımlar, yabancılaşmış aydının "metinleri" olmasaydı, zihni yar atımlar yabancılaşmayı kırmış aydının eseri olsaydı, ülkemiz kaçgun dönemini çoktan aşardı.

Betül Çotuksöken, **Felsefi Söylem Nedir?** adlı eserinde şu sorunu irdeliyor. "felsefe neyi konu edinir, konusuna nasıl yaklaşır ve bu yaklaşımını nasıl dile getirir."

Felsefenin neyi konu edinmesi, konusuna yaklaşımı, yaklaşımının dile getirilmesi... İşte bu üç boyutu **Felsefi Söylem Nedir?** adlı eserinde Betül Çotuksöken heyecanlı bir kurguyla anlatmış. İnsanî yaklaşımın oluşturduğu bu kurgu, eseri güzelleştiriyor... Bunun da karşıtını söylemeliyim. Bizde bu tür eserler, kurgunun... biçimin kötülüğü yüzünden hep çirkin olur. İnsan, böyle bir eseri okurken tad almaz... sıkılır.

Betül Çotuksöken, eserini kurgusuyla... biçimiyle güzelleştirmiş.

Sözgelimi, kavramın, dipnotlarıyla geliştirile geliştirile heyecanla anlatıldığı bir başka felsefe eseri görmedim.

Betül Çotuksöken, eserini, "üzerinde ciddi bir biçimde durulması gereken bir" konuyla bitiriyor. "Felsefe eşsüremli bir söylem midir yoksa, artsüremlilik onun sine gua non koşulu mudur?" Bir başka deyişle felsefe "kendisinden koparılamayan tarihi"ni içeriyor mu... içermiyor mu... kendisinden koparılamayan tarih boyutundan söz gelimi Platon'un söylemi nasıl oluşuyor. Yoksa Platon'un Devlet'i yalnızca bir metin mi...

Betül Çotuksöken'in felsefede eşürem-artsürem konusunu gündeme getirmesi cesur bir çıkış... Bu cesur çıkış, yabancılaşmış... suskun zihinlere çengel atabilir mi... Kuşkuluyum. Ama bu soru genç insanı yabancılaş-

KONFERANS

İnsan Bütünleşmesi ve Sanat
Mustafa Sercan

Yöneten: Tahir Özçelik
Tarih: 6 Mayıs 1992 Çarşamba
Saat: 18:00
Türkiye Yazarlar Sendikası

ABRA
KÜLTÜR - SANAT DERGİSİ
100. yıl İşçi Sitesi
Küçükhaymaklı Mahallesi 83/2 Bağdat - ANKARA

madan kurtarır. Eseri güzelleştiren noktalardan biri de bu.

Felsefi söylem dendiğinde şunu da düşünmek gerekiyor. Sartre "Bir felsefe her şeyden önce "yükselen sınıfın" kendi bilincine vardığı bir yoldur. Bu bilinç açık ya da bulanık, dolaylı ya da dolaysız olabilir" der (Jean Paul Sartre Yöntem Araştırmaları. Türkçesi Rafet Kırkoğlu Alan Yayıncılık. İstanbul 1988) Descartes "merkentlik sermayecilik zamanında hukukçular, tüccarlar ve bankerler burjuvazisi Descarte'çılık aracılığıyla bir ölçüde kendi bilincine" varıyor. "İlkel sanayi aşamasında, üretimciler, mühendisler ve bilim adamları burjuvazisi, Kant'çılığın sunduğu evrensel insan simgesi içinde kendini azçok ortaya çıkarmıştır."

Felsefi söylem, bizde, acaba kimlerin bilinci olabilir... olmalı.

Şimdi gecenin ileri bir saati... Geçende konferanslarımın birinde söyledim. Aynı yüzyılda yaşadığım için utandığım kişiler var. Aynı yüzyıl bir yana, bunların kimiyle aynı yıllarda adına Türkiye denen topraklarda yaşıyorum. Bu kişiler aklıma geldikçe canım sıkılır. Utanmam... dahası kızmam boşuna değil. Bunların eylemlerini duyarım... yazdıklarını okurum. İçimde şiddet oluşur. Bundan ötürü utanırım... homur homurdanırım kızgınlıktan.

Gecenin ileri bir saatinde Betül Çotuksöken'i düşünüyorum. İçim aydınlanıyor. Betül Çotuksöken'le aynı yıllarda bu topraklarda yaşadığım için seviniyorum.

Merhaba Betül Çotuksöken... seni okuduğum için seni tanıdığım için onur duyuyorum...

23 Mart Salı

Yıldız Güncesi'ni okuyanlar anımsar. Bir tarihte Sarayburnu'nda geziniyordum. Bir tren geçmişti. Canım sıkılmıştı çoktandır trene binmediğim için... Şimdi size trende yazıyorum. Saat 23-24... Mavi Tren'le Ankara'ya gidiyorum. **Orta Doğu Teknik Üniversitesi'**nde gençler bir söyleşi düzenlemişler. Toplumda birey sorununu da gündeme getirmişler. Bunun için çağırdılar beni. Tartışmalı bir toplantıda birey sorunu konuşulacak.

Hem Türkiye'de... hem dünyada altüst oluşu yaşıyoruz. İnsanlık ileriye gitmekten yoruldu... durdu... geriye gidiyor sanki... silahlar susmuyor. Böyle bir dönemde birey sorununu tartışacağız. Aslında burjuva uygarlığı bireyi sıfırladı... yoketti... Birey diye tek kalıp insan yarattı... Sorun bireyleşmenin ötesinde... insanîleşme.

Söyleyeceklerimin özü bu.

Şimdi trendeyim... Özlediğim sesler... savruntular... salıntılar... iç dünyam bütünüyle iyi mi peki... Değil... Dün gece Mustafa Sercan'lardaydım... Hep mutlu olurum Mustafa'nın evinde. Yeşim Sercan hep özen gösterir bana... sanki ilk kez gitmişim... bir daha hiç gitmeyecekmişim... gidemiyecekmişim.

Dün gece Yeşim'in gözünde, bir ara bana bakarken... gülümseyişinin arkasında bir hüzün... belki bir üzüntü gördüm. Hissettim bunu.

Gece boyu hep güldük. Birbirini hemen anlayan... hemen anlamaya hazır insanlar güzellik yaratır gülemser ortamla birlikte.

Sonra eve dönüş... Sabaha karşı şiddetli ağrılarla uyanış. Başım... kulaklarım... bir ara dalmışım... zil sesiyle uyandım. Ağrılar hafiflemiş... Kahvaltıdan sonra düştüm yollara... tedirgin...

Şimdi trende... Ağrı filan yok. Aspirin içtim yola çıkmadan önce... Bir sızıntı var ama içimde.

Tren gidiyor... Şöyle bir gezindim trende... baştan sona... Kimse ağlamıyor sevgilimden ayrıldım diye. Yanlış bir hayatın etkisiyle oluşan takıntılarımızla, sevdiğimiz insanın iç dünyasını dipten taramak... üstelik gurur gizlemiyle... Kolay bu... Ağlamak zor... çok zor

Tren gidiyor. Bir özlemdi benim için bir ay önce... Şimdi özlemin içindeyim. Solda yarım ay... Sercan'ları düşünüyorum. Sevincimi. Onlar sevincim benim...

Saat 0.7

Biliyorum trenin kahvaltısı yüzünden sinirleneceğimi. Gitmeyeyim dedim, tutamadım kendimi gittim. Asık suratlı insanların hazırladığı berbat bir kahvaltı. Dur dedim, ben de onları sinirlendireyim... günaydın demeyen... buruşuk zeytinleri masaya atı atı veren şu adamları... tuttum kendimi. İyi olmalıyım... ODTÜ'ye beni çağıran gençler... uzun bir mücadelenin... yıllar süren milimetrik bir mücadelenin ürünü bu. Star sistemi dışında... star sistemiyle... star sisteminin reklama dayalı ödül kurumlarıyla mücadele ede ede... ilkelerden ödün vermeden... star sisteminin kurumlarına dayanmadan gelinen nokta... Yalnızca edebiyatla... yazılarımla gelinen nokta. Edebiyat dışı araçlarla... ödüllerle... onun bunun iteklemesiyle belli bir yere gelenler düşünmeli bunu. İşte ben bu fark için mücadele ettim... Şimdi gençleri düşünüyorum, beni çağıran gençleri... Söyleşi bittikten sonra "Ödülsüz... star sistemi dışında birini çağırdınız, onun için berbat bir söyleşi oldu" denmeyecek gençlere. Tam tersi, tartışmalı söyleşiye gelenler o farkı görecek. Beni çağıran gençlerin yüzü gülecek. Çünkü star sistemiyle lafla değil mücadelem. Biz onlardan daha iyi... daha güzel konuşuruz... biz onlardan daha iyi... daha güzel edebiyat yaparız. Star sisteminin ciddi bir ürküntüyle üstünü örttüğü bu doğru için mücadele ediyorum. 27 Mart cuma günü de Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ndeyim.

Tren gidiyor. İyice yaklaştık Ankara'ya. Karşılanmamı istemedim... Az sonra Ankara'dayım. Traş olurum önce. Sonra bir köşede çay içerim... Yürürüm uzun uzun nereye gittiğini bilmediğim bir caddede... Hasan Ali Toptaş'ı düşünürüm. Bir gün onla yürüyeceğiz.... Ne zaman... belli olmaz, yürürüz bir gün...

Sonra... bir taksiye binerim. "Götür beni şu adrese" derim. Beni görünce yüzünü azdırmayacağına inandığım biri... Taksi, tanımadığım sokaklarda dolaşır...

Kapının zili... ses. "Kim o" "Gündoğdu" Anahtar döner kilidin içinde. Açılır kapı. Gülümser bir yüz... minik dalgalarla mutfaktan gelen o güzel koku... taze demlenmiş çay... Belki bir düş bu... Hiçbir yere gitmeyeceğim. Hiçbir kapı açılmayacak bana. Taze demlenmiş çay yok... Gülümser yüz yok... Koşturup duracağım taze demlenmiş çay için... gülümser bir yüz için...

KİTAP

MAYIN TARLASINDA BÜYÜYEN ÇİÇEK
Muammer Hacıoğlu
1991, İstanbul, I. Basım. 94 sayfa
"Bırakıp kendimi sulara/ölmek geliyor içimden" diyordu **Yıkıntı** şiirinde. 4 Nisan 1992'de, bayramın ilk günü yitirdiğimiz Muammer Hacıoğlu kayan ilk yıldız değil elbette. Ama hiç dilek tutanınız oldu mu o gün, bayram günü o yıldız kayarken?

YANARDAĞ GÜNCESİ
(El Salvador'da Edebiyat ve Devrim)
Yayına Hazırlayan: Emirhan Oğuz
Ataol Yayınları, 160 sayfa, I. Basım. 1991
Yanardağ Güncesi, yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden iç savaşın etkilerini yaşamış ve çoğu aktif biçimde yurtsever saflarda mücadeleye katılmış edebiyatçıların ürünlerinden derlenen bir yapıt. İki bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde şairlerden seçme ürünler, ikinci bölümde ise şair, tarihçi ve gerilla lideri Roque Dalton'un ürünlerine ayrılmış.

SEÇME ŞİİRLER
Paul Eluard
Çeviren: Asım Bezirci -A. Kadir
Yön Yayınları, 4. Basım. 144 sayfa
Ünlü Faransız şairin yaşamı, kişiliği ve sanatı üzerine yazıların yanı sıra şiirler... "Hiçbir vakit tam karanlık değil gece / Kendimde denemişim ben (Kulak ver ve dinle/ Her acının sonunda açık bir pencere vardır / Hayal edilecek bir şey vardır / Yerine getirilecek bir istek / Doyurulacak açlık / Cömert bir yürek / Uzanmış açık bir el / Canlı canlı bakan gözler vardır / Bir yaşam vardır yaşam / Bölüşülmeye hazır

UZAYLI KIZ TİRA
Nevra Bucak
1991 Cem Çocuk Kitapları 1. Basım. 72 sayfa
Nevra Bucak bu sevimli çocuk kitabında bir uzay öyküsünün içinde barışı, çevre kirlenmesini yazıyor. Çocukların anlayacağı rahatlıkta.

BODUR BAŞKAN'IN ÖTEKİ DÜNYA ANILARI
Bülent Habora
Habora Yayınları I. Basım, 1992. 112 sayfa
Bodur Başkan ve Hanımefendi ülkedeki değişikliğin ardından çalışarak yaşamaya dayanamayıp intihar ederler. Ruhları öbür dünyada yolculuğa çıkar. Eski yandaşlarının, dalkavukların uğradığı cezaları görürler. Onlar da cennete gideceklerini sanmaktadırlar...

KIRMIZI GÜL ve KASKET
Zihni Anadol
Belge Yayınları, I. Basım, 1989. 222 sayfa.
Bazı insanların tarihi aslında Türkiye'nin tarihidir de. **Zihni Anadol** da bunlardan biri. **Truva Atında İlk Akşam'da** 1940'lı yılları anlatan Anadol, bu kitabında 50'li yılların deneyimlerini aktarıyor.

* * *

SAİT FAİK (Yaşamı, kişiliği, sanatı, yapıtları, değerlendirmeler, şiirleri)
Ahmet Miskioğlu
Altın Kitaplar, 2. Basım, 1991 240 sayfa.
Yılların edebiyat öğretmeni, öğretim üyesi ve **Türk Dili Dergisi** yönetmeni, yazar **Ahmet Mıskloğlu** bu inceleme kitabında **Salt Faik**'in hayatı, eserleri ve değerlendirmeleri titiz bir çalışmayla birleştirmiş. Tek tek yapıtları incelemiş, sanatını, öykücülüğüme getirdikleriyle bu büyük ustayla ilgili bu çalışma, bir kaynak kitap niteliğinde.

VAHŞİLERİN CİNSEL YAŞAMI
Bronislaw Mallowski
Çeviri: Saadet Özkal
Kabalcı Yayınevi, 1992, 1. Basım. 494 sayfa.
Yeni Gine'nin doğu kıyısı yakınındaki Trobriand adalarında iki yıl boyunca onlarla birlikte yaşayarak onların yaşantısını, cinselliğini inceleyen **Malinowski,** bu yapıtında vahşilerin yaşamında günümüze bir ayna tutma olanağı da veriyor bizlere.

RÜZGARIN YAZDIĞI SUYA
Emine Erbaş
Edebiyat Gazetesi Yayınları, I. Basım, 1990 64 sayfa.
Emine Erbaş, **Perizat Hanım Akasya** kitabından sonra şiirlerini toplamış bu kitapta. "Bu sabah / çoğalıp çoğalıp ağladın içimde / boynu bükük mor menekşesin / her zaman kalbimde...

TÜRKÇE'DE EKLER-KÖKLER-GÖVDELER
Yusuf Çotuksöken
Cem Yayınları, 1991, Genişletilmiş II, Baskı 144 sayfa
Dilimizi bilemediğimiz, gitgide yabancılaşmaya başladığımız bu günlerde birileri vardır ki inatla savunur bu dili, korumaya, onu geliştirmeye çalışır. **Yusuf Çotuksöken** de bunlardan biri. Kitap ortaöğretim için hazırlanmış ama hepimizin bulundurması gereken bir başvuru kitabı.

Hedefimiz Daha İleriye

Türk çiftçisinin güveniyle güçlenen
ŞEKERBANK daha ileriye, daha yeniye
ulaşmanın gururunu taşıyor.

İstikrarlı yönetim,
sürekli yükselen başarı grafiği...

ŞEKERBANK
"Doğru Banka"